

168-171

ДОМЕТИ

Издавање овог четвороброја Домета помогли су Град
Сомбор и Секретаријат за културу и јавно информисање
АП Војводине

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

008+82(05)

ДОМЕТИ : часопис за културу / главни и одговорни
уредник Саша Радојчић. – Год. 1, бр. 1 (1974) – . – Сомбор :
Градска библиотека "Карло Бијелицки", 1974 – . – 24 ст

Тромесечно.
ISSN 0351– 0425

COBISS.SR–ID 295191

часопис за културу,
пролеће-лето-јесен-зима, 2017,
год. 44, четвороброј 168-171

издавач:
градска библиотека
„карло бијелицки” у сомбору

за издавача:
vladimir jerkoviћ

главни и одговорни уредник:
sasa radojčić

уредништво:
драган бабић, кајоко јамасаки, војислав
карановић, саша радојчић, чедомир
јаничић, тамара бабић

лектор и коректор: горан малбаша

ликовно-графички уредник:
дејан подлипец

оснивач часописа: скупштина града сомбора; главни
уредник: sasa.radojčić@gmail.com; рукописи се примају
електронски на адресу casopiszakulturudometi@gmail.
com; једногодишња претплата 500, за правна лица 800
динара, за иностранство двоструко, на жиро рачун
840-131668-11; цена овог четвороброја 250 динара;
штампа „кримел”, будисава; тираж: 300 примерака.

у овом четвороброју:

АНКЕТА

миливој сребро
савремена српска
књижевност

анкета
питања: поезија

бојана стојановић
пантовић

ђорђе деспић

борис лазић

горан коруновић

зоран ђерић
анкета

питања: проза

стојан ђорђевић

михајло пантић

јасмина врбавац

драган бабић

РЕЧ

слободан тишма
јадници

маша сеничић
копнени појас дуж мора (мн.)

лука триповић
bête noire

небојша лапчевић
филателист

маријана јовелић
мозаик

бранко ћурчић
љубимац

денис чокић

перјана јакна

огњенка лакићевић

све је панк и све је

поезија

лидија ћирић

један смер

драгана мокан

желим вам све најбоље на

том путовању

александра батинић

тремоло

СПОНЕ

халина паламарчук

***

ЕСЕЈ

предраг чичовачки

лаза костич – полиглота,

космополита, филозоф

ВРЕДНОВАЊА

марко паовица

критичар њим самим

зоран м. мандић

књига о мајаковском

нађа бобичић

токови савремене

женске прозе

радомир дабетић

вијетнам и девет змајева

РЕЉЕФ

РАВАНГРАДА

зденка феђвер

друштво

јожеф ј. фекете

нека мени мене

саша радојчић

амалгам прошлости и

садашњости

савремена српска књижевност

анкета

Покренут 2011. године у оквиру истраживачког програма Универзитета Бордо Монтењ (Université Bordeaux Montaigne), електронски часопис *Serbica* (<http://serbica.fr>) већ неколико година успешно врши мисију промоције српске књижевности у Француској и у франкофаној културној сфери. У до сада објављеним бројевима, конципираним у форми тематских блокова, часопис је представио низ значајних српских аутора, класика и савремених писаца (између осталих Његоша, Стерију, Дучића, Андрића, Црњанског, Павића...), као и темате посвећене средњовековној књижевности, песницима романтизма, приповедачима реализма и писцима Великог рата. У последњем броју (N° 19/2017), који се појавио у мају ове године, објављена је анкета чији је циљ био да француској публици што свестраније представи савремену српску књижевност, односно да јој понуди целовиту „слику” о српској поезији и прози у једном релативно дугом периоду: 1990–2016.

У овој анкети је, поред Бориса Лазића, члана наше редакције, учествовало осам сарадника из Србије – критичара и истраживача – чије је прилоге на француски превео Алан Капон [Alain Carpon], еминентни преводилац и такође члан редакције Сербике, којем овом приликом најсрдачније захваљујем на свесрдној помоћи и професионализму. Избор и број сарадника могли су, разуме се, бити и другачији – узгред, неки од потенцијалних учесника које је контактирала редакција Сербике нису били у могућности да прихвате позив – али једно је сигурно: стручност и научни ауторитет учесника који су се одазвали нашем позиву потврђују пре свега њихове публикације посвећене темама које обухвата ова анкета. Наравно, поред овог кључног критеријума, у избору сарадника водило се рачуна не само о њиховој генерацијској припадности – учесници у анкети припадају

трима генерацијама – него и о различитости њихових књижевних сензибилитета и афинитета.

Одговори на анкетна питања које је Србика објавила у своме последњем броју, а који се сада дају на увид и читаоцима Домета, односе се на широк спектар проблема, и настоје да из различитих перспектива обликују „поетички лик” савремене српске литературе, издвајајући при томе најкарактеристичније црте у њеној еволуцији, као и најзначајније ауторе и дела, оне који су обележили овај период дуг четврт века. Ево и питања на која је обрађена посебна пажња у овој анкети: какав траг су оставили у српској књижевности драматични догађаји из последње деценије XX века? Да ли су специфични политички контекст и грађански рат проузроковали и појаву тзв. „ангажоване књижевности”? На какав начин су тај контекст и изолација у којој се нашла Србија на крају миленијума утицали на њене везе са страним, посебно западноевропским књижевностима? Да ли су промене политичког система у Србији почетком новог века условиле и неки нови почетак у националној књижевности? Које поетичке одлике карактеришу српску поезију и прозу у претходне две и по деценије, и које од њих се могу сматрати доминантним? Који писци и књиге су оставили најдубљи траг од 1990. до данас, разлог због којег заслужују да буду препоручени француској, и уопште иностраној читалачкој публици? Најзад, како и у коликој мери на српску књижевност утичу „нумеричка цивилизација” у којој живимо и „масмедиска култура” која је у пуној експанзији и у Србији?

Нека ми буде дозвољено на крају да се захвалим члановима редакције Домета који су препознали значај овога темата и изразили жељу да, као партнери, објаве његову српску, заправо оригиналну верзију. Јер, иако иницијално намењена франкофоној публици, нема сумње да ова анкета може заинтересовати и српске читаоце – наравно, оне који прате дешавања на домаћој књижевној сцени – пошто нуди релевантну, вишедимензионалну слику савремене националне књижевности, њеног поливалентног поетичког профила и њене динамичне еволуције у току последњих 25 година.

Миливој Сребро
Оснивач и главни уредник часописа *Serbica*
Université Bordeaux Montaigne

питања: поезија

I. 1990–2000.

1. Последња деценија XX века представља један од најбурнијих периода у савременој југословенској и српској историји, период који су обележили драматични догађаји са трагичним последицама: распад Југославије, дугогодишњи грађански рат, бомбардовање Србије од стране НАТО-а... У којој мери и на који начин су ти догађаји утицали на књижевност и њену еволуцију током те деценије?

2. Да ли је специфични друштвено-историјски контекст – у којем су осетљиви односи између политике и естетике додатно заоштрени – фаворизовао и појаву неких облика тзв. ангажоване књижевности? Ако јесте, у којој форми се изражавао такав књижевни ангажман и какве резултате је дао на естетском плану?

3. Пре 1990. године српска књижевност је показивала велики степен отворености према новим тенденцијама на светској, посебно западној књижевној сцени. Да ли су специфични политички контекст и изолација у којој се наша Србија на крају XX века утицали на такву оријентацију (отвореност) њене националне књижевности?

4. Који поетички концепти карактеришу српску поезију на крају XX века и по чему се они међусобно разликују?

5. Током деведесетих година, као уосталом и у претходним деценијама, на српској књижевној сцени коегзистира више генерација писаца. Који песници су оставили најдубљи траг у поезији те деценије? (Навести између 5 и 10 аутора, уз сажето образложење за сваког.)

6. Које песничке књиге су, по Вашем мишљењу, „надживеле“ деведесете године и шта је то што их издваја од оста-

лих, то што их чини занимљивим и актуелним и за данашњег читаоца? (Навести између 5 и 10 наслова, и за сваки дати концизну аргументацију.)

II. 2000–2016.

7. Промена политичког система у Србији 2000. године коинцидира са почетком новог века. Да ли се може говорити и о новом почетку у српској књижевности? Другим речима, да ли су се током прве деценије XXI века у њој десиле неке радикалније промене у односу на претходну деценију?

8. Шта по Вашем суду посебно карактерише српску поезију у периоду 2000–2016. на поетичком, формалном и тематском плану?

9. У последњих петнаестак година појавио се у српској књижевности талас нових песника. Које од њих бисте посебно издвојили? По чему се они разликују од песника који су се афирмисали деведесетих година? (Навести између 5 и 10 аутора, уз кратко објашњење за сваког.)

10. Које збирке песама објављене у периоду 2000–2016. бисте препоручили, и зашто, пажњи француских преводаца и издавача? (Навести између 5 и 10 наслова, и за сваки дати концизну аргументацију.)

11. Живимо у ери Интернета и „нумеричке цивилизације“. По вашем мишљењу, да ли је појава друштвених мрежа успела обликовање нових формалних оквира за књижевно стварање?

12. Тзв. масмедијска култура је у пуној експанзији и у Србији: на књижевна и уопште уметничка дела се све више гледа као на пуке производе чија се вредност оцењује по критеријима тржишта и профита. На који начин и у којој мери наведени феномени утичу на српску савремену књижевност, на њену еволуцију, на њен статус у оквиру националне културе и на њену рецепцију?

Бојана Стојановић Пантовић

АНКЕТА: ПОЕЗИЈА

I. 1990–2000.

1.

Готово три деценије је прошло од распада бивше СФР Југославије и нешто мање од завршетка крвавих ратова међу њеним народима, као и од бруталног НАТО бомбардовања Републике Србије, а последице тих догађаја – њени грађани и читаво друштво интензивно осећају и данас, у свим кључним аспектима живота, па и у култури и књижевности. Некада међусобно повезане јужнословенске или југословенске књижевности, а међу њима и песништво – полако су од деведесетих година прошлога века почеле да губе снажне међусобне споне у складу са другачијом националном политиком и позицијом сада независних држава, што се нужно рефлектовало и на њихову културну политику изградње сопственог књижевноисторијског канона и традиције. У овом процесу је код нас више него друге уметности управо учествовала књижевност, а српска књижевност се опет нашла у положају преиспитивања властитог националног идентитета и његове заштите. Тако су се тесно приближили њен центар и периферија, иначе увек у односу напетости: српска књижевност у Србији и осталим бившим републикама у којима живе и стварају Срби. Тежња за целовитим, интегративним духовним, историјским и поетичким начелима постављена је као опште стваралачко питање, док је тежња за укључивањем у глобалне и европске културне процесе у том тренутку била помало потиснута.

2.

Та врста „ангажмана“ као природног и спонтаног, али каткада и наметнутог, идеолошки пожељног модела писања

(било да долази са тзв. националне или глобалистичке стране) била је готово неминовна. Када је реч о поезији, која је главни предмет нашег интересовања, она је често преузимала улогу какву је имала у време романтичарских националних покрета, дакле будничку и евокативну, са фокусом на историји и православној хришћанско-библијској традицији. Ове „неокласичне црте“, међутим, нису само особене за српску, већ и за друге регионалне, па и источноевропске књижевности краја века. Иновативно рекреирање националне и друге традиције код једног броја песника (посебно употреба тзв. везаног стиха и сталних песничких облика) егзистирала је напоредо са маниристичким и анахроним, ретроградним, премодернистичким песничким поступцима и сензибилитетом. Уједно се могла уочити извесна манипулација еминентно духовно-историјским темама (нпр. Косовски завет или мит), свдећи их на убедљив маркетиншки гест, који се исто тако могао срести и у комерцијалној прози једне Љиљане Хабјановић Ђуровић. Истовремено, критеријуми бројних издавачких кућа, приватних као и државних, подлегли су изразитој комерцијализацији песничке речи каткада често анонимних аутора, па се стекао утисак да је у Србији најлакше објавити управо песничку збирку и промовисати је у неком од медија.

3.

Одговор на ово питање надовезује се на претходно. У таквим историјским, кризним тренуцима, као и у ситуацији када је свуда у свету поезија неумитно препустила првенство прози, или постала наглашено синкретичка, технолошки зависна од нових медија, онај витални ток српског песништва – од класика, средње генерације до млађих и најмлађих аутора и ауторки, успео је са извесним осцилацијама и падовима да избегне замке популистичког и провинцијалног певања, и да остане највећим делом ипак отворен за актуелну европску и светску песничку сцену, као и за западноевропску традицију певања и мишљења. У том смислу, баш у деценији од 1990. до 2000. године битно је унапређен српски поетски дискурс који се не односи само на постмодернистичко бављење писањем као основном темом поезије и различитим облицима интертекстуалности на основу којих се такав текст тумачи, већ и на сасвим особено, непоновљиво преосмишљавање и артикулацију поетских искустава појединца и стварности краја века и почетка новог миленијума.

4.

Неке од поетичких концепата који имају и своју идеолошко-политичку позадину већ сам поменула у претходним питањима. Када је реч о поетикама и песништву који на различите начине успоставља дијалог са српско-византијском традицијом и културом, уочава се настојање да се обнови духовни, па и језичко-стилски континуитет са старом српском, предвуковском традицијом, било славеносрпском, барокном, средњовековном, било традицијом српске модерне с почетка 20. века, или пак језикотворном праксом једног Кодера, Настасијевића или Винавера. То је свакако било у складу са давно изреченом Винаверовом тезом о византинизму као унутрашњем егзистенцијалном осећању и доживљају песничког сопства и српске културе, а не само његовом декоративном функцијом. Уз то, може се говорити о снажној обнови неосимболизма из шездесетих година, као и оног који су неки критичари назвали трансимболизмом, односно како сам их ја видела, као „наслеђе суматраизма“, артикулисаног кроз разнолике поетичке фигуре деведесетих година. Неоавангардни и експериментални језички пројекти који преживљавају у постмодернизму особито ће ојачати после 2000. године, као и феминистичка поезија, о чему ће доцније бити више речи. Овде је такође потребно скренути пажњу на различите аспекте постмодернистичког песништва, који се некако теже препознавао и прихватао у поезији него у српској прози. Укидање модернистичких момента иновације и негације у корист реновације и својеврсне имитације, пастиширања, утицало је на уписивање властитог песничког писма у неки од традицијских токова, домаћих или интернационалних. Статус песничког/лирског субјекта или фигуре постаје неодређен, мек, раслојен у више различитих модуса. Каткада се јавља као „путујући“ или „номадски“ песнички субјект, или пак тежи некој врсти његовог новоуспостављања. Стратегија доживљајног говора непрекидно се преклапа са аутотематизацијом песничког чина, скретањем пажње на историју самог песничког текста кроз неку врсту палимпсеста, односно интертекстуалних нивоа кроз које песнички текст добија свој пуни књижевностетски и културолошки смисао.

5.

Коегзистенција различитих песничких генерација и појединаца је за ову декаду нешто што се у квалитативном смислу

ретко када поновило у нашој поезији, и због тога је заиста тешко начинити овако строг избор. Класици модерног српског песништва, Стеван Раичковић, Миодраг Павловић, Јован Христић, Иван В. Лалић, Александар Ристовић, Алек Вукадиновић, Борислав Радовић, од којих су неки у међувремену преминули, одиграли су изванредну улогу у погледу артикулације једног другачијег поетског сензибилитета. Он је варирао од културно-историјске тематике (хеленске, римске, словенске, библијске) ка актуелним темама из ратне свакодневице, историје и индивидуалних преживљавања, интимне и медитативне запитаности. После невероватног успеха Лалићеве књиге *Писмо* (1992) и *Четири канона* (1996), особито расте углед и значај поезије Милосава Тешића (1947). Иван В. Лалић је на трагу својих претходних збирки маестрално искористио могућности сонета, станце, хексаметра, терцине (*Писмо*), да би у *Четири канона* урбаним језиком и колоквијалним стилем оживео жанр канона у савременој српској поезији. Милосав Тешић, са изузетним даром за персоналну верификацију и језичко истраживање, на трагу Лалића, одлази и корак даље, оживљавајући српску културу и историју старог доба, исписујући тако на нов начин и жанрове српске црквене поезије. Новица Тадић (1949) постепено се окреће професионалним темама, док се Радмила Лазичевић већ у овом периоду афирмише и као најзначајнија српска феминистичка ауторка. Допринос Драгана Јовановића Данилова, Живорада Недељковића, Војислава Карановића и Саше Јеленковића у овом периоду није ни мали ни неважан. За њих је карактеристичан својеврсни дискурс меланхолије и поступак метафоричких одуховљења грубих реалија света, што их у извесном смислу повезује са поетиком суматраизма Милоша Црњанског, а на формалном плану естетика палимпсеста.

6.

Поменути песници и песникиње, али и неки други, у овој декади остварили су своје најзначајније и најзрелије књиге, које по мом мишљењу у пуном смислу речи нису касније премашили. Већ смо поменули Лалићеве збирке, чији је утицај на песнике средње, али и млађе генерације био огроман (нпр. на Дејана Алексића). Богоискатељска, изразито духовна, па чак и религиозна димензија Лалићевих текстова исказала се не само као тестаментарна, већ и као неисцрпно врело песничких чежњи у свету у ком се савремени човек с једне стране сусретао са захукталом машинеријом НАТО бомбардера, а с друге политичким ауто-

ритаризмом, медијском манипулацијом, хипокризијом власти, потпуним губитком егзистенцијалног ослоња, распадом државе и породице, избегличком катастрофом и личним колапсом. У том контексту скрећем пажњу на недовољно запажену збирку Мирјане Стефановић *Помрачење* (1996) која је својим критичким разобличавањем анатомије и психологије „убице-домаћина“ сугестивно маркирала својеврсну балканску маскулину културу смрти. На сличан начин треба посматрати и феминистичку, родно обележену збирку Радмиле Лазих *Приче и друге песме* (1998), у којој ауторка устаје против институције брака и женско-мушких улога које су дефинисане на патријархалан начин. Узбудљиво сведочанство о личним фрустрацијама, еротским жељама и сазревању кулминирају у песникињином бунту и својеврсној поетици престапа јунакиње ове збирке. Већ поменути Милосав Тешић у књизи *Прелест севера, Круг рачански, Дунавом* (1996) обликује рукопис око наглашене метапоетичности, у смислу властите поетике као предмета певања и лирску сугестију артикулише кроз разумевање њених свеукупних формално-тематских својстава. Промена поетског сензибилитета и изузетно присна комуникација са читаоцем одликује збирку Д. Ј. Данилова *Кућа Бахове музике* (1993, интегрална верзија 1997. године). Његови формално разуђени и онеобичени стихови и песме у прози ношени су новом песничком сликовношћу, која почива на рембоовском наслеђу нагомилавања зачудних метафоричких склопова и микроцелина, као и на контрапункту Бахове, односно Шубертове мелодијско-значањске линије. Најзад, треба поменути и оне песничке збирке у којима се тежња за прекорачењем сопствене чулне перцепције преклапала са тежњом да се освести сам поступак стварања текста. Ту су можда најубедљивији примери збирке Жива *решетка* (1991) Војислава Карановића и Живорада Недељковића *Тутин и још 50 песама* (1999), где у отвореном понору између субјекта и света стоји метафора „песничке глади“. А она сваки дескриптивни или наративни облик песме преокреће у својеврсни документ списатељске аутореклесије. Коначно, збирка *Оно што остаје* (1993) Саше Јеленковића на племенит начин обнавља лирски говор и патос у српској поезији краја века. Лирски глас опомиње да је утеха речи само привидна, и да њихово постојање не упућује на позитивно искуство, већ вазда сведочи о болу, недостајању, неприпадању, о вечитом нејединству са самим собом. На другој страни од овак-

вих поетичких тенденција стоји изузетна збирка Срђана Ваљаревића *Џо Фрејзер* и 49 песама (+24) из 1992. односно 1996. године, доцније потврђеног као успешног прозаисте, у којој се једноставним, колоквијалним, урбаним језиком може поетизовати и уједно иронизовати свет свакодневног искуства оличен у миту о просечној грађанској породици.

II. 2000–2016.

7.

Од политичких промена започетих почетком новог века и миленијума очекивало се много, можда и превише, али се већ после неколико година схватило да ће управо наредне деценије бити године испоставе ратних рачуна, продужених политичких притисака међународне заједнице и свеопште друштвене и индивидуалне кризе вредности. Ако говоримо о тзв. новом почетку српске књижевности, он је, између осталог, требало да се деси цепањем и поделом Удружења књижевника Србије на старо, и ново Српско књижевно друштво, које је за циљ имало не само дистанцирање од подршке режиму Слободана Милошевића већ и промоцију нових и другачијих поетика и песничко-прозних ауторитета. Што се тиче начина на који функционишу оба удружења, готово да нема разлике, па у том смислу већини „обичног“ чланства, баш као и у УКС, то није донело никакав бољитак. Гледано из данашње перспективе, после година разлаза, оба друштва у неким пословима (пре свега око регулисања пензија слободних уметника) сарађују, као и на неким међународним гостовањима и у коњукурним жиријима. Ипак, може се говорити о постепеном освајању књижевног простора – оног институционалног, као и алтернативног – песника и песникиња, односно прозаиста рођених после 1975. године, и особито оних рођених крајем те деценије, од којих су многи постигли већ и међународну каријеру, или су се на њу у већој мери оријентисали.

8.

Генерације песника рођених између 1976. и 1986. често говоре о тзв. трећој авангарди, како је то рецимо експлицитно у антологији Владимира Стојнића *Простори и фигуре* (2012), подразумевајући под тим различита поетичка начела и другачији начин присуства у књижевности од својих претходника. Ту се пре свега мисли на једну врсту алтернатив-

ног удруживања и деловање на песничким сајтовима и кружоцима, те утицај Школе креативног писања теоретичарке Дубравке Ћурић. Ово такође упућује на активирање синкретичког искуства (нео)авангарде, али и „савремено“ тело као знак индивидуалности са свим његовим „екстензијама, апликацијама и трансгресијама“ (Марјан Чакаревић). Уједно, постоји стална потреба за теоријским, дискурзивним разматрањем властите песничке праксе и изразит критички однос према друштвеном, политичком и националном контексту српске државе као дела „глобалног села“.

9.

Можда најбитнија разлика у односу на песнике деведесетих, како то каже једна од истакнутих песникиња овог периода Драгана Младеновић (1977) састоји се у позиционирању поезије у односу на доминантну (националистичку) идеологију, развијање свести о песми као ангажованој поруци, а не врхунској слици. Наравно, не може се рећи да је овакав бунт присутан код свих аутора једнако, нити се сви они у својој поезији служе истим поетским средствима. Милена Марковић (1974), на пример, користи екстреман говор супкултурних група и псовку као шамар постојећим нормама и академском друштвеном укусу, док Петар Матовић (1978) показује можда највећи распон песничког дара: смисао за лирско, камерно обликовање поетских кадрова, поетски наратив, полемичан тон и ангажовану поезију културолошког подтекста. Занимљив је и Никола Живановић (1979), песник који различите књижевне референце убедљиво претаче у личну митологију. Свакако не треба заборавити ни Ану Ристовић (1972) која се афирмише још у претходном периоду, као и Дејан Алексић (1972), који је од најзначајнијег млађег песника везаног стиха начинио убедљив преокрет ка слободним формама, а Звонко Карановић (1959) баш последње деценије исписује своје најбоље збирке, инспирисан филмом и визуелним медијима.

10.

Ево једног таквог предлога, који је само један од могућих: *Око нуле* Ане Ристовић (2006) одликује профињена иронија, еротичност и мултикултурална преламања слике о себи и о другом; *Родбина* (2010) Драгане Младеновић сталном изменом исказних перспектива сведочи о ужасним последицама ратних страдања у босанској и српској породи-

ци; *Пас који је појео сунце* (2001) Милене Марковић скренуо је пажњу на себе својим посебним поступком у ком је поетско ја супституисано инстанцом карактеристичног, посттравматског менталитета; *Кофери Џима Џармуша* (2009) Петра Матовића убедљивим песничким језиком тематизује разлику живљења у „малим градовима“ и мегалополису. С друге стране, у збирци *Собна митологија* (2003) Дејана Алексића запажа се похвала неизрецивом и стално преиспитивање близине између говора и немости. Символика празне собе важна је и за збирку *Астапово* (2009) Николе Живановића, у којој се спретно укрштају разна формална решења стиха, као подлога емоционалном еху тананих психичких сензација посредованих књижевним предлошцима.

11.

Поезија сачувана и похрањена на интернету и друштвеним мрежама ипак има свој рок трајања, баш због природе тог медија, јер се све информације после одређеног времена скидају. Такође, свака наша објава на интернету је писана за свакога и за никога, и потенцира у нама лажно и сумњиво осећање комуникативности, дијалог између индивидуе и космоса, односно читавог света. Када негде у виртуелном свету неочекивано угледамо своје име или свој текст, испуњени смо осећањем поноса, јер смо на неки начин „глобално“ присутни, без обзира на језик којим пишемо. И као да се ту поништава, ставља ван снаге оно што је основно за поезију, ипак, а то је медиј одређеног националног језика.

12.

Последње деценије драстично је смањено штампање песничких збирки свуда у свету па и код нас, због нових тржишних услова који диктирају штампање комерцијалне и популарне прозе свих жанрова. Одлике савремене постсоцијалистичке културе, како то запажа теоретичар Борис Гројс, јесу отворено тржиште, репресивна национална култура, *celebrity* култура, доминација масмедија и тероризам, па је у том смислу савремено доба у односу на културну политику прошлога века у извесном смислу регресивно, окренуто забави и разоноди. С друге стране, поезија, али и целокупна лепа књижевност треба да остане донекле елитистичка, у смислу одређених предуслова које њен читалац мора да поседује да би се за њу уопште интересовао. Ако погледате неке од анкета којим нас медији све чешће засипају, у Србији чак 40% становништва

нема потребу за било каквим културним садржајима, а свега 20%, и то углавном жена, прати књижевну продукцију. Лошем статусу књижевности и поготово поезије у Србији доприноси и потпуно погрешан и монополизован систем књижевних награда, а не постоје ни довољно атрактивни начини промоције песничких књига. Конзумацију поетске речи све мање прати адекватан интерпретативно-критички акт читања, или је он пак екстремно идеолошки поларизован. Стога се и он све више прилагођава тзв. блог култури, где сваки критичар мора својим ставом најпре да привуче читаоце. Ипак, мислим да се на овакво питање можда и не може одговорити у категоријама општег, глобалног погледа, већ усмеравањем пажње ка индивидуалном реципијенту и његовим књижевним потребама, које свакако нису за потцењивање, иако то можда не изгледа тако.

Ђорђе Деспић

АНКЕТА: ПОЕЗИЈА

I. 1990–2000.

1.

Не постоји друштво које би могло да остане имуно на такав трагичан контекст као што је то био онај који је обележио Србију деведесетих година прошлог века. Дугогодишњи грађански рат, међународне санкције и изолација, у историји до тада незабележена хиперинфлација, што је свеукупно за последицу довело до расапа моралних вредности, све су то били и више него довољни разлози да сви аспекти друштва тога времена буду евидентно уздрмани. Уопштено гледајући, та последња деценија 20. столећа пример је етичког, егзистенцијалног и духовног суноврата, који се, међутим, односи не искључиво на српски, већ и на укупни екс-југословенски простор. Но, чак и у околностима такве реалности, књижевност ће унутар српске културе показати можда и најизразитије знаке виталности. У прози ће бити видљиво окретање, и то врло плодно, ка жанру историјског романа (Радослав Петковић, *Судбина и коментари*, 1994; Горан Петровић, *Опсада цркве Светог Спаса*, 1997), док ће у поезији ондашњи друштвено-политички и идеолошки контекст утицати на различита жанровска гibaња.

2.

Нисам сигуран да је ангажована књижевност (у пуном смислу тог теоријског појма) била нешто посебно присутна деведесетих година.

20

ДОМЕТИ

3.

Можда у први мах може звучати чудно, али сматрам да економска изолација земље није изразитије утицала на отвореност према новим поетичким тенденцијама, посебно уколико под њима у поезији подразумевамо постмодернистичку оријентисаност и феминистичку песничку праксу.

4.

Српску песничку сцену с краја двадесетог века карактерише једна истинска поетичка разноврсност. Вероватно би тешко било побројати све нијансе које су је одликовале, али могло би се издвојити неколико оних можда најуочљивијих и најважнијих поетичких тенденција. У том погледу треба истаћи поезију окренуту националној повести, култури и традицији, одакле је узимала и садржинске и формалне обрасце за своје обликовање, затим, поезију естетизованог ескапизма унутар које се могу препознати два тока, онај метафизички и онај више веристички, потом, ту је поезија која се наглашено заснива на неговању (нео)симболистичког и (нео)авангардног наслеђа, и развијању постмодерног сензибилитета, те феминистичка поезија израсла на основама теорије женског писма.

5.

Иван В. Лалић, један од најзначајнијих песника неосимболистичке оријентације. Његова поезија сва је у лирском дијалогу са традицијом (националном, византијском, античком), као и у промишљању саме поезије, од суштинских до њених формалних одлика; Новица Тадић, песник фантазмагоричке имагинације и метафизичке страве; Радмила Лазић, феминистичка песникиња која своју поезију гради на иронијско-саркастичном огољевању мушко-женских односа; Драган Јовановић Данилов, песник чија се поезија одликује естетизмом и ескапизмом, песничким патосом и изразитим лирским сензибилитетом; Војислав Карановић, песник укрштања (нео)симболистичког наслеђа, метафизичких титраја и постмодернистичких тенденција.

6.

Песничке књиге *Писмо* (1992) и *Четири канона* (1996) Ивана В. Лалића представљају поезију неосимболистичког сензибилитета, елегантно однегованог поетског израза, сложене интертекстуалности, проткану духовним и метафи-

зичким слојевима. *Кућа Бахове музике* (1993–1995) Драгана Јовановића Данилова јесте песничко трокњижје у којем се спаја песнички мистицизам са слављењем апсолутне моћи поетске имагинације и заноса. *Прелест севера* (1995) и *Круг рачански Дунавом* (1996) Милосава Тешића јесу песничке књиге обнове традиције везаног стиха и метричко-версификацијског артизма у контексту постмодерног сензибилитета. *Тамни там и беле басме* (1995) Алека Вукадиновића је поезија која на трагу Винавера и Настасијевића оживљава магију матерње мелодије, архаичних слојева језика и метафизичке титраје бића.

II. 2000–2016.

7.

Почетак новог миленијума није довео до радикалнијих промена на српској песничкој сцени. Заправо, све оне поетичке оријентације које су постојале и развијале се у последњој деценији двадесетог века наставиће да се испољавају у овом или оном обиму и интензитету и у 21. веку.

8.

Карактерише је све оно што ју је карактерисало и до тада, а то је једна стваралачка разнородност, једна поетичка полифонија, формална и тематска разноврсност, једнако као и генерацијска разноликост. На формалном плану и даље имамо и присуство ослањања на традицијске формалне обрасце и певање у везаном стиху, али у већој мери песници се изражавају у слободном стиху. Богатство се очитава и на плану жанровских облика, и ту можда треба поменути једно појачано интересовање за жанр поеме, коју користе Ненад Шапоња и Матија Бећковић, рецимо, али коју на песнички врло упечатљив и убедљив начин ревитализује и песникиња Марија Шимоковић, која ће за своју поему *Чувари привида* добити и најпрестижнију српску песничку награду, *Змајеву награду*.

9.

Песници које ћу набројати можда нису нови, али су у овом периоду стекли своју пуну уметничку афирмацију, и заслужено били овенчани неким од најважнијих и најпрестижнијих песничких награда, попут *Змајеве награде*, *Дисове награде*, награде *Бранко Миљковић*... То су на првом месту Војислав Карановић, о коме сам већ нешто рекао, за-

тим Никола Вујчић, песник изразито лирског сензибилитета у чијој поезији се јасно препознаје одсуство било каквих историјских наноса; Томислав Маринковић, који негује једну утишану поезију окренуту природи и себи; Марија Шимоковић, песникиња која негује дуже форме и даје жанру поеме у српској поезији нову имагинацијску свежину, тон и семантичку слојевитост; Ален Бешић, један од песника млађе генерације, кога одликује осетљив лирски сензибилитет, богат и свеж језик, и аутентична песничка сликовитост.

10.

Дороти Паркер блуз (2003) и *Зимогрозица* (2005) Радмиле Лазић – У књизи *Дороти Паркер блуз*, песникиња свој песнички говор заснива на емоционалним и духовним немирима женског лирског субјекта, на тежњи ка деконструкцији идеолошког и културолошког логоцентризма, на ироничном, саркастичном, али и духовитом проблематизовању патријархалног схватања мушко-женских односа, односно на одређеној родној заснованости лирског певања. С друге стране, Радмила Лазић се у *Зимогрозици* јавља гласом поетичке новине која односи превагу над дотадашњом феминистичком цртом њеног песништва, гласом који нуди један стишанији и смиренији тон књиге, те одсуство оног изливања узбурканих страсти, интенционалног лирског афекта и еруптивне бујице субјекатског гласа подстакнутог повређеним слојевима емотивног и еротског бића.

Светлост у налету (2003) Војислава Карановића представља спој изузетне песничке имагинације, ефектне метафоричности, аутентичне енергије песничких слика и постмодернистичког промишљања песничког чина.

Фасцикла 1999/2000 (2004) Стевана Раичковића јасно је произашла из аутобиографских оквира. Условљена турбулентним политичким и друштвено-историјским контекстом, али и унутарњом потребом за рекапитулацијом сопственог стваралачког и животног пута, *Фасцикла* је окренута ка проналажењу смисла и успостављању разумевања, било оног бесмисла који окружује Раичковићевог субјекта, било да је по среди сагледавање сопственог креативног бића. У оба случаја из Раичковића проговара, као пример истинске стваралачке зрелости, плодносни степен уметничке храбрости да се буде искрен, првенствено према самом себи. Отуда и поред овако смелог чина суочавања са контекстом деструкције, властитим егом и стваралачким моћима, нема драмске заоштрениости,

већ струји један миран, стишан и спокојан лирски израз. Фасцикла нам се стога отвара као израз спонтане песничке креативности, као ненаметљиво пулсирање искреног и аутентичног лиризма, очекивано потврђујући одавно познате естетске и уметничке домете свога аутора.

У Гнезду над понором (2005) Драгана Јовановића Данилова, од веристичких детаља и перцепције света, песнички глас иде ка трептајима лирске рефлексije и егзалтације, препознајући у својим унутарњим духовним и језичким садржајима један вид мистичног откривења самог изворишта бића. Даниловљеви стихови сугестивно додирују флуидне суштине света, оваплоћујући кроз снагу трансцендентног виђења и интуитивних увида сву надмоћ и благодост његовог лирског језгра.

Докле поглед допире (2010) Николе Вујчића јесте књига која нуди узбудљиво преплитање наклоности према природи са свешћу о песничкој сликовитости, сећање на детињство са поступком имагинације, смисао за детаљ са тежњом ка обухватнијој представи, уметнички нерв за хаику сензације са интроспективним вибрацијама, јасан усхит над спољашњом лепотом са повременом драмом на унутрашњем плану, парадоксално преплитање сумње у песнички језик са високим естетским дометима и оствареношћу на нивоу семантичких и емоционалних импликација. Ова књига Николе Вујчића аутентично сведочи о чисто лирском доживљају света, потврђујући да се изворна вредност поезије и даље може темељити на универзалним и надвременским човековим оријентирима.

Поема *Чувари привида* (2012) Марије Шимоковић плени на различитим равнима своје поетичко-естетске и лирско-филозофске остварености, и пример је плодног дозревања песничког сензибилитета који песникиња негује још од својих првих стихова. Чувари привида и на језичком и стилско-изражајном плану, и на плану мотивско-тематског распона, и у погледу ритмичко-мелодијске линије, и на равни уређености композиционе структуре, представљају право освежење на српској песничкој сцени. Свака од ових равни песничког текста понаособ доприноси тој уметничкој убедљивости, но естетска функционалност и убедљивост извире тек у њиховом складном, фином и неухватљивом преплитању и кореспондирању.

11.

Не мислим да су друштвене мреже посебно утицајне када су у питању нове форме књижевног стварања. Књижевни текстови су свакако захваљујући њима доступнији, али у погледу релевантног уметничког стварања нисам стекао утисак да су се због њих ствари битније промениле.

12.

Према каталозима Народне библиотеке годишње се у Србији објави по неколико стотина песничких књига, али су зато на књижевним вечерима по правилу сале више празне него пуне. С друге стране, понуда актуелних песничких издања по књижарима углавном је врло скромна и обично дата на неким слабо приметним полицама (барем је такав случај у једној од најопремљенијих књижара у Новом Саду). На овакву слику „присуства“ поезије књижари одговарају да песничке књиге мало ко данас купује.

Ако је ово реалност позиције савремене поезије у контексту наше културе, онда логично питање гласи: Зашто се поезија све мање чита? Лично не мислим да је у питању низак ниво комуникативности, иако то и јесте једна од модерничких црта које је описују. Односно, ако и постоји неспоразум у комуникацији то није до песника. Можда ће звучати чудно, али чини ми да је смањење рецепције и уопште заинтересованости за поезију у првом реду последица технолошког развоја човечанства, посебно у сфери информационих технологија и глобалног медијског система. Живот је постао убрзан до те мере да се нема времена за другачију спознају света до преко језика вести и саопштења. А модерни песник одавно је престао да саопштава. Још од Бодлера, Рембоа, Малармеа, поезија не саопштава већ само сугерише садржаје, те сходно томе постаје далеко интуитивнија, поунутрашњена и опредељена на игру конотативности. За поимање свих тих особина модерне поезије потребан је не само специфичан сензибилитет, не само посебна осетљивост читаоца, већ и једно стање предане концентрације што данашње време изгледа све мање може да понуди.

Читање поезије подразумева жељу за естетским доживљајем, подразумева спремност и способност да се емпатички препозна и прихвати емоционално и имагинативно сведочанство другог о свету, у овом случају песничко сведочанство. Али, да ли та жеља опстаје, да ли истрајава? Наше време све више карактерише визуелна свест, и све се

чешће на промоцијама може видети покушај, додуше углавном код млађих аутора, да се песничка књига као уметност речи приближи кроз одређене перформансе, кроз чулне – визуелне или аудитивне надражаје, као да сам језик више није довољан за додир с читаоцем.

Ова запажања о рецепцији поезије немају тужбалички тон, већ су дата најпре на нивоу констатације о реалности наших, али и не само наших, културних и друштвених кретања. Дакле, ако постоји равнодушност према савременој поезији, њен узрок није у самој поезији. Или није једино у њој. И поред одређених одлика које (пост)модернистичко певање уопштено носи са собом, попут слободне асоцијативности, фрагментарне структуре текста, честе метатекстуалности, као и полисемичности, рецимо, савремену српску поезију не доживљавам као херметичну из простог разлога јер се не остварује искључиво кроз ове елементе. Одавно је прошло време песничких школа и праваца који би наметали одређене норме стварања. Српску поезију последњих неколико деценија карактерише управо једна стваралачка слобода, једна разноврсност поетика у којима се песник јавља онајпре као индивидуални глас. Таква различитост не допушта могућност прихватања данашње песничке сцене нити као поетички једноличне, нити као херметички монолитне. Напротив. Према оценама критике неретко се могло чути да је по својој естетској остварености управо поезија оно вредносно најубедљивије што је одликовало српску књижевност свих ових година. Богатство поетика, разноврсност сензитивитета, полифонија изражајних поступака, широк мотивско-тематски распон и разнолик емоционални регистар, инвентиван дијалог са песничким наслеђем и напоредно и креативно развијање нових поетских тенденција, све то убедљиво сведочи о разноврсности и виталности савременог српског песништва, којем можда једино недостаје мало више духовне радозналости савременог човека.

БОРИС ЛАЗИЋ

АНКЕТА: ПОЕЗИЈА

I. 1990–2000.

1.

На културном и политичком плану, претерани понос код Срба је вероватно био југословенска идеја. Након распада Југославије, српски национални корпус се дезинтегрисао: од тада живимо на рушевинама и покушавамо да се саберемо. Постоји сличност са Русијом, само је стање још горе.

Моја прва књига носи назив *Посрнуће*. Можда би тај наслов требало превести неологизмом – *Chancellement*. Припадник сам генерације која је у свет одраслих ушла у тренутку када се цивилизација из које је потекла распадала пред њеним очима. Желећи да говорим о свету у процесу дезинтеграције, у овој збирци сам се ослонио на четврто певање из дела *Луча микрокозма*, алегоријске поеме о паду анђела романтичарског песника Његоша (касније, током свог академског рада, имаћу прилику да му се вратим): реч је о свету којим управља демиург, што за последицу има неизбежну пропаст.

2.

Референтна песничка антологија из тог времена је *Шум Вавилона* Пантића и Павковића (1986), а најважнији књижевни часописи су *Поља* и *Реч*, који излазе у Новом Саду и Београду. У њима се расправља о савременим питањима културе и естетике. Мало је ангажованих аутора у ужем смислу речи. Појављује се само име Видосава Стевановића, романописца који је доста објављивао у Француској деведесетих година. Не постоји сличан пример у поезији, осим можда дела Новице Тадића, мада је његов стил прикривен и ненамеран – одатле и његов изузетан успех (он сматра да су међуљудски

односи демонске природе). Постоји такође и Сарајевски рукопис Стевана Тонтића. Међутим, у тренутку доласка демократије на власт, многобројни противници Слободана Милошевића искористили су политичке странке ради сопствене промоције, или су остали у служби политичких неистомишљеника (наводно због економије тржишта), често на штету културе и опстанка културних институција. Тако је недавно песник Ласло Блашковић, по сопственој одлуци успео да укине више од двадесет културних манифестација у оквиру делатности Народне библиотеке.

3.

Изолација не игра никакву значајну улогу, како у личном стварању, тако ни у издаваштву: Фондација Сорос стоји иза месечног часописа *Реч* и издавачке куће *Време књиге*. Очигледно је да су ту сви пронашли неку корист. Осамдесетих година српски писци су постали постмодернисти, а то су и остали: Војислав Деспотов, Владимир Копицл, Дубравка Ђурић, Нина Живанчевић заснивају свој опус на америчкој контра-култури и битничком наслеђу. Станиша Нешић, централна фигура своје генерације, води изузетно значајан дијалог како са византијским наслеђем, тако и са Клоделом, Гинзбергом или Снајдером. Песник широког опсега, вратио је у поезију хебрејски паралелизам, озбиљност псалама и пророчке клетве које је вешто испреплетео са иронијом разочарања модерног човека.

4.

Постмодернизам и фантастика, односно симболизам Милорада Павића, Немање Митровића или Владимира Пиштала (који једнако добро пише прозу и поезију), свет урбане демонологије горепоменутог Новице Тадића, итд., формирају заједничко упориште. Учена поезија која своје корене проналази у културним и историјским референцама, на трагу Кавафија или Песое и Елиота, својствена је следећим изузетно разноврсним ауторима: Иван В. Лалић, Петар Цветковић, Јован Христић, Радивој Станивук, Душко Новаковић. Међу „традиционалистима” треба споменути Милосава Тешића, песника природе, чије је дело јединствено по својој лексцици и музикалности.

5.

Миодраг Павловић, Бора Радовић, Иван В. Лалић, Јован Христић су на врхунцу свог уметничког стварања. Они на разноврсне и јединствене начине стварају поетске светове у сагласју са митологијом, историјом, језиком и традицијом.

6.

Ово су референтне збирке: Зоран Ћерић: *Сестра и Одушак*, Радивој Станивук: *Чежња и гнев* и *Ритмови мегалополиса*, Станиша Нешић: *Бдење*, Драган Јовановић Данилов: *Кућа Бахове музике*, Александар Лукић: *Европа*, Живко Николић: *Источне зоне*, Васа Павковић: *Књига о ластавицама и Несигурност у тексту*, Петар Цветковић: *Грчка лоза*.

II. 2000–2016.

7.

Југословенска заједница, њен идентитет и важност свести о себи више не постоје: пева се са рушевина. Постјугословенски урбани центри почивају на нејасним, постмодернистичким идентитетима. Само једно је сигурно: остао је језик и начин на који се он може употребити. Једина очигледна радикална промена је следећа: писци су уморни од лиризма и постају више аналитични.

8.

Лексика је штура а емоције су суздржаније. Песници нове генерације преиспитују језик и устаљене идеје. Њихове збирке најчешће почивају на циклусима из чијих понављања песници црпе различита семантичка значења (Јасна Ани, Никола Живановић, Петар Матовић, Марјан Чакаревић...). На формалном и тематском плану то је сасвим обрнуто у односу на барокне заносе Данилова у претходној деценији. Метафора, симбола и компарација има мало, или их нема уопште. Појављују се два издавача од огромне важности: Повеља из Краљева и Културни центар Новог Сада, којима се придружује и Трећи трг из Београда. У новој деценији такође долази до гашења часописа које у последње време све више замењују интернет сајтови: *Агон*, *Спектатор*, *Хипербореја*, *Рез* што није случај са дуговечним часописима: *Поља*, *Градина*, *Повеља*, као и цењеним часописом *Летопис Матице српске* (најстарији европски месечник из књижевности који се без прекида објављује од свог оснивања, 1826. године). Споме-

нуо бих и једну незаобилазну антологију: *Простор и фигуре* Владимира Стојнића (2012).

9.

Међу песницима и песникињама млађе генерације требало би споменути и Бојана Самсона, Радомира Митрића, Бојана Савића Остојића: они су нови поетски гласови на које ћемо моћи да рачунамо у будућности (споменуо бих још и изванредну књижевну критичарку Андреу Беату Бицок); а међу онима чији књижевни почеци сежу до осамдесетих година прошлог века, истичу се Ибрахим Хаџић, Станиша Нешић, Небојша Васовић, Мирослав Тодоровић, Небојша Деветак, чија дела карактерише велика формална зрелост и који попримају статус савремених аутора првог реда.

10.

Препоручио бих следеће књиге: Александар Лукић, *Јаспис*; Ћорђе Кубурић, *Blue moon*; *Песме из дворишта*; Радивој Станивук, *Ноћи лутајућих звезда*; Радивој Стојковић, *Ауто-портрет*; Станиша Нешић, *Црепови и цигле*; *Мртви у љубави*; Ибрахим Хаџић, *Дуге сенке кратких песама*; Небојша Васовић, *Нека хвала*; а међу збиркама песника млађе генерације издвојио бих *Гостопримства* од Горана Коруповића и дело *Плажа несаница* од Јасмине Топић.

11.

Значај друштвених мрежа је утолико већи што се, након распада Југославије, значајан број српских књижевника одселио. Извесно је да незанемарљив проценат аутора користи блогове, интернет сајтове или Фејсбук, и то не само као средство комуникације, већ и као средство за рад: на Фејсбуку на пример, песници често претпремијерно објаве прве верзије текстова који ће потом бити прегледани и кориговани. Размена са читаоцем постаје примордијална, од самог зачетка дела. Ова врста комуникације је постојала у прошлости (књижевни кружоци или клубови, привилеговани читалац или читаатељка), међутим, друштвене мреже су допринеле већој видљивости и једних и других: аутори и читаоци су у непосредној виртуелној комуникацији која се конкретизује у мноштву гласова, сензибилитета и укуса. Пријатељства се стварају и престају у зависности од избора и афинитета. Треба подсетити и на то да смо сведоци гашења епистоларне књижевности. На изванредан начин, Тви-

тер и Фејсбук вратили су у моду максиму и фрагмент. Такође, поједини аутори објављују четове, преписке са Месенџера у форми дијалога. Неки их дотерају, а неки не. Тако да нова технологија заправо обнавља стару форму. Што се осталог тиче, најважнији су рад и таленат. На овом плану ипак, иако су социјалне мреже по природи демократске, нема никакве демократије.

Опстају само надареност, рад и индивидуална лепота израза.

12.

Будући да од 2002. године не живим у Србији, нисам у могућности да дам прецизан и детаљан одговор на ово питање.

Превела Бојана Новаковић Скопљак

31
DOMETI

горан коруновић

АНКЕТА: ПОЕЗИЈА

I. 1990–2000.

1.

Иако су велика криза и ратна дешавања били неизбежно тематизовани и у поезији, многе песничке поетике, актуелне 1990-их година, нису приметније одражавале тадашње историјске „ломове“. Стварне последице тог периода постале су уочљивије тек касније, у XXI веку: опадање релеванције књижевне критике; опскурни паракњижевни живот који сенчи јавну презентацију и вредновање песничких књига; јачање поетичко-идеолошких „блокова“ који песничку „сцену“ разумевају као простор разрешења питања о српском националном идентитету; криза финансирања периодике. Такве консеквенце 1990-их година нису, на срећу, потпуно потиснуле постојање узбудљивих и интригантних песничких остварења.

2.

Чини ми се да су 1990-е године донеле мање ангазоване поезије него што би се могло очекивати. Само питање ангажмана у књижевности је сложено, тј. политички субверзивна поезија не мора бити експлицитно ангажована. Ипак, када говоримо о ангажованој поезији у ужем смислу, издвојио бих збирку Мирјане Стефановић *Помрачење* (1995). Нескривено ангажовану поезију није ни нужно вредновати по најстрожим критеријумима, јер је само њено присуство на књижевној сцени важан и неопходан сигнал постајања критичке свести о различитим облицима хегемоније, злоупотребе моћи, о класним питањима и друштвеној експлоатацији. Чак и када није највиших естетских домета, постојање такве ангазоване поезије је много бољи знак од њеног изостанка у књижевном животу.

3.

Одређени прекид свакако је постојао, не само у контактима са западноевропским кругом већ и, можда осетније, у јужнословенском простору. Верујем да је једна деценија прекратак период да би дошло до драматичног прекида дубљих књижевних интеракција, поготово што су са (пост) модерним добом типологија и „вектори“ књижевних утицаја постали разгранатији, флуиднији и непредвидљивији.

4.

У најкраћем, са свешћу да је реч о несумњивој апроксимацији и редукацији поетичке разноврсности, сугерисаћу неколико поетичких концепата: веристичко-наративни, трансимболистички, колективистичко-традиционалистички, феминистички, затим различита „лица“ неоавангарде, и одјечи високог модернизма.

5.

Читање и вредновање поезије све више доживљавам као лични, партикуларни чин и као интимну интелектуалну авантуру, и нешто се од тог искуства губи изношењем у књижевну јавност. Овде ћу, ипак, навести песнике и песникиње према чијем стваралаштву нисам значајније променио однос од првих читања крајем 1990-их година.

Најпре ћу издвојити три песника који су се појавили крајем 1980-их или током 1990-их година, и који су били део „бочних“ поетичких струјања, мимо доминантних песничких токова последње деценије XX века. Ту је најпре Ненад Јовановић, песник доследно неоавангардне имагинације, иронијско-хуморних обрта и слика, ненаметљиве али бритке интелектуалности, експерименталне инвенције. Вреди издвојити и Дејана Илића, аутора суздржане контемплације и осетљиве перцепције окружења/света. Трећи аутор је Ото Хорват, лиричар чији стихови осцилују између емотивног набоја и иронијског односа према емотивној реакцији на тематизовано искуство.

Другу групу песника коју желим да издвојим чине аутори разнородних поетика, који су још 1970-их и 1980-их имали запажено место у књижевном животу, и који су крајем века потврдили да представљају сам врх српског песништва. Новица Тадић је 1990-их година усталио статус култног песника радикалног антрополошког песимизма и неисцрпних варијација

33

DOMETI

острањеног и демонизованог света, док је Војислав Деспотов објавио последњу збирку, *Десет дека душе* (1994), у којој је задржао неоавангардни етос и демистификаторски однос према песничком чину. Милутин Петровић 1990-их објављује неколико песничких књига у којима варира свој препознатљив поступак опробавања одрживости елиптичног израза, уз радикализовану егзистенцијалистичку потку певања.

Најзад, неопходно је издвојити и две песникиње: Даницу Вукићевић и Марију Миџовић. Док је у поезији Данице Вукићевић видљива флуидна осећајност посредована очујућим и непредвидљивим током контемплације, у лирици Марије Миџовић упечатљиво је иронијско преиспитивање фемининог идентитета, уз многе референце на популарну и високу културу.

6.

Није ми блиско састављање листа овакве природе, јер то уноси одређену такмичарску димензију у поље песничког стваралаштва. Стога овде наводим листу песничких књига која не претендује на то да буде поетичка или канонска „мапа“ 1990-их година, већ представља лично подсећање на искуство упознавања са лириком последње деценије XX века.

Милутин Петровић, *Нешто имам* (1996) – песме су специфичне по лапидарним исказима, надовезаним на начин који ускраћује конкретнији контекст исказивања, али зато открива растрзани субјект, спорадично упућен на само питање песничког стваралаштва.

Даница Вукићевић, *Када сам чула гласове* (1995) – лирика атипичне рефлексивности фемининог субјекта, која обједињује самоиронију и слојевиту осећајност, уз изненађујућу сликовитост и хуморне обрте.

Ненад Јовановић, *XIX* (1996) – духовита, неоавангардна контаминација слободних асоцијација, дозираног интелектуализма, пригушене рефлексивности, трагова меланхолије, при чему уведени субјект полазиште асоцијација често проналази у сопственом сећању и наизглед тривијалном, свакодневном искуству.

Војислав Деспотов, *Десет дека душе* (1994) – иако није најбоља Деспотовљева збирка, *Десет дека душе* је важна књига 1990-их година јер у поетичком хоризонту савремене српске поезије задржава и чини видљивим аутентичан неоавангардни сензибилитет и однос према песничком стваралаштву.

Новица Тадић, *Напаст* (1994) – иако у много чему понавља и варира поетичке „обрасце“ својих претходних књига, мрачна антрополошка визија у *Напаст* изразитије произлази из наизглед безазлених ситуација рутинираног, свакодневног живота: из сусрета на улици, разговора у пролазу, из уобичајене градске вреве.

Владимир Копицл, *Питање позе* (1992) – песничка књига у којој се стапају меланхолични тонови, иронични однос према конвенцијама лирског певања, и типично неоавангардно, хуморно поигравање референцама на високу културу и историју.

Ото Хорват, *Згрушавање* (1990) – Ото Хорват је и у овој раној збирци, као и у многим другим, песник бираних речи и суптилних емоција, уз дискретне и увек правовремене упливе ироније.

Дејан Илић, *У боји без тона* (1998) – већ у својим раним књигама Дејан Илић обликује поетичку потку која ће прожити већину његових збирки, а која подразумева осетљиво одмеравање репрезентацијских моћи језика, уз суспрегнуту рефлексију и песнички самосвесну дескрипцију.

Марија Миџовић, *Београдска сиротица* (1997) – збирка песама у којима феминини субјект често аутоиронично, хуморно, уз луцидно реферирање на популарну и високу културу, описује интерперсоналне односе и родне идентитете.

Ана Ристовић, *Забава за доконе кћери* (1999) – песничка књига специфична по феминином субјекту који разоткрива интимни/унутрашњи живот у аналогiji са мотивима из литературе, политике, тривијалног свакодневног искуства.

II. 2000–2016.

7.

Промене постоје, и иако се не могу именовати као нови почетак српске поезије, свакако су оставиле утисак уочљиве новине. Неопходно је издвојити неколико феномена који обележавају претходних десетак година песничке сцене у Србији, и значајно је разликују од књижевног живота последње деценије XX века. Наиме, са појавом таласа нових песникиња и песника долази до експанзије врло посећених јавних читања поезије, и то у клубовима и кафеима, у просторима који нису типични за тзв. књижевне вечери и промоцију поезије. То прати и појава малих, не-

зависних издавачких кућа, затим електронских гласила која се баве књижевним/песничким стваралаштвом, самиздат едиција и неколико панорама новог песништва. Другим речима, долази до релативизовања подела на центар и маргину књижевне/песничке сцене, формира се алтернативна књижевна/критичка јавност, превреднују се поетичке доминанте претходних деценија и трага се за новим песничким праксама. Таквих тежњи је, наравно, било увек, али је нова књижевна генерација донекле неочекивано управо поезију ставила у први план, а нови модуси комуникације и „простор“ интернета несумњиво су допринели да нова поетичка истраживања и њихова јавна презентација делују, бар на први поглед, врло свеже и иновативно.

8.

Поетички, формални и тематски плурализам 1990-их година, након 2000. године добија још шири распон и постаје још дисперзивнији. Тенденције које постоје током последње деценије ХХ века, настављају се и варирају у ХХI веку, и то често у песмама млађих аутора/ауторки који преузимају и адаптирају, сходно сопственим индивидуалним поетикама, изражајно-формалне моделе остварене не само 1990-их, већ и раније, током 1980-их и 1970-их година. Стога је, уместо типологије тих поетичких струјања, можда битније издвојити једну новину: на песничкој сцени феминистичко песништво постаје видљивије и битно мења свој статус. Иако су феминистичке тенденције постојале и пре 2000, не само у виду песничког стваралаштва већ и у облику друштвеног ангажмана, последњих петнаестак година јавни и културни „простор“ постаје отворенији за поетике феминистичке провенијенције. Између осталог, појављују се антологија *Мачке иду у рај* (2000) Радмиле Лазић и панорама стваралаштва младих песникиња Дубравке Ћурић, *Дискурзивна тела поезије* (2004). Након тога многе песникиње које су заступљене у поменутих публикацијама, заузимају значајно место на песничкој сцени, не само у феминистичким оквирима. При томе сама одредница „феминистичко песништво“ не открива сва својства поетика најзанимљивијих ауторки у назначеном корпусу, као што су нпр. Даница Вукићевић, Тамара Шушкић и Ана Сеферовић. Њихово „женско писмо“, осим што осетљиво и нијансирано обликује својства фемининог идентитета, разоткрива и амбиваленције и наличја шире схваћене савремене егзистенције. У најкраћем,

песништво издвојене три ауторке ојачало је у српској савременој поезији сензибилитете који су пре 2000. били тек наговештени.

9.

Ако се за актуелну српску песничку сцену може рећи да подразумева изразити плуралитет поетика, онда нови песнички талас то „поље” поетичких могућности додатно парцелизује, с једном значајном разликом у односу на претходне генерације: утицај колективистичко-традиционалистичких поетика на нове песнике/песникиње сведен је на минимум.

Овде ћу настојати да издвојим неколицину аутора/ауторки чије песничке праксе рефлектују распон стваралачких истраживања у оквирима новог таласа. На таквој поетичкој скали најпре треба издвојити поетике неоавангардне провенијенције. У лирици Уроша Котлајића неонадреалистичке слике посредују динамичан и дискурзивно несводив субјект, често специфичан по тежњи да језички артикулише недостатак који га, парадоксално, конституише. За сада последњом збирком (*Такк*) (2015), и Владимир Вукомановић се делимично ослања на неонадреалистичку песничку праксу, комбинујући продорне психо-искуствене садржаје и интересовање за језичко-формалну разноврсност. У нешто радикалнијем неоавангардном „кључу”, у *Риби која је прогутала свет* (2013), дебитантској збирци Бојана Марковића, реализују се специфична формална екстензија и игрива слобода асоцијација.

Неоавангардног сензибилитета су и ране збирке Марјана Чакаревића, с тим што њихова поетичка потка није неонадреалистичка, већ пре концептуално-експериментална, посвећена урбаним просторима и системима различитих врста. У последњој збирци *Ткива* (2016) Чакаревић обнавља модернистички израз, чиме се поетички приближава песницима који ревитализују кохерентније исказивање и стабилнији субјект. Репрезентативни аутор таквих песничких пракси је Петар Матовић, који исповедно-дескриптивним стиховима захвата широк спектар тема, од приватности до политике.

Добитник Бранкове награде, Данило Лучић, у својој дебитантској књизи *Белешке о меком ткиву* (2013), заступа сродне изражајне модалитете, али, спорадично, и нешто херметичније исказивање. Ања Марковић, такође једна од

лауреаткиња Бранкове награде, у књизи песама *Kowloon* (2016), исповедно-дескриптивни модалитет обогаћује комплекснијом и атипичном осећајношћу, прожетом страховима и еросом. Ана Марија Грбић у својој последњој књизи, *Венерини и остали брегови* (2014), формира нешто дифузнији субјект иако задржава монолошки ток исказивања.

Нешто издвојеније од ових струјања стоје поетике Тамаре Шушкић и Ане Сеферовић. Док Шушкић суптилно укршта сликовиту, готово кинематографску и елиптичну страну израза, обликујући широк спектар егзистенција, Ана Сеферовић у својој последњој збирци прати осећајност „обрнутог срца“, како је наглашено у једној од њених песама.

10.

Овде су у првом плану искључиво збирке ауторки и аутора рођених после 1976. године.

Тамара Шушкић, *Road and Family Songs* (2012) – песничка књига специфична по етеричном и повишено сензибилизваном субјекту који обликује свет расплнутих, меланхоличних лирских јунака, у дослуху са поп/кемп културом.

Ана Сеферовић, *Звезда од прах-шећера* (2012) – занимљива збирка у којој се реализује динамичан и истовремено фрагилан феминин идентитет.

Ања Марковић, *Kowloon* (2016) – у песмама ове збирке дозираним метафориком посредују се осећања разноврсних страхова, телесних искустава, осетљивих сусрета субјекта и света.

Ана Марија Грбић, *Венерини и остали брегови* (2014) – песничка књига у којој распричани лирски субјект покушава да преиспита љубавна/животна искуства и интегрише сопствени идентитет.

Урош Котлајић, *Песме* (2011) – збирка љубавне поезије која није само љубавна, будући да садржи несталну, вијугаву и слојевиту субјективност, те перцептивне и емотивне „епифаније“.

Владимир Вукомановић, *Такк* (2015) – песничка књига изразите формалне разноврсности која обједињује језичку експерименталност и емотивно слојевито језгро певања.

Данило Лучић, *Белешке о меком ткиву* (2013) – веристички исписан песнички рукопис специфичан по испитивању урбане егзистенције, од телесног плана до јавне манифестације.

Петар Матовић, *Одакле долазе даброви* (2013) – збирка која се надовезује на израз mainstream модерничких српских песника, попут Ивана В. Лалића и Борислава Радовића, уз тематско-мотивске доминанте ближе данашњем времену.

Марјан Чакаревић, *Систем* (2011) – иако је након Система објавио неколико запажених збирки, потребно је вратити се овом Чакаревићевом експерименту који у основи представља фрагментизовану и дисперзивну параболу не само о језичком већ о било којем систему.

Бојан Марковић, *Риба која је прогутала свет* (2013) – песничка књига радикалног експериментисања формом и центрипеталне језичке енергије.

11.

Да, али за сада, чини ми се, не у великој мери. Уочљивије је проширење поља књижевне јавности, рецепције и промоције књижевности – све то добија значајан простор на друштвеним мрежама.

12.

У односу на остале књижевне жанрове, поезија је најмање подложна законима тржишта и профита. Верујем да је за савремену српску поезију већи проблем специфичан паракњижевни живот који понекад условљава проблематична вредновања песничких књига.

зоран ђерић

АНКЕТА: ПОЕЗИЈА

I. 1990–2000.

1.

Током те исте деценије доста сам о томе писао, пре свега у часопису *Поља* који сам у то време уређивао. Овога пута ћу на питање одговорити кратко, потврдно: догађаји које помињете судбински су утицали на све, па и на књижевност писаца у региону, а нарочито на српске писце који су се, одједном, нашли без ослонца, без заједничке домовине. Српски писци из Хрватске, Босне и Херцеговине, у мањој мери и из Словеније, а потом са Косова и Метохије, па Црне Горе – постали су бездомници. Одбачени из средина у којима су рођени и стварали до тада, потражили су уточишта у матичној домовини, па и у књижевности, али она се према већини односила као маћеха. Тај осећај нежељености, неприхватања, бездомности – постао је основно обележје њихових поетика. Писао сам о томе у својим есејистичким књигама: *Дом и бездомност у поезији XX века* (2007), *Са Истока на Запад. Словенска књижевна емиграција XX века* (2007), *Поетика бездомности* (2014), и сачинио избор *И, тако, без дома. Бездомност српских песника у XX веку* (2017).

2.

У српској прози је много присутнија и видљивија, назовимо је тако, слика стварних догађаја, па и израженијих сукоба са актуелном политиком. Песнички ангажман несумњиво је скромнији и своди се, углавном, на жалопојке и оде – оне се, најпре, односе на распад „братства и јединства“, заједнице, попримају југо-носталгичне ноте, а потом на последице светске изолације и бомбардовања, односно на нашу тврдоглавост или јунаштво да у свим невољама истрајемо. Има аутен-

40

ДОМЕТИ

тичних песама, па и песничких књига о томе, али не и много естетских резултата.

3.

Крајем века српска књижевност се поново вратила у романтизам, или, мало ближе почетку века, у симболизам. Доминирале су традиционалне теме и строфе, везан стих, итд. Они који су остали у дослуху са постмодерном, и неким новим поетичким појавама, остали су у мањини, у сваком случају прећуткивани, без награда, па и критичке рецепције. Та, доминантна струја и даље влада нашим књижевним простором.

4.

Више поетичких модела се појавило крајем 1980-их година, међу којима је најизразитији онај који је био и најкраћи, назовимо га постмодернистичким. Али песници који су се тада појавили (а међу њих и себе убрајам), називани су различито, на пример, песници „лома језика“, врло брзо су се одрекли својих радикалних поетика (нео-, транс-, пост-) и прешли у прихватљивије, традиционалније, па и публици и жиријима ближе моделе певања. Још једна издаја авангарде у XX веку: обично после ратова којих није мањкало на овом простору.

5.

Издвојићу пет имена који су, по мом осећању, објавили најзначајније књиге у последњој деценији минулог века: Милутин Петровић (1941), Вујица Решин Туцић (1941), Стеван Тонтић (1946), Јован Зивлак (1947) и Драган Јовановић Данилов (1960). Прва четворица су генерацијски блиски, али не и поетички. Милутин Петровић је до краја оголио свој песнички поступак, Туцић је сабрао своје радикалне радове, Тонтића је снашла судбина емигранта, а Зивлак је објавио неколико изузетних песничких књига. Данилов се 1990-их појавио, афирмисао и освојио песничку сцену својим раскошним рукописима.

6.

Из претходног одговора следи и списак наслова: Милутин Петровић је у поменутој деценији објавио чак четири песничке књиге, две од њих, *О* и *Наопако*, самостално и заједно. То су књиге-пројекти, које још нису адекватно протумачене. *О* њима ће се тек писати. *Стругање маште*, *В.*

Р. Туцића, непотпуна су сабрана дела, својеврстан резиме његове авангардне поетике. Зивлак је објавио избор из своје поезије, *Обретење*, који је доживео неколико издања током 1990-их, што иде у прилог његовој поетичкој снази и актуелности. Најмлађи у овом избору, Драган Јовановић Данилов, буквално је песник деведесетих: сваке године је објавио нову песничку књигу. Највише награда је освојила књига *Кућа Бахове музике* (1993), у којој је дошла до изражаја песничка вештина, супстанцијалитет и потенцијал.

II. 2000–2016.

7.

Судећи по књижевним наградама – као да се ништа није променило. Исти аутори који су, према књижевној критици и различитим жиријима, добијали награде у претходној деценији, добијају их и даље. Мало је нових имена, али запажених нових наслова има. Међу њима су, пре свега, и поетичке промене. Чини ми се да се мења и читалачка публика, све више се окреће електронским издањима, виртуелним књигама и песничким порталима. Они имају своје фаворите.

8.

Парадоксалност. На једној страни, све присутнији су дигитални медији, као и аутори који им се обраћају, а на другој, све је мање издавачких кућа и часописа који објављују (штампају) поезију. Ипак, песници се довијају, и књиге поезије излазе непрестано. Углавном се не могу наћи у књижарама, али доспевају путем откупа до библиотека. Само је питање ко и колико чита песничке књиге? Ако занемаримо претходну напомену, онда ћемо запазити, у репрезентативним примерима, да се није много тога променило ни у поетичком, ни у формалном смислу. Мало је нових тема, нових поступака, али има солидних песника који су се одлично снашли у постојећем кључу: сонети, катрени и вечне теме.

9.

Као члан жирија „Бранкове награде“ Друштва књижевника Војводине, за прву књигу младих песника, имао сам прилику да прочитам већи број песничких књига, а најбоље и наградим. Међу тим песницима су Бранислав Живановић, Жељко Јанковић, Радомир Митрић, Маја Солар и Стеван Бра-

дић. Свако од њих је стартовао на свој начин: први под утицајем репа, други под утицајем битника, трећи препун метафора, четврта је под директним утицајем авангарде, док је пети препун рефлексија и цитата. У двоброју часописа *Златна греда* (175/176, мај/јун 2016) објављен је избор *Новије песништво у Србији*, који сведочи о новим песничким именима и предочава највреднија песничка остварења генерације која је рођена после 1980. године.

10.

Кључне речи (2009) Симона Грабовца, постмодерног песника, као потенцијални крици или особен песнички језик, који говори и кад је немушт, или прећуткује када симулира брбљање. *Ти, fuga живота* (2012), нова песничка књига Ранка РISOјевића је покушај да се избегне лирски монолог, па песме, иако су самосталне целине, ваља читати у континуитету, као својеврсну поему, која нема истинску дијалoшку форму, али настоји да поставља питања и да кроз неку врсту ислеђивања, кроз разговор са самим собом, или другим Ја, дође до суштинских проблема и закључака о смислу нашег постојања (писања и дисања), о оном што је било, што јесте, што ће тек уследити. *Високи фабрички димњаци* Данице Вукићевић (2012), суптилан лирски субјекат који саопштава првенствено женско искуство; то је поезија која трага за сопственим гласом, као и неким другим, унутрашњим гласовима и открива простор у себи и око себе, интиман, заштићен само у соби, а рањив када се нађе на улици, на градском тргу, међу другима. *Црна књига* (2014), Радмиле Лазић, једне од најистакнутијих савремених српских песникиња. Ово је тешка, озбиљна књига јер пева о Смрти, без уобичајених фраза и патетике, без сувишних речи, наизглед хладно, иронично, али не и мање потресно, поетски супстанцијално. *Канонске песме*, Бориса Лазића, објављене 2016. године. Нису у питању палимпсести, ни апокрифи, већ аутентичне песме једног од песника у дијаспори.

11.

Можда ће у будућности, сваки песник имати своју Интернет презентацију, а самим тим и могућност да настави своју песничку егзистенцију у виртуелном простору и после своје смрти. Ако бих се опредељивао за највећу предност онога што нуди Интернет, онда је то управо тај виртуелни жи-

вот после стварног живота, тако поезија на сајту неког песника може да сачува његов смисао и песничку егзистенцију.

12.

Судећи по подацима до којих се може доћи, на основу различитих истраживања тржишта књига у Србији, нема много места за илузије, за домаштавање, иако има много празнина, како непознаница тако и несугласица. Између државе, с једне стране, и свих оних који се књигом баве, пре свега се мисли на издавачке куће, потом на књижарску и библиотечку делатност. При том се, врло често, заборавља на ауторе књига и читаоце. Иако су они на почетку и на крају овог ланца. Не могу се писци подвести под произвођаче књига, као ни они који књиге читају као пуки конзументи. Тржишту су, наравно, важне само бројке, најпре оне које се односе на број примерака продатих књига, а потом оне које се односе на приход од њихове продаје.

Када се упореде табеле које се односе на последњу деценију XX века и почетак овог, према тржишту још отворенијег века, приметитиће се битне промене, најпре у политици према издаваштву, а потом у издавачкој политици, онда и на свим другим нивоима, од тезги са књигама на трговима и сајмовима, до полица у библиотекама, пре свега оним јавним (народним, универзитетским и школским), па и оним приватним, на које се, подједнако драстично, одражавају сви уведени порези (марже, ПДВ, итд.), смањујући број књига, њихов тираж, њихову продају, потом и читање.

Закључци су поражавајући: мало се књига купује, још мање чита. Не могу бити задовољни ни издавачи, ни књижаре, ни библиотеке, а о писцима да и не говоримо. На тржишту, чини се, нема места за илузије. Оно има своје законе, своја правила, која се често не познају, или недовољно поштују. Да ли само писцима, или и ретким читаоцима, остају илузије да је књижевност нешто друго, суплетивније и суштаственије од оног на шта се све више своди, профанисања и окрутног звецкања касом?

питања: проза

I. 1990–2000.

1. Последња деценија XX века представља један од најбурнијих периода у савременој југословенској и српској историји, период који су обележили драматични догађаји са трагичним последицама: распад Југославије, дугогодишњи грађански рат, бомбардовање Србије од стране НАТО-а... У којој мери и на који начин су ти догађаји утицали на књижевност и њену еволуцију током те деценије?

2. Да ли је специфични друштвено-историјски контекст – у којем су осетљиви односи између политике и естетике додатно заоштрени – фаворизовао и појаву неких облика тзв. ангажоване књижевности? Ако јесте, у којој форми се изражавао такав књижевни ангажман и какве резултате је дао на естетском плану?

3. Пре 1990. године српска књижевност је показивала велики степен отворености према новим тенденцијама на светској, посебно западној књижевној сцени. Да ли су специфични политички контекст и изолација у којој се наша Србија на крају XX века утицали на такву оријентацију (отвореност) њене националне књижевности?

4. Често се чује мишљење да је постмодернизам – који је имао велики број присталица међу писцима који су се појавили осамдесетих година – био једна од главних поетичких оријентација у српској прози и током деведесетих година. Да ли и Ви делите тај став? Које сличности, и које разлике, одликују постмодернистичка дела настала пре и после 1990. године?

5. Који поетички концепти, поред постмодернистичког, карактеришу српску прозу на крају XX века и по чему се они међусобно разликују?

6. Током деведесетих година, као уосталом и у претходним деценијама, на српској књижевној сцени коегзистира више генерација писаца. Који приповедачи и романописци су оставили најдубљи траг у прози те деценије?

7. Које прозне књиге су, по Вашем мишљењу, „надживеле“ деведесете године и шта је то што их издваја од осталих, то што их чини занимљивим и актуелним и за данашњег читаоца ?

II. 2000–2016.

8. Промена политичког система у Србији 2000. године коинцидира са почетком новог века. Да ли се може говорити и о новом почетку у српској књижевности? Другим речима, да ли су се током прве деценије XXI века у њој десиле неке радикалније промене у односу на претходну деценију?

9. Шта по Вашем суду посебно карактерише српску прозу – новелу и роман – у периоду 2000–2016 на поетичком, формалном и тематском плану?

10. У последњих петнаестак година појавио се у српској књижевности талас нових прозаиста. Које од њих бисте посебно издвојили? По чему се они разликују од писаца који су се афирмисали деведесетих година?

11. Које књиге – збирке прича и романи – објављене у периоду 2000–2016 бисте препоручили, и зашто, пажњи француских преводаца и издавача?

12. Живимо у ери Интернета и „нумеричке цивилизације“. По вашем мишљењу, да ли је појава друштвених мрежа поспешила обликовање нових формалних оквира за књижевно стварање?

13. Тзв. масмедијска култура је у пуној експанзији и у Србији: на књижевна и уопште уметничка дела се све више гледа као на пуке производе чија се вредност оцењује по критеријима тржишта и профита. На који начин и у којој мери наведени феномени утичу на српску савремену књижевност, на њену еволуцију, на њен статус у оквиру националне културе и на њену рецепцију?

стојан ђорђић

АНКЕТА: ПРОЗА

I. 1990–2000.

1.

Догађаји који су се десили током последње деценије 20. века, сви заједно, чине најкрупнију прекретницу после Другог светског рата у политичкој историји српског народа, па утолико и у историји српске књижевности. Може се рећи да се 1990. године окончава епоха постмодернизма, која је трајала десетак година, и да почиње доба једне нове, иреалистичке књижевности, како сам је назвао у једној својој недавно објављеној студији. Али ова промена се догодила захваљујући деловању књижевноуметничких чинилаца еволуције, а не под утицајем друштвенополитичких потреса ма како они били тешки и далекосежни по последицама. Наиме, српска књижевност је већ дуго низ деценија, још од 1950. године имала врло стабилан период континуитета у еволуцији, заснован на начелима књижевне аутономије и естетизације, тако да је одолела свим ударима и изазовима из политичке сфере, који су уследили у последњој деценији 20. века.

Ситуацију у књижевном животу током 1990-тих, описао бих на следећи начин. Стихија грађанских ратова деловала је као груби деманти свих важнијих еволутивних процеса и домета српске књижевности у претходним деценијама као што су: еманципација од идеолошко-политичких покрета и програма, снажна антиратна порука у третирању ратних тема, литерарна пројекција хуманијих социјалних и међуљудских односа, укључивање у еволутивне токове у европској и светској књижевности, висок уметнички домет књижевне продукције, многобројне и плодноне иновације у домену књижевне форме, разноврсност и бујност језичке артикулације итд. Ратна стварност је све то потиснула у други план, а уследиле су

и друге последице од тог удара, које су биле врло евидентне у књижевном животу: смањење књижевне продукције, пад тиража, смањење превођења, опадање угледа и друштвене улоге књижевности и њено потискивање из јавног живота, слабљење материјалног положаја писаца. Да невоља буде већа, уследио је и удар из иностранства: елиминација српских писаца са међународне сцене због ондашње опште медијске анатеме која је бачена на српски народ. Речит пример је Милорад Павић, који је неколико година пре 1990, проглашен, баш у Француској, за писца XXI века, што је највећи успех једног српског писца у контексту еволуције европске књижевности. Али Павићу то није вредело ништа кад је поменута медијска кампања почела, те је одмах избачен са интернационалне књижевне сцена на Западу. Овакве ударе и последице било је врло тешко поднети.

2.

Као што сам већ рекао, српска књижевност, није устукнула под ударима и притисцима тренутка, нити се предала; књижевна еволуција је наставила да тече по својим импулсима. Тако се десило да није било ни „ангазоване књижевности“, ни нове ратне књижевности, иако је ратну тему историја по ко зна који пут наметнула српским писцима као најактуелнију. Српски писци нису прихватили изазов писања о новим ратовима, осим једног, а то је био Видосав Стевановић: чим су ратни сукоби почели, он је почео да пише о њима, и то на најквалитетнији уметнички начин, обликујући живописну гротескно-симболичну слику света и снажну антиратну поруку, грозоморан доживљај ратне стварности и утисак гађења. Али ти Стевановићеви романи су потпуно прећутани, нико их није читао, ни са ове ни са оне стране фронта, нити у иностранству и данас их можемо сматрати мртвим капиталом српске књижевности из тог несрећног времена.

3.

Отвореност српских писаца према тенденцијама у европској и светској књижевности била је саставни део оних еволутивних процеса српске књижевности које сам мало пре поменуо, а који су били основа имуности српских писаца на ванкњижевне ударце. Али непосредни контакт српске књижевности са страним током 1990-их година био је силовом прилика слабији. Не располажемо потпуним подацима

о непосредним контактима српских писаца са писцима из европских и других земаља у томе периоду али има доста примера који говоре да су се ти контакти ипак одржали захваљујући једној другој околности: у речи српских избеглица која је кренула на Запад, било је и писаца. Многи српски писци, како они који су живели у Србији, тако и они који су живели у другим републикама бивше Југославије, отишли су у иностранство, највише у Канаду (Давид Албахари, Владимир Тасић, Ж. Млађеновић), Аустрију (Славко Лебедински, Бошко Томашевић), Немачку (Стеван Тонтић), Норвешку (Веселин Марковић), Француску (В. Стевановић), неки су стигли у Енглеску и Шпанију. Нису престали да пишу, многи су објављивали и тамо и овде, али на страни ниједан није постигао већу афирмацију.

Кад је реч о гостовању страних писаца у Србији, треба рећи да је било и таквих примера, истина, врло ретко. Један од таквих је Петер Хандке, који је пружио снажан отпор против незаслужене анатеме једног народа. Најзад, никако не треба губити из вида околност да је процес европеизације српске књижевности био веома снажан током целог 20. века и да је био главни покретач књижевне еволуције, да је био врло плодносан и толико учвршћен да га сав тај хаос ратне стварности (распад заједничке државе у антијугословенским ратовима, жестока ратна кампања западних земаља, економске санкције, политичка и медијска блокада и пропаганда) нису могли угрозити.

4.

Не, ја уопште не делим тај став. Као што сам већ рекао, почетком последње деценије 20. века код нас постмодернизам губи водећу позицију у матици књижевне еволуције, а у први план избијају писци који не пишу постмодернистички, а постижу уметничке домете првога реда, што им и књижевна критика признаје, а ја их називам писцима иреалистичке књижевности. Могу поменути као најбоље примере Радована Белог Марковића, Мирослава Јосића Вишњића и Горана Петровића међу прозним писцима, односно, Новицу Тадића и Драгана Јовановића Данилова међу песницима. Данас можемо рећи да се тих година догодила значајна еволутивна промена, додуше без авангардних прогласа и манифеста, без бучне промоције неког новог „изма“, новог књижевног правца, покрета, школе итд, јер је то у књижевном животу одавно изашло из моде.

5.

Еволутивна промена о којој говорим није се догодила изненада и одједном, већ постепено, корак по корак, једва приметно. Данас видимо да је то била крупна поетичка промена, промена у принципима стварања и у основној релацији у уметности, релацији: стварност–уметност. То више није ни реалистичко, ни модернистичко, ни постмодернистичко заснивање тог односа, већ је то нови корак у удаљавању од миметичке уметности, корак даље од оних који су начињени у претходним епохама, у неомодернизму (1950–1980) и постмодернизму (1980–1990). То је прелазак на иреалистичку интерпретацију стварности, прелазак са реалне на измишљену слику света, заправо на демонстрацију измишљања нове стварности коришћењем поступака и средстава књижевне фантастике, како више реална стварност живота не би била референтна стварност у књижевности.

Сликовито речено, српска књижевност је дигла руке од реалне стварности, као референтне и релевантне за уметничку креацију, и потражила неку другу стварност за обликовање уметничке интерпретације, то јест, за уметничку артикулацију егзистенцијалног доживљаја. Главни знак тог новог, иреалистичког начина писања, јесте неки фантастични елемент (детал) у слици света, којим се поменути прелазак на иреалистичку поетику обелодањује до очигледности. Уградња фантастичног елемента у слику света уопште не значи претварање уметничке интерпретације у фантастичну интерпретацију, нити прелазак на књижевне конвенције и мерила која важе у жанру научне фантастике. Иреалистичка књижевност не прелази у фантастику, у описивање имагинарних светова, већ супротно томе, актуелну егзистенцијалну ситуацију артикулише уметничким имагинирањем, независно од миметичких конвенција и норми, што значи, иреалистички. Из тог надахнућа је настала иреалистичка књижевност у савременој српској књижевности, која је, по мом мишљењу, избила у саму матицу књижевне еволуције, то јест, начинила ту велику поетичку промену, рекао бих епохалну промену.

Тај еволутивни импулс није био бучан и није се намегао као нови књижевни правац или покрет, али је био довољно јак и плодоносан, што се види најпре по несумњивом уметничком дometу, а затим и по томе што је књижевна критика писцима иреалистичке књижевности признавала квалитет и допринела њиховој брзој афирмацији. О снази новог стваралачког импулса сведочи и то што су иреалистичку поети-

ку и праксу прихватили писци више генерација, укључујући и посмодернисте (Милорад Павић, Светислав Басара, Јовица Аћин, на пример) али и старије писце (Павле Угринов, Миодраг Павловић, Светлана Велмар Јанковић, а у поезији Алек Вукадиновић и Матија Бећковић). Захваљујући овом еволутивном продору, српска књижевност је ушла у ново плодносно доба и успела да одржи континуитет иновирања уметничког поступка и високог естетског домета, не заостајући, дакле, у том погледу, за претходним раздобљима, рачунајући ту и тако плодносно раздобље као што је било раздобље српског неомодернизма (1950–1980).

6.

Нема сумње у то да 1990-тих година у књижевном животу „коезистира више генерација писаца“, да, као што рекох, и у водећем еволутивном току, у иреалистичкој књижевности, суделују писци из скоро свих генерација. По мом мишљењу, најдубљи траг остављају писци који праве тај иреалистички преокрет, наравно, не само због поетичке иновације, већ и због високог уметничког домета који постижу. Издвајам Радована Белог Марковића, који тада улази у своју најплоднију фазу и објављује више од других. Његови квалитети су многобројни, између осталих веома бујна нарација, развијена до барокности, музикалност наративног исказа, форсирање лирског елемента у слици света и у егзистенцијалном доживљају; Горана Петровића, због поетских елемената у нарацији као што су симболичко-митске слике, танана лирска емотивност, пречишћен језички израз, без примеса приземног дискурса; Павла Угринова због продубљене наративне интерпретације у којој се прожимају фактографски и имагинарни елементи и постиже естетизована кристализација егзистенцијалног искуства; Јовицу Аћина због истраживања подељене психе модерног урбаног човека, посебно превеликих страхова и инхибиција; Светислава Басару, због размицања свих наративних конвенција и развијања иронијске и гротескно-сатиричне интерпретације света.

7.

Праксу литерарне еманципације од диктата стварности најављује Мирослав Јосић Вишњић у историјском роману Одбрана и пропаст Бодрога у седам бурних годишњих доба (1990), својим лирским имагинирањем збивања из 1848. у Војводини. Прелазак на иреалистичку поетику догађа се у

збиркама приповедака Радована Белог Марковића Живчана Јапија (1994) и Сетембрини у Колубари (1996) – не могу а да посебно не истакнем антологијску еротско-лунатичку приповетку из ове збирке Ноћ у белом сатене, која се одвија под тамно-модрикастим сјајем оностраности – као и у књизи Горана Петровића Острво и друге приче (1996). У овој деценији посебно су били запажени романи ове двојице писаца, Марковићева Лајковачка пруга (1997) и Петровићева Опсада цркве Св. Спаса (1997).

Књижевна критика, међутим, није дочекала како би требало изузетни лирски билдунгс роман песника Драгана Јовановића Данилова Алманах пешчаних дина (1996), са изванредним описима пренаталног егзистенцијалног искуства. У роману Антиегзистенција (1998) Павле Угринов даје уметничку реконструкцију савременог доба, сагледавајући период од четири деценије, али не да би подробно евоцирао минуле догађаје, већ да би открио њихов смисао и меру испуњености егзистенције. Из хронике времена, из романа и есеја, нарација прелази у причу и сновићење, у виртуелно оживљавање оног што су време и историја ускратили човеку и свели егзистенцију на пуко животарење. Док се егзистенција безнадежно празни и тоне у вртлозима историје, нарација се брани симболичким призивањем идеалне егзистенције, које меланхолију сећања прекрива горким опроштајним тоновима. Најзад, иреалистичке елементе уграђује и Владан Матијевић у своје приче из збирке Прилично мртви (2000).

II. 2000–2016.

8.

Ратови 1990-тих нису утицали на књижевну еволуцију и продукцију српских писаца, а то су још мање могле да учине промене политичког система у Србији 2000. године, на које се српски писци, у свом уметничком стварању, нису ни обазрели. Српска књижевност је током 20. века имало одвећ богато искуство са „великим“ друштвено-политичким променама, да би наши савремени писци могли поверовати у једну тако извикану промену као што је то рушење једнопартијског политичког система, после чега је у српско друштво уместо демократског вишепартијског система, врло брзо инсталиран и потпуно изграђен коруптивни систем вишестраначке партократије. Уосталом, нова политичка елита је врло брзо

показала да је више него претходна алава не само на моћ, већ и на новац, уводећи разне видове коруптивности.

9.

У првој деценији 21. века није било никакве промене у књижевној еволуцији, која је наставила да тече на истим поетичким основама, али са новим резултатима, тако да и та деценија, у српској књижевности, као и претходна, припада писцима иреалистичке поетике. Може се констатовати да током те деценије иреалистичка књижевност достиже пуну зрелост, о чему сведоче изванредна уметничка остварења као што су приповетке Јовице Аћина Ко хоће да воли мора да умре (2002), роман Мирослава Јосића Вишњића Роман без романа (2004), приче Немање Митровића Предања са Месеца (2005), фантазмагорични роман о бомбардовању Србије 1999. године Миодрага Павловића Бесовски вртлози (2006), иреалистички романи Радована Белог Марковића Оркестар на педале (2004) и Госпођа Олга (2010).

У овој деценији највећи успех код књижевне критике постигао је Миро Вуксановић романескном трилогијом: Семољ гора (2000), Семољ земља (2005) и Семољ људи (2008). У тој трилогији он вешто користи постмодернистичку иновацију лексиконског приповедања Милорада Павића за своје обликовање кратких прича о речима и стварање оригиналне наративне форме – супраформе, при чему исто тако вешто комбинује стварносно постављени хронотоп са симболичком транспозицијом у имагинарну слику света. На тај начин, и поред највеће сложености, његова синтетичка нарација изгледа сасвим складно.

10.

Нову промену у еволуцији савремене српске књижевности најављује генерација млађих писаца који незнатно користе иреалне елементи или сасвим напуштају иреалистичку поетику: Игор Маројевић, Дејан Стојиљковић, Ивана Мињић, Александар Илић, Владимир Кеџмановић, Дејан Симоновић, а њима би се могао прикључити и знатно старији Небојша Ћосић. Они обрађују нове теме или доносе нови сензибилитет, или и једно и друго. Наведени писци имају велике изгледе да захваљујући таквим иновацијама преузму водеће позиције у матици књижевне еволуције, а да ли ће у томе успети, видећемо за коју годину.

Новe теме, на пример, престонички ноћни живот на сплавовима, кулирање као специфичан однос према обеспокојавајућој стварности уводи И. Маројевић у свом роману Пертер и приповеткама (Београђанке), док И. Михаић описује ход по мукама најмлађе генерације наших исељеника у Америку. Д. Стојиљковић оживљава жанр историјског романа преносећи дискурс стрипа у романескну нарацију (роман Дуге ноћи и црне заставе), док А. Илић за савремену љубавну тему бира савремене младе људе чијим унутрашњим животом је потпуно овладао компјутерска терминологија (роман ПР). В. Кеџмановић привлачи пажњу критике покушавајући да актуелизује заобиђену тему недавних ратних сукоба (романи Топ је био врео и Осама). Д. Симоновић у роману Беспосличари и Н. Ћосић у причама (Где је мој Петрарка) посматрају феномене савременог свакодневног живота под увеличавајућим стаклом Свифтове или Сервантесове комично-гротескне сатире. Највеће продоре у духу иреалистичке поетике прави Микаило Бодирога стижући до ониричко-поетске интерпретације у својим причама из савременог живота (Месеџ и нар).

11.

Француским преводиоцима препоручио бих, најпре, два романа о бомбардовању Србије 1999. године. Први је већ поменути роман М. Павловића Бесовски вртлози, у коме су описани, како атмосфера и егзистенцијалне трансформације беспомоћних људи окружених експлозијама и разарањима, тако и рањивост којој су током ратова изложени нематеријални плодови културе и цивилизације, као што су пријатељство и дивљење у односима међу народима, какво је, рецимо, неговано између Срба и Француза, деценијама, све до 1999, а од тада је прилично нагрижено. Други је роман Павла Угринова под насловом Заувек (2008), објављеном постхумно, у којем овај танани хроничар епохе вешто повезује фактографске изворе и дневничке записе и ствара романескну интерпретацију живота под бомбама, супротстављајући смртоносном паклу око себе и провали убилачких нагона на свим странама – благотворну оазу породичног окриља.

Од осталих књига, истакао бих неке из опуса Радована Белог Марковића који пише лирску прозу ослањајући се понајвише на бујну језичку инвенцију и мелодичну реченицу: можда би се међу његовим краћим прозама из збирке Приче (2010) могла наћи понека прича која би и на фран-

цуском звучала лепо и неодољиво. Међу књижевним делима имејл провенијенције занимљив је роман ПР Александра Илића, који уме да и кроз сувопарни говор компјутерских језика провуче изворни емотивни доживљај и да га артикулише естетски. Најзад, скренуо бих пажњу на нешто што сам управо прочитао: роман песника Д. Ј. Данилова под насловом Шта снег прича (2016), у коме овај мајстор метафоре и песничке слике калиграфски исписује своје лирско-медитативне коментаре о недавним ратовима или о ономе што види у стварности у којој живи.

12.

Интернет и друштвене мреже поспешују књижевно стварање вишеструко; прво као ефикасно средство комуникације, али и као форма и пракса артикулације разних човекових потреба и могућности, мењајући све више и свакодневни живот, односе међу људима, па и човекову субјективност, што све, по природи ствари, утиче и на књижевност. Мени се чини да је тај утицај још увек мањи него што то потенцијали дигиталне технологије омогућују. Али, види се и да те технологије потискују књижевност, то јест, човекову потребу за читањем и стварањем књижевноуметничких дела и омогућују му да размењује и ствара неке нове семантичке садржаје и изражајне домете. Зато књижевност истовремено и прихвата те нове импулсе и изазове, али се исто тако и брани од дигитализације, јачајући своје специфичне форме и компаративне предности. Конкретније говорећи, утицај „нумеричке цивилизације“ на књижевно стварање у савременој српској књижевности још увек је незнатан у преузимању форми дигиталног дискурса; нешто више има увођења „дигитализованог“ живота у слику света и разних виђења и тумачења тог феномена, укључујући и сатиричне интерпретације, какве, рецимо, прави Матија Бећковић.

13.

Најгласнији актери „медијске културе“ и практичари „слободног тржишта“ међу издавачима, који су издаваштво претворили у индустријску продукцију броширане књиге (Лагуна, Вулкан), су се тако добро снашли у новим условима транзиције да већ немилосрдно даве конкуренцију намећући само један критеријум и само један принцип: зараду. Али изгледа да ни то више није довољно, већ сада намећу и индекс брзине обртања капитала. Већ смо стигли дотле да се

рок продаје књиге ограничава на три месеца, а књиге чија продаја би трајала дуже, једноставно се елиминишу из продајне мреже. То наноси велике штете мањим издавачима и најквалитетнијој издавачкој продукцији, а ако се тако настави, следи катастрофално десетковање савремене књижевне продукције. С друге стране, још увек квалитетно књижевно стварање има све унутрашње стваралачке потенцијале да се обнавља и развија, што ипак улива извесну наду.

михајло пантић

АНКЕТА: ПРОЗА

I. 1990–2000.

1.

Ниједна књижевност не настаје испод стакленог звона, а хаос ратних и кризних времена по неписаном, али безброј пута потврђеном правилу, промени стање и слику друштва. Такав је случај и са Србијом скорашњих времена. Трауматично искуство акумулирано током последње деценије 20. века у великој мери одредило је и природу имагинације многих савремених српских писаца. Написано је безброј књига које, тражећи катарзу, тематизују безнађе и доживљени друштвени суноврат. Међутим, нисам сигуран да је превише тих дела успело да остане као вредно и узбудљиво књижевно, уметничко сведочанство.

2.

Питање ангажмана у књижевности је трајно отворено. Деловати речима, на начин који је истовремено и идеологичан и естетичан, суштински је врло тешко. Некадашњи критички став према задатој и прописаној комунистичкој идеологији у међувремену је замењен критичким ставом према многим облицима друштвеног живота, укључујући и политику 90-их година прошлог века која је опустошила Србију, али је, гледано уопштено, опала снага уметничке критичке речи као што је и друштвена важност саме књижевности спала на ниске гране. Томе има много разлога, а резултат је чист апсурд. Можете писати шта год хоћете и како год хоћете, више се на то нико не обазире. Ниво интелектуалног ангажмана много је већи на друштвеним мрежама него у самој књижевности.

3.

Више се не може говорити о прихватању утицаја или развијању рецептивних модела на начин на који се то у компаратистици чинило пре пола века. Свет постоји у трајно отвореном, динамичном симултанитету и синхронизитету, многи српски писци стварају у иностранству, многи одлазе на радне боравке, и сада је све, чини ми се, у рукама знатижељне индивидуалности, и нечије личне спремности на отвореност ове или оне врсте. Следствено томе, тешко се може успоставити одбрањив говор о евентуалним школама, стиловима и покретима, једноставно зато што је савремени писац нека врста модерног номада, свеједно да ли несмирено путује или размењује идеје са светом седећи у својој соби. Као читалац актуелне продукције, нарочито романа који је и у Србији доминантна књижевна форма, могу да установим и потврдим несводиву разноликост данашњег писања, како фикционалног, тако и документарног. Сви стваралачки концепти су на столу, њихова релевантност зависи само од степена индивидуалног стваралачког умећа, од дара и од нивоа знања онога који пише, односно приповеда.

4.

Да, делим тај став. Постмодернизам је у великој мери проширио хоризонт српске књижевности с краја прошлог века, учинио је игривијом, духовитијом и мање конвенционалном од оне коју данас сматрамо класичном или, у другу руку, стабилно модернистичком. Проблем српске књижевности је њена преозбиљност у мање добром значењу тога појма. Да то објасним овако. Књижевности је у Србији, стицајем многих околности, током њене новије, двовековне историје додељивано много вануметничких улога, она је била и историја, и политика, и социологија, и филозофија, па је, сагласно томе, и њена друштвена улога била повлашћена. Што по себи и не би било толико рђаво да се у том фаворизовању разних функција и игрању разних улога није пречесто заборављало да је она, или би бар требало да буде, пре и после свега ипак – уметност. Сећам се својих младалачких читања књига за које су ме на овај или онај начин убеђивали да су велике и важне. Добро, можда и јесу биле такве, ко зна, али врло добро памтим да је у њиховом читању сурово изостајало оно због чега уопште читамо, и због чега је књижевност уопште књижевност, а то је – задовољство.

Да будем недвосмислен. Са постмодернизмом се догодила лепа и весела збрка, стварни свет изокренут је као рукавица, релаксирана је та целомудрена преозбиљност књижевног говора. Историографска метафикција разобличила је велике, претенциозне, аподиктичне наративе, човеку ионако после туробне историје није преостало ништа друго него да се смеје ништавилу, што се и претворило у фигуру смеховног, постапокалиптичног хедонизма. Све је отишло дођавола, и боље се смејати тој чињеници, него плакати над њом, уз хумор свет се ипак некако лакше подноси.

Срећа, међутим, није трајно стање, напротив, колико врхова, толико и провалија. Онда је, авај, стигла нова освета историје. Из наших младалачких играрија једног јутра пробудили смо се у ругобној, изобличеној стварности. И тако смо се поново суочили са тегобном, прљавом свакодневицом која се, јасно, опет прелила у приповедање српских писаца. Постмодернизам је остао тек једна од предочених, опробаних могућности, наравно, не више онако привлачна и занимљива као у раним данима.

5.

Концепте тешко препознајем као чисте поетичке конструкције. Пре је ту реч о извесним индикацијама него о јасним и довршеним стиловима. Најпре бих поменуо аутсајдерску парадигму, њена привлачност не јењава, свет је пун маргиналаца који чекају да буду описани. Потом је ту селфи књижевност, „ништа није толико занимљиво колико мој случај“, прво лице једнине без било каквог одмака или стилизације, равно у исповед, мање или више бруталну, мање или више искрену. Потом, аутофикција. („Није реч о мени, али полазим од сопственог виђења света.“) Па затим прича из историје, ближе или даље, укључујући ратове, бомбардовања, инфлацију, одлазак у другу земљу, боравак у другој земљи, повратак. И, наравно, ситни реализам. Он траје као хронични, никад заиста превазиђен вид књижевног обликовања, некада са пуним разлогом и покрићем, некада више као инерција плус конвенција, она инерција-конвенција која фаворизује „опонашање живота“. На крају, томе треба додати и много жанровске књижевности која никако да изађе из сопственог лимитирајућег забрана...

6.

Радослав Петковић, Давид Албахари, Светислав Басара, Драган Великић, Горан Петровић, Владимир Пишталo, Владан Матијевић, Владимир Тасић. Реч је о вишеструко потврђеним и награђеним ауторима, чија су дела издашно превођена у свету.

7.

На срећу, у Србији постоје две ауторитативне прозне награде које су, упркос искушењима најразличитије врсте, успеле да одрже престиж и углед. Оне су изванредан оријентир када је реч о вредновању продукције. Предлажем да их неизоставно консултујете. Реч је о НИН-овој награди за роман године и Андрићевој награди за најбољу причу или књигу прича. Ретко када се догоди да те награде добију просечне књиге, а и када се тако нешто деси, тада не може бити говора о губитку критеријума него о просечној издавачкој години. Ово је мој избор:

Радослав Петковић, *Судбина и коментари*; Давид Албахари, *Мамац*, *Снежни човек*, Светислав Басара, *Фама о бициклистима*; Драган Великић, *Иследник*; Горан Петровић, *Опсада цркве Св. Спаса*, Владимир Пишталo, *Тесла*, *портрет међу маскама*; Владан Матијевић, *Писац издалека*; Владимир Тасић, *Киша и хартија*.

II. 2000–2016.

8.

Зависи како се гледа. Књижевност увек подразумева континуитет, успостављање односа између онога како је сада и онога како је било. С друге стране, књижевност је увек и на неком претпостављеном почетку, свако новонаписано, вредно дело отвара и доноси нешто неречено и друкчије. Гледано у ширем друштвеном контексту изгледа да се промена у српској књижевности протеклих деценија пре огледа у губитку њене опште (не и индивидуалне) важности, а мање у самом начину писања.

9.

Поетичка несводљивост. Доминација романа, не само у односу на причу која је национални жанр, него у свеколикој књижевности. Опадање коефицијента знања, приповеда се

углавном мало, ограничено животно искуство из исте такве перспективе. Мањак формалне инвентивности у односу на последњу деценију прошлог века, изостанак истинског експеримента. Тематска разноврсност са видним фаворизовањем свакодневице и сваковрсних тривијалности. Превише трагично тешких садржаја, премало хумора, ведрине, пародије...

10.

Игор Маројевић, Слободан Владушић, Вуле Журић, Дана Тодоровић, Владимир Табашевић, Дарко Тушевљаковић. Реч је о ауторима са већ изграђеним опусима и препознатљивим рукописима.

11.

Игор Маројевић, Београђанке; Слободан Владушић, *Forward*; Вуле Журић, *Тајна црвеног замка*; Дана Тодоровић, *Парк Логовској*; Владимир Табашевић, *Тихо тече Мисисипи*; Дарко Тушевљаковић; *Јаз*.

12.

То је неизбежно. До пре тридесет година писци су још писали руком, а потом написано прекуцавали на писаћој машини. Био је то дуг и физички прилично напоран процес. У међувремену, рад на тексту постао је и олакшан и убрзан, за последицу имамо врло обимне књиге. Књижевност се мења и тако што не престаје да насељава „некњижевност“, апсорбује нова искуства, изналази нове форме, па је таква случај и у нашем добу које протиче у знаку екранске културе и муњевите размене информација. Брз начин комуницирања свакако утиче и на промену синтаксе, и на видове перцепције стварности, и готово је саморазумљиво што свуда у свету, па и у Србији постоје имејл романи и твитер приче, ништа то није необично и неочекивано.

13.

Промене књижевности у посредној су вези са променама цивилизације. Књижевност следи, изражава и у одређеној мери обликује природу те глобалне промене. Историја се убрзава, промене у свету, у свим видовима, од политичких, преко технолошких до уметничких, између почетка Првог

светског рата и, рецимо, пада Берлинског зида, имају опсег и динамику целог претходног миленијума, а не једног крњег столећа. Свет је за тих осамдесетак година добио сасвим ново лице. И књижевност је у том раздобљу доживела пун преображај, у самом изразу, али и у начину на који се делује речима. Нове естетике и поетике, по неписаном правилу, пре него што буду прихваћене и историзоване, пролазе кроз фазу неспоразума и оспоравања. Докази су свуда око нас, а лако их запажамо и у историји. Оно што је почетком века био ексцес или инцидент, данас је класични образац.

Улога књижевности у образовању и просвећивању појединца је неспорна и трајна. Рекао бих, нужна и неопходна, јер је еманципована личност без њеног удела незамислива. Њена друштвена, национална улога је, међутим, у нашем добу релативизиована, препуштена хировима и наопакој логици тржишта које повлашћује широко распрострањене, масовно репродуковане, глобалне стереотипе. И мада се књижевност не одриче својих традиционалних функција, које у неком виду и опсегу постоје и данас, дух времена је напосто гура у подручје пуке забаве. Тако је и са филмом, музиком и свим другим уметностима. Истоветан је случај и у Србији. Уметности су до извесне мере репрезентативне за живот српске националне заједнице, али су, суштински гледано, потчињене равнодушности владајућег доба, у којем се врховно божанство зове капитал, а кључни покретач и коректив свега постојећег – профит.

јасмина врбавац

АНКЕТА: ПРОЗА

I. 1990–2000.

1.

Крај 1980-их је у Србији био обележен јаким утицајем постмодерне књижевности на млађу и средњу генерацију књижевника. У Србији се тада формирала група писаца, „Млада српска проза“, која је била под утицајем постмодерних тенденција, стратегија књижевне комбинаторике, интертекстуалности, поетике артистичке игре и превласти фикције над реализмом са великим упливима фантазмагорије (у стилу Борхеса, Кортасара, Калвина итд.). Српски писци су, вероватно у покушају да се несвесно одбране од надируће стварности претешке за поимање, били под јаким утицајем постмодерних стремљења скоро читаву деценију, све до пред крај 1990-их. Због овог кашњења и данас, двадесет и пет година након почетка ратова на тлу бивше Југославије, нарочито када је у питању прозна и романескна продукција, још увек се преиспитују године распада земље и то се догађа на плану различитих жанрова (од реализма, дневника, крими жанра па чак и хорора до хумореске и сатире) и чини се као да се крај не назире.

2.

Велики део књижевне сцене у Србији се поделио на „националисте“ и „глобалисте“, још током 1990-их. Нешто од те поделе се прелило и у књижевна дела. Када говоримо о глобалистима, најупечатљивији је био роман Саше Илића, *Берлинско окно*, чији је велики таленат засенила тенденциозна потреба да се Срби окриве као једини кривци за ратове 1990-их, док је с друге стране роман Горана Петровића, *Опсада цркве*

светог Спаса, био оптужен као националистички. Готово сваки покушај ангажмана који би ширио накнадну памет, доцирао, држао страну једној од наведених страна итд, углавном је неславно пропадао. Одмерени ангажман се ипак показао као успео у романима Светислава Басаре који успева да врло специфичан хумор, базиран на апсурду, укрсти са Бернхардовским критицизмом.

3.

Српска књижевност, упркос политичкој изолацији, чини се да није престајала да прати шта се догађа на поетичком плану, на тзв. западној књижевној сцени. Глобализам који је донео интернет, без икаквих препрека се проширио и на Србију па ни у Србији нису изостали преводи писаца који су добијали престижне интернационалне награде, Нобела, Букера, Гонкура, а најзначајнији аутори у оквиру највећих светских књижевности (енглеска, француска, америчка, руска, шпанска итд.) се редовно прате и преводе. Напоменула бих, међутим, да се и светска књижевна сцена, у поређењу са великим правцима 20. века, сада у великој мери чини безидејном и да се не могу препознати новија стремљења која би могла да оформе извесне нове поетичке правце у књижевности, већ се пре препознају одређена, веома аутохтона и оригинална имена. Углавном се тако, као сцена у којој доминира еkleктицизам, презентује и српска књижевност.

4.

Постмодерна се током 1990-их, по инерцији и жељи да „побегне“ од прејакe стварности, појављивала у широком дијапазону од тзв. „јакe струје“ постмодерне (Писарев, Петриновић, Кајтез, Блашковић), преко суптилног рада у језику (Албахари), уплива лирског и ониричког (Немања Митровић, Владимир Пиштало), јаког приповедачког дара (Петковић, Великић, Басара), постмодерне са примесамa фантастичког (Филип Давид, Горан Петровић) до читавог низ аутора који су тражили себе на плану интертекстуалности и у преплитању фантастичког са реалистичким. Ови писци су делали заједно са старијом генерацијом која је из вагона реализма, осећајући дух епохе, имала слуха да на различите начине ускочи у вагон постмодерне (Милисав Савић, Р. Б. Марковић, Воја Чолановић).

Може се дакле рећи да је током 1990-их доминирала инерција постмодерних утицаја, као и утицаја Данила Киша и донекле Милорада Павића. Касније, на самом крају XX века, појавила се и проза која је почела да инкорпорира и преиспитује стварност грађанског рата, избеглица, диктатуре, немаштине, политичких превирања. Наравно, било је и изузетака међу које пре свега спада тада веома млад писац, Владимир Арсенијевић, који је за роман *У потпалубљу* – (реалистичку) причу о животу младих у Београду у време рата на экс-Ју просторима – добио престижну НИН-ову награду. Ово „кашњење“ у промени поетичког дискурса, прелазак са књижевности која се доминантно бави књижевношћу, на књижевност која се бави стварносним кодом, имало је своје последице, те се и данас, 25 година од почетка ратова на тлу Југославије, и даље велики број прозних дела објављује са темом ратних збивања током 1990-их.

5.

На крају XX века српска књижевност је, као што сам претходно рекла, била дубоко у водама постмодернизма, под великим утицајем свих тада водећих филозофа и теоретичара постструктурализма и постмодерне. Истина, један део писаца се бавио политичким ангажманом, утицао на бујање национализма, ишао на руку Слободану Милошевићу, али је веома велики део објављених дела у томе периоду био постмодернистичке оријентације, чак понекад и превише затворене у својеврсни лартпурлартизам. Ова оријентација је била очигледна реакција на „стварносну прозу“ традиционалиста који су често били и генератори национализма. Можда је то један од разлога што су писци који су стварали на овим просторима били толико затечени када је реч о политичким и ратним догађањима, тешко су се одрицали постмодерног дискурса који је истовремено био и побуна, реакција, али и бег од стварности, бег у књижевност.

Књиге које су имале везе са реалним дешавањима, које су биле реакција на политички и ратни тренутак су почеле да се појављују тек средином 1990-их. Поред већ поменутог романа Владимира Арсенијевића, навела бих још *Северни зид* (1995) Драгана Великића и *Црвену мараму сву од свиле* (1996) Милете Продановића: ова два романа су се такође дотакли савремених ратних тема али у њима се осећа прилично озбиљан уплив фељтонизма. Потпуно другачији уплив „стварносне прозе“ у постмодерну матрицу јавиће

се код Вулета Журића и Срђана Ваљаревића. Журић се збирком прича *У кревету са Мадоном* на црнохуморан начин обрачунава са сопственим избегличким искуством одласка из опкољеног Сарајева користећи искуства алтернативне и поп културе. Појава две књиге Срђана Ваљаревића, *Џо Фрејзер и друге песме* и *Зимски дневник* – обе писане (без обзира на жанровске разлике између поезије и романескне прозе) у полудокументаристичком маниру са јаким присуством постмодерног искуства – отвориће врата новој емотивности која је до тада била ређе присутна у српској прози. Ваља рећи да је извесну новину у књижевност увео Светислав Басара који је – као својеврсни књижевно аутентични коментар на текућу стварност, без длаке на језику – почео да на сатиричан начин третира политичке теме: већ 1995. године он објављује роман *Уклета земља*, којим иницира курс коментатора друштвених исклизнућа.

Ипак, савремене теме којима се евоцира друштвено-политички контекст ће у већој мери бити присутне у српској прози тек након 2000-те, и њих ће углавном изнети на видело млађа списатељска генерација. Тада настаје и нови термин – крти реализам, а као преломна године се може навести 1999. када је прозни писац Саша Илић приредио збирку прича *Псећи век*, у којој је представио новеле тада још непознатих приповедача најмлађе генерације (Срђан В. Тешин, Ненад Јовановић, Михајло Спасојевић, Боривоје Адашевић, Угљеша Шајтинац, и сам Саша Илић).

6.

Нема сумње да су Давид Албахари, Светислав Басара и Радослав Петковић били у првом ешалону српске прозе 1990-тих, а на неки начин они су остали писци по којима ће се памтити српска књижевност и у првој деценији 21. века. Албахаријеву прозу одликују минимализам и избрушен језик, економичност израза и поетска згуснутост, метанаративност, уз теме које се шире од породичног циклуса ка универзалнијим етичким и естетичким питањима.

Басара је аутор толико аутентичног и самосвојног израза и тематског корпуса да га је веома тешко упоредити са било ким на српској или светској књижевној сцени. Почетком 1990-тих он још увек гаји веома специфичан постмодерни израз као својеврсни наставак, по некима мишљењима његовог најбољег романа, *Фама о бициклистима*. Касније, а нарочито у прве две деценије 21. века, он ће – уз велику дозу

апсурда, гротеске, персифлаже, поигравања како историјом, псеудоисторијом и неким од познатих езотеријских учења – доћи до измењених поетичких премиса. У стилу Бернхарда, Басара исписује романе са елементима пародије и сатире о неуралгичним тачкама српске стварности. Ако Бернхардову поетичку раван „проветримо” домановићевско-нушићевским хумором и „забиберимо” безобразлукима и ниским стилем једног Курта Вонегата (и још понеких следбеника Раблеове карневализације), добићемо басаријанску књижевну травестију без преседана.

Већ од првих објављених романа, *Пут у Двиград* и *Записи из године јагода*, а потом и *Сенке на зиду*, примећено је да Радослав Петковић предност даје имагинацији над метатекстуалним разматрањима, да инсистира на грађењу чврсте наратолошке структуре у чијој функцији ће бити пробрана апаратура теоријског корпуса постмодерне књижевности, која се пак ни у једном тренутку неће отргнути чврстој ауторској одлуци да проза мора имати и референцијалне одлике, да мора бити окренута ка трагању за одговорима на нека од кључних филозофских питања. Испрва усмерен на неке од егзистанцијалних проблема и стања људског битисања, Петковићев прозни рукопис ће веома брзо посегнути за свеукупношћу историјских мена које боје и одређују, у широком замаху поређења, и савремену егзистенцију у његовом најбољем роману *Судбина* и коментари.

Међу упечатљиве писце који су се издвојили током 1990-их морају се још поменути и имена Горана Петровића и Драгана Великића, а од млађих аутора, Владимира Арсенијевића који ће романом *У потпалубљу* први запливати у водама књижевне анализе живота у Београду током тешких 1990-их и Срђана Ваљаревића, писца чији ће оригинални спој постмодерног и исповедног нешто касније, почетком наредне деценије, направити од њега праву књижевну звезду.

Као ученик и наследник Милорада Павића, писца који ће након *Хазардског речника* доживети стваралачки пад током 1990-их, Горан Петровић ће у првим романима бити у потпуности на линији борхесовско-павићевског књижевног модела да би га касније његов индивидуални таленат ипак повео даље ка брушењу језика и сужавању тема на препознатљиву српску митологију и историју.

Драган Великић ће, сасвим супротно Петровићевим тематским и стилским оквирима, бити на линији средњоевропских тема и поетике Џојса, Зебалда, Музила и Дани-

ла Киша, а прави књижевни узраст доживеће тек у наредној деценији романима Руски прозор и Иследник. Као занимљив писац јавља се и Филип Давид који објављује запажену прозу још од 1970-их година прошлог века. Његова поетика постмодерне фантастичке оријентације, из романа Ходочасници неба и земље (1995), биће додатно продубљена и тематски проширена у роману Кућа сећања и заорава (2014) за који ће добити НИН-ову награду.

7.

Пре свих бих издвојила роман Судбина и коментари Радослава Петковића, изузетног приповедача који поштује надмоћ приче и проповедања. Драматургија овог романа, његов заплет, напетост, занимљивост, али и дуга реченица, језички образац ерудите, приближавају га англосаксонском роману 18. и 19. века. С друге стране, постмодерни низ интертекстуалних веза са домаћом и светском традицијом али и са супкултурним феноменима (Црњански, Корто Малтезе итд.) као и основни идејни замајац да је историја сила која обликује судбине, рангирају овај роман на прво место топ листе 1990-их.

Високо место заслужује и Мамац Давида Албахарија. То је роман о питањима јеврејства, концентрационих логора, о мржњи и понављању историје... теме које се откривају кроз мајчину исповест коју писац – апатрид у својевољном изгнанству – преслушава са магнетофонске траке. Истовремено, ово је и луцидан роман о животу и уметности, о тајнама и неухватљивости појавне стварности и проблемима уметничког приказивања живота.

Травестија, иронија, изругивање као и апсурд су кључне фигуре романа Уклета земља Светислава Басаре. Нико у српској прози не поседује толико аутентичан рукопис и нико, као Басара, није толико умешан да се подсмехне друштвеним и политичким збивањима у сопственој земљи и да истовремено демистификује основне принципе сваке власти, али и људских мана. Уклета земља је само један од првих, веома успешних, романа који ће у 21. веку много израженије карактерисати поетику овога писца где се, иза сатиричног поигравања, увек налази много тамнија страна људских карактера и општег пропадања друштва у целини.

Неизоставно је поменути и роман Ситничарница „Код срећне руке“, Горана Петровића, који у сваком погледу представља постмодерни роман par excellence. Идеја „тотал-

68

ДИМЕТРИ

ног читања” се остварује кроз причу у којој се читаоци међусобно сусрећу у заједничком читању примерка једне ретке књиге. Идеја да је могуће физички улазити у простор романа на формалном плану резултира писањем „романа у роману” и оригиналним поетичко-формалним решењима због којих ће и овај роман остати уписан у историји најбољих дела написаних током 1990-их у оквиру постмодерног дискурса.

Већ сам помињала роман Зимски дневник Срђана Валааревића: реч је о специфичном дневнику аутора који са искуством постмодерног писца прати веома личну визуру трагичних збивања 1990-их уводећи једну сасвим нову емотивност у српску прозу. Још једном ћу поменути и збирку прича *У кревету са Мадоном*, Вулета Журића, чији је стил исконског приповедача управо најављен овом књигом. Као прекретничка, иако квалитетом неуједначена, нашла се у овом избору и збирка прича *Псећи век*, која је најавила заокрет од постмодерне ка реализму: најавила је, дакле, млађе приповедаче промењених поетика и нових тенденција.

II. 2000–2016.

8.

Као да се са одласком старог века готово истовремено завршила и епоха доминације постмодерних поетика у српској прози. Иако она још опстојава код неких аутора екстремно оријентисаних ка тзв. „тврдој струји” постмодерне, као што су то Ђорђе Писарев, Фрања Петриновић и Ласло Блашковић, многи писци „умекшавају” свој постмодерни рукопис уводећи елементе реализма, крими, хорор или љубавног жанра итд.

9.

Еклектицизам и неухватљивост било каквог јасније профилисаног жанра или правца као да трају већ другу деценију када је реч о српској књижевности. Пише се најчешће о траумама 1990-их, али се подједнако флертује и са читаоцима различитих интересовања, од љубитеља кримића до СФ-а, хорора и љубавних тема. Често се пише и историјска метафикција као и романи са аутобиографском или биографском потком, а све су чешће присутни и аутори којима је важна урбана осећајност где се описују искуства живота у граду. Јавила се и читава плејада писаца који пишу

из емиграције. Видљиво је и увођење модних трендова у књижевност те је једно време била навала оних који су писали о Косову, о југо-носталгији, или, на пример, у време годишњице Милоша Црњанског о Црњанском, а у време прославе стогодишњице Првог светског рата, о догађајима у томе рату.

10.

Осећај да се, са изузетком строгог жанра, књижевност не може више писати без јасног одређења према друштвено-политичко-историјском и стварносном окружењу и искуству, као и појачана доза уплива реализма и смањење фантастичког, уз уважавање и свест о томе да се пре и после постмодернистичког искуства у филозофији, теорији и самој књижевности не пише исто – биле би укратко најважније одлике српске књижевности на почетку 21. века.

Давид Албахари, Светислав Басара, Радослав Петковић, Владимир Пиштало, Драган Великић, Владислав Бајац, Милета Продановић, Радован Бели Марковић, Милисав Савић, као водећа имена из епохе 1990-их, и даље су не само присутни на сцени, већ и даље спадају у водећа имена српске књижевности.

Без сумње највеће наде српске књижевности 1990. били су Владимир Арсенијевић и Срђан Ваљаревић. Док се Арсенијевић ни у новом веку није наметнуо као водећи писац, Ваљаревићу је то пошло за руком у тренутку када 2003. објављује роман *Комо*, али нажалост ниједну књигу после тога.

Од писаца упечатљивијег гласа, издвојила бих још неколицину: иако објављује још 1990-их, Владан Матијевић на себе скреће пажњу тек 2000. када добија Андрићеву награду а већ 2003. и НИН-ову награду. Писац изграђеног стила, пуноће израза, он успешно спаја искуства постмодерне и реализма без приметних резова. Имена прозаиста средње генерације које такође треба поменути су (у произвољном редоследу): Слободан Тишма, Звонко Карановић, Игор Маројевић, Зоран Ћирић, Ласло Блашковић, Саша Илић, Срђан Тешин, Вуле Журић, Ненад Јовановић, Владимир Кецмановић, Никола Маловић, Енес Халиловић, Слободан Владушић, Угљеша Шајтинац, Мића Вујчић, Иван Антић...

Љубица Арсић је без сумње најистакнутија књижевница српске књижевности. Њени романи и приповетке су изме-

ниле књижевни дискурс женског писма одвајајући га стилем и темама од доминантног мушког писма. Поред ње, треба још поменути и Мирјану Новаковић, Љиљану Ђурђић, Јелену Ленголд и Мирјану Ђурђевић као књижевнице које имају веома оригиналан рукопис, издвојен и препознатљив у оквирима српске књижевности.

Као најталентованији из нове генерације писаца у другој деценији 21. века, издвојио се Срђан Срдих романом *Мртво поље* и збирком прича *Еспирандо*. У кратком временском периоду он је привукао посебну пажњу књижевне критике због свог избрушеног језика и стила, као и због бројних интертекстуалних веза са Фокнером, Џојсом, Воласом, Уелбеком итд. Најзад, пажњу заслужује и нова нада српске књижевности, Владимир Табашевић, који је 2015. објавио свој први роман, *Мисисипи тихо тече*, а већ следеће године и *Па као*, други роман: оба су уврштена у најужи избор за престижну НИН-ову награду.

11.

Срђан Ваљаревић: *Комо*¹; Светислав Басара: *Анђео атентата*; Давид Албахари: *Пијавице*²; Радослав Петковић: *Савршено сећање на смрт*³; Драган Великић: *Руски прозор*; Филип Давид: *Кућа сећања и заборава*⁴; Слободан Тишма: *Бернардијева соба*; Срђан Срдих: *Мртво поље* и *Сатори*; Љубица Арсић: *Мацо, да л' ме волиш* и *Манго*; Владимир Кеџмановић: *Топ је био врео*; Мирјана Ђурђевић: *Каја*, *Београд* и *добри Американац*; Владимир Пиштало: *Тесла, портрет међу маскама*; Владан Матијевић: *Писац издалека*; Мирјана Новаковић: *Страх и његов слуга*⁵; Јелена Ленголд: *Вашарски мађионичар*; Игор Маројевић: *Медитерани*; Владимир Табашевић: *Па као*.

12.

Компјутери, интернет и друштвене мреже су веома променили, не толико формалне карактеристике књижевног стварања, колико ментални став према књижевном стварању уопште. Написала сам својевремено као члан НИН-овог жирија, поводом невероватно великог броја романа (последњих година око 170) који конкуришу за награду: „Колико год се нови технолошки преокрет сматрао смртним непријатељем књиге и читања, толико он носи и потенцијал демократичности. Олакшано писање, цивилизацијска мода самоисповедања и саморекламирања подстакнута настанком

1 Књиге већ објављене у Француској.

друштвених мрежа и отвореног белог правоугаоника који треба испунити одговором на питање о чему у овом тренутку размишљате, устотручио је занимање писца и омогућио га свакоме ко слова уме откуцати на тастатури. Док би се некада само незнатно мали број оних који су за саставе у школским клупама добијали петице одлучивао да се упусти у ризичну и мукотрпну каријеру писца, данас романи изгледа без зазора пишу и тројкаши." Чињеница је, међутим, да са порастом блогова, интернет часописа и других форми писменог изражавања на интернету расте и писменост оних који пишу белетристику. Нажалост, овај пораст коректно написаних књига не значи истовремено да је квантитет прерастао у квалитет. Напротив, као да се и код већ реномираних писаца уочава извесна тежња ка поједностављивању стила, језика и форме. Изгледа да ће као и до сада ипак индивидуални таленат бити пресудан када је реч о врхунским књижевним делима.

13.

Појавила су се у књижарама бројна дела која прате логику тржишта, подилази се публици, пишу се углавном жанровски романи које карактерише ниски стил. Међутим, права је истина да ова дела не улазе у корпус српске књижевности, да их не пишу озбиљни писци; њима се не поклања пажња ни на једном књижевном пољу – критици, теорији, историји, часописима, књижевним вечерима итд. Постоји и одређени број писаца који покушавају да темама или поигравањем жанром повећају тираж и читаност или пак то раде из потребе коју им намеће сопствена поетика, али њихов број није велики, нити им је поетички дискурс увек једнак, већ се мења од књиге до књиге. Сходно томе, и њихови домети су различити и понекада су препознати као значајни, а понекада као просечни или исподпросечни писци.

драган бабић

АНКЕТА: ПРОЗА

I. 1990–2000.

1.

Како се из данашње перспективе чини, историјски догађаји деведесетих су на прозу утицали и тематски и формално. Успостављање тематског оквира је дошло као природан наставак ранијих токова наше прозе која је током целог века имала специфичан однос ка историји као њеном присутном елементу. Од Првог светског рата до распада СФРЈ, ближа и даља историја константно је била ослонац за стварање прозе. Стога не чуди што је период који је био толико буран као деведесете „изродио“ низ дела која истражују његове корене, токове и последице, што на појединца који се нашао у раљама историје и најчешће је у средишту наратива, што на цео народ. Она бележе промене из утопијске и мирне претпоследње деценије века у несигурне године новог миленијума.

2.

Варирајући између бележења тренутка и потребе за значајнијим друштвеним присуством, прозни облици ангажоване књижевности појавили су се опет као наставак ранијих коментара стварности претходних генерација писаца. Они јесу били јединствени у корпусу српске прозе, али нису први тог типа у њој. Коментарисали су нову стварност, нове односе, нове појаве и нове људе, али и образовали везе са ранијим епохама. Естетски гледано, ангажована књижевност донела је слободнији израз, реалистички приступ и приповедање сличније говорном језику, ослобођено формалних стега.

73

ДОМАТИ

3.

Када се посматра књижевни корпус који је долазио из иностранства и прозна продукција у оквирима наше књижевности, види се да се изолација која је настала на политичком, економском, привредном, па и спортском плану, није пресликала на књижевност у толикој мери колико је то учинила у другим категоријама живота. Преводи су и даље били доступни – неретко су имали бољи третман но што то имају данас – и стога није дошло до престанка отворености српске књижевности према свету (мада је то лако могло да се деси), што је, најзад, једна од малобројних позитивних одлика тог периода.

4.

Може се дискутовати колико се српски постмодернизам разликује од светског по питањима форме, али и односу ка Историји и Истини. Такође, постоји разлика и између дела која доводе у питање устаљене принципе друштвеног уређења и политичке структуре, и оних која се окрећу постмодернистичком преиспитивању историјских чињеница. Међутим, лако је истаћи прозаисте чија су дела прави представници овог покрета и чији се опус не би могао замислити нити описати без употребе термина типичних за постмодернизам.

5.

Између осталих, приметни су бег од традиционализма, истраживање нових форми, скраћење прозних оквира, поигравање са нарацијом и фокализацијом, приповедање из неуобичајених перспектива, присуство аутопоетичких исказа, брисање границе између аутора и дела, као и негирање, деконструкција и реконтекстуализација устаљених прозних образаца.

6.

Давид Албахари: један од најквалитетнијих представника генерације. Дела као што су роман *Цинк* и збирке прича *Опис смрти*, *Фрас у шупи* и *Једноставност* настала су 1980-их и донела му успех, но промена на личном плану (пресељење у Канаду) узроковала је другачије писање и посматрање света. Тако настаје прелаз у тзв. блок форму, а његови романи из 1990-их (*Снежни човек*, *Мамац*, *Мрак*, *те Гец* и *Мајер*) и данас су читани.

Владимир Арсенијевић: и даље најмлађи добитник НИН-ове награде, што је „титула“ која носи и позитивну конотацију и велико бреме, најплодоноснији је био управо током деведесетих. Ступио је грандиозно и бучно, романом *Потпалубље*, који још увек важи за његов најцењенији и највреднији наслов, а наставио делима *Анђела* и *Мексико: ратни дневник*. Донео је нови дах нашој прози и приступ књижевности који су касније са мање или више успеха копирали други аутори сличних поетичких и биографских црта.

Светлана Велмар Јанковић: између романа *Лагум*, *Бездно* и *Нигдина*, и збирки *Врачар* и *Књига за Марка*, ова ауторка је потврдила статус незаобилазног прозног гласа свог времена и писца који другачије од осталих проматра свет пред својим очима. Свесна личне, породичне, националне и светске историје, она је успела да приступи различитим генерацијама читалаца и оствари се једнако успешно у више жанрова.

Михајло Пантић: писац искључиво кратке приче, али и критичар, професор и арбитар српске књижевности био је активан на више фронтова. Његов стваралачки рад резултирао је збиркама *Песници*, *писци* и *остала менаџерија*, *Не могу да се сетим једне реченице*, *Новобеоградске приче* и *Седми дан кошаве*. Кренувши од ограниченог простора собе у својим првим причама, он током деведесетих отвара нове границе и поставља аршине које још увек развија.

Радослав Петковић: да је написао само роман *Судбина* и коментари, овај прозаиста био би и даље навођен као један од најрепрезентативнијих гласова друге половине XX века. Међутим, тај роман је само једна од светлих тачака његове каријере, а особен однос према историји и индивидуалном постојању довољан је да му обезбеди место у овом прегледу.

7.

Давид Албахари: *Мамац* (1996) – једна од највреднијих Албахаријевих књига која крије срж његове поетике и истражује могућност откривања себе кроз друге. Интимна, породична и друштвена драма испричана у једном обимном пасусу.

Владимир Арсенијевић: *У потпалубљу* (1994) – лична прича која добија генерацијски глас и искуство целог нараштаја. У питању је рукопис са посве специфичном судбином и рецепцијом која је и данас актуелна.

Срђан Ваљаревић: *Зимски дневник* (1995) – иако је у наредној деценији изнедрио своја највреднија дела, овим про-

зно-есејистичко-дневничким записима доноси промену потребну и себи и српској књижевности тог периода. Дело које је тешко описати, још теже препричати и немогуће имитирати или наставити, сем уколико то не учини сам аутор.

Радослав Петковић: *Судбина и коментари* (1993) – и даље међу најнаграђиванијим романима нашег доба, дело које спаја историјски и актуелни тренутак и проговара о садашњем времену из перспективе прошлости и *vice versa*.

Михајло Пантић: *Седми дан кошаве* (1999) – средишња збирка ауторових новобеоградских збирки кратких прича, овај наслов игра између јавног и приватног, општег и конкретног, интимног и нескривеног, и тек у неколико реченица дијагностикује наш хронотоп.

Слободан Селенић: *Убиство с предумишљајем* (1993) – још један спој појединца, заједнице и историје, и један од првих романа који тематизују актуелне догађаје распада бивше државе.

Горан Петровић: *Опсада цркве Светог Спаса* (1997) – дело које снажно иде између две крајности, неизбежног утицаја прошлости и коментара свог времена, у покушају да прецизира шта остаје са нама, а који део нашег искуства можемо да заборавимо.

II. 2000–2016.

8.

Поменуте промене су донеле нове тенденције у уређењу државе и, сходно томе, књижевности. Међутим, тешко се може говорити о престанку старог поретка и почетку новог. Све што је обележило крај XX века није могло одједном да нестане, и одређене појаве наставиле су деловање и у наредним годинама. Најбољи пример за то су дела која на почетку века говоре о претходној деценији и која је успелије описују услед извесног отклона. Промене у књижевности се могу приметити на поетичком, тематско-мотивском и стилистичком плану, али и на пољу издаваштва: појаве нових и гашење старих часописа и издавачких кућа утицале су на књижевност можда чак и више од друштвених промена.

9.

Пре свега потрага за смислом и позицијом појединца у новом свету. Друштвено-државно уређење довело је до новог

система у којем индивидуа функционише, система који је у неким сегментима скоро дијаметрално супротан од претходног, док у другима остаје потпуно исти, и сада је тај систем требало истражити и описати. Уз то, присутан је мотив разочарања променама, који, када се споји са песимизмом модерног доба, доводи до већег броја дела која деконструишу утопистичке наде човека и критикују систем и друштво. Најзад, приметна је тематизација одласка из земље и миграција које су, на трагу Црњанскових, вечите и неизбежне, а које потичу из новог уређења, пропалих нада и песимизма (н)ове изгубљене генерације. Напослетку, јављају се нове кратке прозне форме, све краћи и краћи облици изражавања, попут флеш фикције и Твитер прозе.

10.

Срђан Ваљаревић: након више наслова из 1990-их, сада настају два најбоља дела овог писца и стога је он битна фигура обе деценије – у једној се јавио, у следећој изнова родио. *Дневник друге зиме* и *Комо су на плану идеје*, форме и утиска не само далеко изнад просека српске прозе новог века, већ и упечатљивија дела од појединих наслова који су понели епитете најбољих и постали лауреати највреднијих награда.

Јелена Ленголд: једна од две или три најквалитетније списатељице данас. Било да се ради о романима *Балтимор* или збиркама прича *Вашарски мађионичар*, *У три код Кандинског* и *Рашчарани свет*, њено приповедање је истог интензитета и увек на граници стварности и маште, поезије и прозе.

Срђан Срдих: атипична фигура савремене српске прозе која поетичким, формалним и стилским утицајима додаје посебан оквир нашег времена и простора, те неретко на иронијски начин пропитује смисао модерног света. Његови романи *Мртво поље* и *Сатори*, као и збирке прича *Еспирандо* и *Сагоревања*, представљају изазов за публику и тумаче, али је управо то активирање читалачке пажње једна од вреднијих намера његовог писања.

Владимир Тасић: писац који је у првој деценији века изнедрио романе *Опроштајни дар*, *Киша и хартија* и *Стаклени зид* којима проговара о искуству миграције и личним променама, али и простору који свако од нас оставља иза себе. Његово приповедање је смирено, темељно и детаљно, али и потресно и применљиво на шири концепт.

Срђан В. Тешин: појавивши се крајем прошлог века, овај писац је, мада познат по романима *Кроз пустињу* и *прашину* и

Куварове клетве и друге гадости, можда ипак боље остварен у краткој прозној форми. Збирке *Испод црте* и *Приче с Марса* спадају у ред квалитетнијих истраживања кратких, краћих и најкраћих облика који су потребни нашој књижевности данас.

Угљеша Шајтинац: аутор који више води рачуна о свом раду него положају у систему српске књижевности је међу онима који су најавили своју вредност 1990-их, а потврдили је у новом веку. Активан као романописац, приповедач и драматург, награђен је и читан, а његов поглед на свет могуће је пратити од драме *Хадерсфилд*, преко романа *Вок он!* и *Сасвим скромни дарови*, све до збирке прича *Банаторијум* и ина проза.

11.

(На овај списак нису уврштени романи као што су *Хаммам Балканија*, *Комо* или *Опроштајни дар* који су већ присутни у француским преводима.)

Светислав Басара: *Успон и пад Паркинсонове болести* (2006) – позитивна рецепција овог романа није „утешна награда“ за изостанак исте за *Фаму* о бициклистима, већ препознавање наставка ранијих поетичких одредница, њиховог надограђивања и адаптирања устаљених постмодернистичких оквира новом простору и времену.

Владимир Пишталo: *Тесла, портрет међу маскама* (2008) – између приче о истакнутој јединки и колективу, овај роман/хроника/биографија појединца и епохе заузима снажан став о томе да ли се, колико и у којим околностима може пронаћи лична прича унутар историјског тренутка.

Срђан Срдих: *Мртво поље* (2010) – смештен у један дан, наратив се реализује између неколико истовремено повезаних и неповезаних протагониста, историјских прилика које их одређују и њихових личних тежњи које не могу да потисну.

Ото Хорват: *Сабо је стао* (2014) – прво прозно након више песничких дела овог аутора је потресна, стилски прецизна и (де)мистификована лична прича о губитку супруге и о системима вредности након те трагедије, али и потрага за оним делом себе који јесмо/нисмо са другима, односно без њих.

Угљеша Шајтинац: *Сасвим скромни дарови* (2011) – вредност овог романа нису само домаће и стране награде, укључујући Европску награду за књижевност, већ једноставна и пријатна присност коју у електронској кореспонденцији откривају два брата на два континента, као и мотиви одласка и повратка и отварања своје интима себи, свом брату и читаоцима.

12.

Интернет истовремено и позитивно и негативно утиче на положај и развој књижевности у овом веку. Са једне стране, имамо појаву нових књижевних форми које се реализују у оквирима виртуелног света, као и поједностављен долазак до већег броја читалаца. Са друге стране, апсолутна слобода у уредничком и издавачком делу процеса није увек позитивна – књиге (посебно романе) данас пишу готово сви, а мали број наслова завређује и добија читалачку пажњу.

13.

Данас имамо велике књижарске ланце који су настали у оквиру издавачких кућа и диктирају присутност и видљивост одређених наслова, што, консеквентно, утиче на одлуке појединих – срећом, не свих – аутора за кога да публикују своја дела. Тако настају компромиси и преобликовања књижевног израза и живота. То што је књига постала роба не може бити потпуно позитивно, али је она макар дошла до већег броја читалаца, и онда је на њима, као и на гласовима критике, да из тог мноштва квантитета истакну квалитет.

jadnici

Osećam veliki otpor da pišem o Tišminom kraju, iako imam samo neke informacije iz druge ruke. Zašto? Plašim se da pišem o sopstvenom kraju. Tišma je živeo 79 godina, meni je sedamdeset, ali ne verujem da ću živeti koliko je on živeo. Ipak je on bio kralj a ja sam samo poslastičarski pomoćnik. Sve ovo o čemu sam pisao teško da ima veze sa stvarnim Tišminim životom, to su samo neki otpaci. Zapravo to ima veze samo sa mnom. Eto kakav je moj život, tričarija ili trišmarija. Lešinarim. Ipak, nastavljam da pišem, sam bog zna zašto. Da li je sujeta u pitanju?

Možda je prvi znak materijalne bede neke porodice kada se koriste istrošene posude za kuvanje, ili olupane, što je sa nama slučaj. Nema novca za novu šerpu. Trujemo se olovom. Kada se izliže emajl, olovo se direktno meša sa hranom. Sve više me grize savest što nisam uspeo da obezbedim porodici bolje uslove za život, žao mi je zbog Filipa. Mislim da se on potpuno slizao sa Jasnom i sa mnom. Ne vidim kod njega nikakvu ambiciju da izađe iz tog stanja. Kada sam pre pet godina dobio Ninovu nagradu bio sam u prilici da konkurisem za tzv. nacionalnu penziju, ali odbio sam. Rekao sam da neću da učestvujem u tom grabežu. A i nisam sebe nikada video kao nekog nacionalnog umetnika. U stvari bio sam ohol, pravio sam se važan. Danas zbog toga trpe Filip i Jasna. Da imamo tih pedeset hiljada mesečno, živeli bismo mnogo pristojnije. Kada sam 2004. svirao sa grupom Luna na Egzit festivalu dobio sam honorar hiljadu dolara. Odlučili smo da idemo nekud na letovanje. Izbor je pao na Crno more, gradić Nesebar. Filip je insistirao da idemo avionom, ali ja sam se plašio, a izgleda i Jasna, iako je ona već letela. Na kraju sam ipak kupio autobuske karte na Filipovo veliko razočarenje. Nisam imao hrabrosti. Posle sam išao kejom i plakao što sam osujetio sina, nisam mogao da ga podignem, da mu dam zalet u život. Strašno! Da se čovek ubije,

ništa drugo. Valjda, Ikarov let je bio opomena. Inače, prvo smo imali ideju da idemo u Grčku, na Krit. Čak sam okrenuo i Ji đing koji je podržao Filipovu želju, odgovor je bio da će putovanje biti posebno ugodno ako se ide avionom. Ali ništa nije vredelo, strah je bi jači od autoriteta Knjige promena. Od tada, dakle, od 2004. godine, nikada nismo išli na letovanje. Zbilja žalosno. Svakog leta skrpih neki novac, ali Filip neće nikuda da ide. Da li je to osveta zbog neispunjene želje?

Moja sestra Natalija mi je dala fotografiju na kojoj je naš deda po ocu, Cvetko (Florjan) Tišma. Fotografiju je dobila od naše sestre od tetke, Minje Surdučki koja ju je opet dobila od tetka Ljubice Oreščanin, rođene Tišma, tatine sestre od strica. Na fotografiji je deda Cvetko u uniformi austrougarskog vojnika u društvu drugog vojnika koji je navodno bio svedok dedinog tragičnog kraja na Ruskom frontu, i koji je verovatno i doneo tu fotografiju u zavičaj, dakle preživio je rat. Bili su u noćnoj patroli, deda je pokušao da pripali cigaretu, što je bio vrlo nesmotren potez. Istog trena sa druge obale reke snajperista ga je pogodio, da li u glavu, da li u srce, u svakom slučaju bio je mrtav na licu mesta. Baba Natalija, njegova žena je pričala da je plakao kada je bio mobilisan. Možda je i predosećao da će poginuti. Nije želeo da ide, da se odvoji od porodice. Moj otac samo što se rodio, imao je tek nekoliko meseci. Fotografiju je napravio izvesni Sabo Deneš u Nađvaradu, verovatno, neposredno pre odlaska za Galiciju. U fotografskom salonu stoje njih dvojica zagrljeni, Hrvat i Srbin, pored stočića na kom je vaza sa cvećem. Na stočiću pored vaze je jedna šapka, a na donjoj pregradi stočića druga šapka: jedan će preživeti, drugi umreti. Tog trena oni verovatno ne znaju gde je čija šapka, iako je sve već odlučeno. Strašno. Deda je dosta niži od svog kamerada. Naravno, pokušao sam da prepoznam mog oca u dedi, ali izraz lica, karakter je bio drugačiji, možda samo po stasu, po pozi koju je zauzeo, moglo se nešto naslutiti. Ipak, uši, to su tatine uši. Minja je rekla da je u deda Cvetkovoju ruci prepoznala ujinu, tj. tatinu ruku. Moguće je. Telo je kao mašina, sklopljeno je od raznih delova, ali šta daje identitet, koji možda i ne postoji. Oči. Da li pogled može da se prenese? Ipak, to nisu tatine oči.

Pročitavao sam malo ovaj sastav, od početka prema kraju. Katastrofa! Ovo je besmisleno. „Grozota ili...” je ipak bolja, makar da se nije ostvarila, da nije došla do neke forme. Ispravnije je težiti nekoj zaokruženosti, iako ne znam zašto je to tako. Veće je zadovoljstvo. Ovako pojavljuju se neki likovi ili situacije, uopšte ne znaš odakle i čemu. Besmislene egzistencije,

totalno nepotrebni ljudi koji bolje da nikad nisu ni postojali. Doduše, postoje neka opravdanja, ali totalno neubedljiva. Život je kao i pisanje besmislen. Lutanje bez kraja i konca, bez Arijadnine niti. Ipak, trpeti žanrovski kanon, trpeti autoritet je neizbežno, moraš imati nekog iznad sebe, ali je teško podnošljivo. Zapravo, nepodnošljivo je, pošto te autoritet ukida, ne postojiš. Postojiš a, u stvari, nema te. Kanon ukida autora. Smešno je što su svi veliki romani potpisani.

Juče kada sam se vraćao iz grada, svratio sam na Futošku pijacu. Prvo sam otišao do dede, onog policajca iz Zagreba, da kupim prokelj i motovilac. Malo smo popričali pa sam krenuo dalje, hteo sam još nešto da kupim, ali čuo sam da neko viče: Tišma, đe si Tišma! Bio je to neki Kordunaš, Banković, takođe bivši policajac. Mahnuo mi je sa tezge rukom da pridem. Kada sam prišao, upitao me je: Kako spavaš? Pogledao sam ga začuđeno, nisam shvatio šta hoće. Dodao je: Prevrćeš li se u snu? Upitao sam ga: Zašto? Pa mislim, nemaš više ovog zaštitnika građana, Jankovića, ne brine te to? Čovek se očigledno šalio. Odgovorio sam mu: Meni nije potreban nikakav zaštitnik građana, ja sam član PEN-a, znate šta je to, ako me neko pipne, ceo svet će se dići. Ma znam ja, dragi Tišma, šta je PEN, ali ima ove dečurlije koja ne zna šta je PEN, a ako i znaju, ne mare baš puno, njih se treba plašiti. Znae šta, Danko, što se te dečurlije tiče, ja sam se obezbedio, nikud bez pištolja ne idem, u desnom džepu bereta, u levom bomba, svoju kožu neću jeftino prodati, živ se ne predajem. Gledao me je zabezeknuto. Okrenuo sam se i izašao iz pijace.

Živeo sam vrlo bedno i sramotno. Nisam imao ličnog dostojanstva, ali to je slučaj sa svim kukavicama. Mislilo sam da je otvaranje i iskrenost nešto što će me iskupiti, međutim pristajanje na fakta nije nikakva vrlina. Čovek mora da nešto učini, da se promeni, a ne da se prokenjava gde god stigne. Ipak, ne treba se stideti činjenica kao nekakve istine, jedino tako izlaziš iz svoje kože, postaješ bilo ko, dakle, oslobađaš se identiteta. Oslobađaš se vrlina, laži. Postaješ đubre što se dimi na vetru, staro đubre.

Možda je udvorištvo ispravno. Svi veliki umetnici su imali zaštitnike, mecene. Imati zaštitnika značilo je odgovoran odnos prema sopstvenoj umetnosti. Imati uslove za rad, jedino je umetnost važna, tj. rezultat. Ja kao umetnik sam nebitan, to šta će neko misliti o meni. Treba biti snishodljiv sa političarima.

Ipak, ni za kakve umetničke rezultate ne bih mogao da pristanim na to. Međutim, udvorištvo je samo odgovor na gospodarev mig, on bira, a ti pristaješ na njegov izbor. Ili ne pristaješ. Ali tu se vidi koliko je meni umetnost bila važna. Bitan sam samo ja kao ja. Ipak, pravio sam razna sranja. Bleda umetnost, bledunjav umetnik. Kada je pre četiri godine došlo do promene vlasti u gradu, na nekoj izložbi prišao mi je neki čovek i saopštio mi onako u poverenju, zapravo, šapnuo mi je na uho, da me novi gradonačelnik izuzetno ceni kao umetnika, bio je to taj mig da pridem, da ću imati koristi ako to učinim. Međutim, takve šanse ja nikada nisam koristio i to nije bilo zbog oholosti, nego više zbog stidljivosti.

Seks je mrak, to su reči Miroslava Mandića. Ili što bi rekao Marko Breclj: Seksi disko- mrak!

Svaki autoritet je strašan, užasan. Ne možeš se ničim dobrom nadati. Poješće te za doručak. Seks je autoritarni nalog, nema izvlačenja. Zov pola. To je taj žuti mačor na autoputu ili onaj irski momak što je išao na neki vašar da vidi svoju bivšu dragu, pa se loše proveo.

Noćas sam sanjao kako mi je Kopicl preneo poruku od Tišme, ili mi je Fond to poručio: Neka nastavi sa pisanjem. Znači, dobio sam dozvolu da privedem kraju ovaj sastav.

U Americi je izašla antologija savremene srpske poezije. U njoj nema pesama Miroslava Mandića, što je šteta. Ako su u toj antologiji pesme Judite Šalgo i Vladimira Kopicla, morale su biti i njegove. On je napisao dve najrelevantnije knjige kada je konceptualna poezija u pitanju: „Ja sam ti je on” i „Varšava”. Sada sam se setio da mi je neko rekao da je nekom prilikom komentar Danila Kiša na konceptualnu poeziju bio da je to septička jama moderne poezije. Rekao je isto što je Bora Đorđević rekao za jugoslovenski novi talas, upotrebio je istu metaforu: Septička jama. Ima li veće diskvalifikacije? Ali septička jama nije nikakav autoritet, nikakav kanon. Ili jeste! Šta je dobra poezija, šta je dobar rokenrol? Ili koji je kanon dobar? Koji zakon? Zakon ulice! Ili zakon džungle? Ili ustav? Ipak, teško je uživati u govnmima. Ali za nekog bebušanera kaka je najveće zadovoljstvo jednog trenutka.

Noćas sam sanjao kako me je zvao telefonom neki čovek „iz unutrašnjosti”. Iako je u pitanju telefonski razgovor, ja ga vidim: čovek je srednjih godina, malo viši, mračan tip, opasan. Radi se o nekoj pretnji ali ne znam zbog čega. Prvo je Filip digao

slušalicu, ali ja sam je preuzeo, čuo sam još samo poslednju reč: meritoran. Istog trena sam video da pored telefona stoji šoljica crne kafe i to na samoj ivici. Počinje da pada ali sam u poslednjem trenutku uspeo da je uhvatim, dakle, nije se razbila, možda se samo malo kafe prosulo. Kako shvatiti ovaj san? Na stupnju subjekta ili na stupnju objekta? Da li me san upozorava na neku realnu opasnost, na postojanje stvarne osobe koja je spremna da mi preti zbog nečega, da me možda i fizički ugrozi. Ili je u pitanju unutrašnji lik: iz dubine nesvesnog se u meni generiše nešto mračno što preti mom psihičkom, a možda i fizičkom integritetu. Ipak utešno je da sam uspeo da uhvatim šoljicu da se ne razbije i da sam sačuvao sadržaj, tj. crnu kafu, a crna kafa je suština, to je poznato. Ili se pak radi o nečem gorkom što ću morati da progutam? Paranoidna shizofrenija je kontroverza. Ali ima logike. Paranoja je ekstremno jang stanje, maksimum organizovanosti koja dovodi do pucanja, do cepanja i rasipanja, što je opet ekstremno jin stanje, tj. shiza-kliza, diseminacija mozga.

U pitanju je samo lični interes, sebičnost. Nema ničeg odvratnijeg. Politika je danas samo to i ništa više od toga. Zašto su političari odvratniji od tajkuna? Zato što osim što su gramzivi, još i lažu. Tajkuni obično ne pričaju ništa, samo rade u tišini. Kada političari shvate to i prestanu da se pravdaju, biće savršeni.

Juče je Američka agencija za istraživanje svemira javila da su otkrivene četiri planete u sazvežđu Vodolije koje su veoma slične Zemlji. Pretpostavlja se da su uslovi slični zemaljskim i da tamo ima vode, pa samim tim i života. Večno pitanje: Da li tamo, šezdeset svetlosnih godina daleko, možda ima nekih stvorenja koja su slična ljudima? Čovek se kao biće boji usamljenosti, postojanje ljudi na tako velikoj udaljenosti kao da bi smanjilo neizmernost prostorne dubine. Ipak, ako postoji Logos, tj. neki univerzalni princip, a vidljivi svemir nam to nedvosmisleno govori, ma koliko ja kao čovek sumnjao, onda je sasvim logično da negde postoje ista ovakva stvorenja kao na Zemlji. Jasno je da čitav vidljivi svemir ispunjavaju sferični oblici i da postoji kretanje, tj. okretanje, što za posledicu ima takozvanu muziku sfera. Ma koliko je svemir strašan, ma koliko bilo sudaranja i proždiranja na sve strane, ipak postoji harmonija. Kosmometrija nam to savršeno predočava. U svemiru postoji gore i dole, postoji leva i desna strana. Čovek se kao biće nedvosmisleno formirao po tim principima. Sudari govore o udaljavanju od Logosa, od savršene uređenosti i to sve više

što su predmeti dalje od njega, zapravo, uloga slučajnosti je sve veća. Čovek je najudaljeniji, on je poslednji u tom uzročno-posledičnom lancu i zato je stalno u polemosu, izložen je slučaju i haosu mnogo više nego zvezde ili planete. U ostalom, to govori i čovekov oblik koji je daleko od sferičnog. Čovek je trapava zver. Zato Zemlja toliko opstaje, postojana je kao i čitav svemir, a čovečanstvo je ko zna koliko puta počinjalo iz početka. Savršen sferični oblik ne ugrožava nikog, on se okreće oko sebe i u sebi, svira na sebi, za pretpostaviti je da se on nalazi u srcu svemira, tj. svugde, kao jedan i neuporediv i kao takav drži i čuva čitav svemir od propasti. To je Logos. Setimo se Kjubrikove *Odiseje u svemiru 2001*.

Potpuno sam zaboravio na ime, to da ću svaki dan menjati ime. Kako se danas zovem? U ostalom, to nije ništa originalno. Miroslav Mandić je to još davno radio. I ko zna ko sve još. Ne treba malim prstom mrdnuti. Svaka inicijativa je deplasirana. Afa-zija, ataraksija. U tom smislu, neću ni ovaj sastav završiti. Jednostavno, prestaću da dopisujem. Pre neki dan izašla je najzad monografija grupe Luna. Kopicl mi je rekao da je knjiga jako dobra, da je zanimljivija od nekog romana, nije rekao kog. Verovatno je mislio na moj roman „Grozota ili...“. Vrhunski dizajn, četiri životne priče, puno dobrih fotografija. Međutim, ja sam pričao svašta, bez zazora, a i autori su frizirali intervju, dopisivali su tu i tamo, što nisu smeli da rade. Ajde što sam pričao svoje sramote, ali baljezgao sam svašta o drugim ljudima. Mogu da imam problema, od toga da me neki tuže za klevetu, do toga da fasujem batine na ulici. Žao mi je što sam uvredio poznanike, čak prijatelje. Teško da ću moći da se opravdam objašnjenjem da sam počeo opet da se drogiram, da sam bio na ekstaziju kada sam to pričao.

Tišma je umro dostojanstveno. U ostalom, ne verujem da se u životu ikada ponižavao. Od Miroslava sam čuo da mu je Đerđ Konrad predložio da mu organizuje transplantaciju jetre u Nemačkoj. U prvom trenutku je pristao ali se odmah predomislio. Shvatio je da je kraj, da je napisao sve šta je imao da napiše. To mu je bilo najvažnije, njegovo delo. Sonja je postavila stražu, nije dozvoljavala nikom da ga posećuje. Možda je to bila i njegova želja. Ipak Miroslav je bar dva puta uspeo da probije blokadu. Prvi put Tišma mu je onako iz kreveta rekao: Zamislite da smo sada na Ibici, sedimo na nekoj terasi pored mora i dok pirka povetarac pijemo sok od kirasoa. Drugi i poslednji put kada ga je Miroslav posetio, samo ga je zamolio da mu na kasetofonu koji je bio na nahtkasni, pusti kasetu sa nekom mu-

zikom. Još je dodao: Sada moram da spavam. Zaklopio je oči. Kada mi je Miroslav to ispričao, upitao sam ga šta mu je pustio, koju muziku. Njegov odgovor je bio: Mislim da su u pitanju bile Lilijeve „Simfonije kralju pred spavanje“. Divno! Nije se mučio. Čim je tražio muziku znači da je još uvek mogao da uživa. Otišao je sa zadovoljstvom, bar nadam se da je tako bilo.

Relja Dražić nam je opet doneo glavicu kiselog kupusa za sarmu. Jasna ga je počastila sa jednim parčetom upravo ispečene pite. Sedeo je na mojoj stolici, za kompjuterom. Okolo je bio haos od razbacanih knjiga. Pričali smo o Bernhardu i Robertu Valzeru, poredili smo ih. Pokazao sam mu onu fotografiju na kojoj je moj deda sa svojim kamaradom, zagrljeni. Rekao sam mu: Vidiš šapke na stočiću, ona na donjoj pregradi je sigurno od mog dede a ona na gornjoj ploči stočića od njegovog kamerada. Već tada je bilo odlučeno, deda ide u donji svet a kamerad će preživeti. Ali kako znaš da je njegova šapka ta na donjoj pregradi stočića, upitao me je Relja. Ubeđen sam u to, odgovorio sam.

Međutim, jutros sam opet pogledao fotografiju: šapke su se razlikovale. Dedin kamerad je bio kaplar, njegova šapka je imala tamniju sjajnu šiltu i ona se nalazila na donjoj pregradi stočića, a ne dedina. Pogrešio sam. Setio sam se opet Šredingerovog surovog eksperimenta sa mačkom koji zapravo govori o reverzibilnosti vremena, to da posledice oblikuju uzroke, što znači da neko svojim postupkom može preduprediti slučaj, može menjati prošlo, tj. buduće. Stavljajući svoju šapku na gornju ploču stočića, deda je sam sebi presudio. Da je kojim slučajem stavio svoju šapku dole, gde joj je i bilo mesto, njegov kamerad bi bio taj koji bi zapalio cigaretu u mraku i tada bi njega snajperista pogodio u srce a ne dedu. Dakle, mogao je da je stavi i dole i posledice bi bile tragične za njegovog kamerada. Ipak ne treba to raditi, ne treba vraćati, tj. pokušavati izbeći slučaj. Treba se izložiti, primiti na sebe posledice, zameniti drugog, to je jedino etično a i lepo je, ma koliko bilo teško. Stravično teško. Ali ja ne mogu da se suprotstavim vradžbinama. Uvek ću učiniti nešto da bih predupredio slučaj, da bih izbegao nesreću, iako je to nemoguće, slučaj te uvek izigra. Ali to je zbog toga što ne verujem... zapravo, verujem da postoji Logos, ali postoji i slučaj koji je izvan Logosa, ta neizvesnost, to je ono strašno što me pokreće na akciju, što stvara nemir. Moja loša savest, šta kaže ta neman? Iako nisam ništa loše činio, ali nisam činio ni dobro. Bavio sam se tričarijama, sitnim intrigama, eto, šta je moja umetnost, moje pisanje.

U emisiji *Oko Balkana* Tanja Stupar Trifunović je govorila o svom romanu. Dijalog sa majkom, sa ženskom linijom. Poziva se na Hanu Arent kao neki autoritet. Ali sve je to pogrešno. Hana Arent je svojim odnosom sa Hajdegerom dezavuisala svoj intelektualni angažman. Zov pola je nešto užasno, naročito kada su žene u pitanju. Žene su lude. Muškarce treba gledati samo preko nišana pištolja. Zato volim Melodi Samner.

Juče ujutru kada sam ustao, Jasna je stajala preda mnom sa nekim nedefinisanim izrazom na licu. Rekla je tiho: Paja je uginuo. Paja je naš kućni ljubimac, papagaj, plava tigrica. Iako nisam imao neki poseban odnos sa tom životinjom, skoro da je nisam ni primećivao, osetio sam neku zebnju, neku apstraktnu nedefinisanu emociju, blizinu smrti, bilo čije. Moja bezosećajnost, zapravo, uvreženi apstraktan odnos prema biosu je tvorio kontroverzno osećanje, nelagodno prihvatanje ignorisanjem činjenice smrti te ptičice.

Slušao sam na Trećem programu da je u jednom predavanju iz dvadesetih godina K. G. Jung govoreći o prevashodnoj važnosti očuvanja integriteta individualne svesti naveo slučaj jedne devojke koja je vidno fizički propadala a da nije mogao da se ustanovi razlog tog propadanja, tj. fizička bolest kao uzrok. Sumnjalo se na histeriju, što je omiljena mizogina dijagnoza iz tog vremena. Ispričao je jedan san te devojke da bi potkrepio psihosomatski sindrom, kako fizička bolest ima duboke korene u psihi. Naime, devojka je sanjala kako se u nekoj kući na spratu nalazi konj koji jurca sobama i na kraju se zaleće na zastakljenu terasu sa koje pada dole na ulicu i raspada se. Dakle, konj, koji je simbol nagonskog života, nalazi se na neprimerenom mestu, u potkrovlju, koje je prostor svesnosti. Nagonski život ugrožava svesni život. Na kraju konj se baca sa sprata i oslobađa svesnost svog prisustva. Svest ostaje očuvana ali telo, tj. život strada. Da li? Ipak, staklo na terasi je razbijeno. Da je devojka izgubila svesnost, tj. da se psihoza ispoljila, život bi bio spasen. Kažu da shizofreničari obično imaju dug život i da ne pate od fizičkih bolesti. Svesnost je u shizofreniji žrtvovana zarad biosa, života. Bios funkcioniše, ali nema prožimanja svesti i života, smrt doživljava života je odbrana od fizičke smrti. Na kraju Jung je rekao kako je njegovo tumačenje sna ove devojke dobilo potvrdu svoje ispravnosti: devojka je uskoro umrla. Rekao je, tj. napisao je to sa nekom vrstom zadovoljstva zbog uspešne prognoze, tj. potvrde njegove teorije. Naravno, važnija mu je bila činjenica da se njegova teorijska pretpostavka potvr-

88

DOMESTICA

dila u praksi nego život te devojke. Umrla je zato što nije htela da poludi, dakle, moja teorija je odlična. Strašno.

Dobio sam poziv od Kulturnog centra da kao jedan od prethodnih dobitnika dođem na dodelu nagrade Milovan Vidaković. Ove godine nagradu je dobio austrijski pisac Peter Handke, inače Tišmin prijatelj i njegov veliki poštovalac. Nije mi padalo na pamet da idem na dodelu, da se blamiram. Početkom devedesetih godina bio sam jednom u društvu nekih pisaca, koliko se sećam, mislim da je bio prisutan Aleksandar Jerkov, neko je provalio da je navodno Handke rekao u nekoj prilici da ima nameru da Tišmu predloži za Nobelovu nagradu. Moj komentar je bio: Ako Tišma dobije Nobelovu nagradu, onda će Novi Sad postati Dablin. Svi su se pogledali, Jerkov se možda i zacrveneo. Zaboravio sam da Džojks nikada nije dobio Nobelovu nagradu a tog trena nisam ni sanjao da će Novi Sad postati mnogo godina kasnije Evropska prestonica kulture. Od Relje Dražića sam čuo da je Handke veoma cenio Tomasa Bernharda, iako je ovaj imao veoma loše mišljenje o Handkeovoj književnosti. Jednom davno Ljilja Jokić Kaspar mi je rekla da joj je Tišma rekao da sam ja jadnik. Nisam joj rekao da sam čuo od Miroslava Mandića da Tišma isto to priča i za nju, da je jadnica. Naravno, ne mislim da je to daleko od istine, pogotovo kada sam ja u pitanju. Definicija: Jadnik je onaj koji se nalazi tamo gde mu nije mesto. Za Tišmu smo bili jadnici zato što je on smatrao da smo zalutali u književnost, zato što smo živeli u zabludi da smo nekakvi pisci. Svojim autoritetom on je branio instituciju književnosti od uljeza. Poslednji dan Prosefesta otišao sam na književno veče Slobodana Šnajdera. Video sam i postavku sa portretima svih dobitnika nagrade Milovan Vidaković. U sredini se nalazio i moj portret okružen velikim svetskim imenima. Smešno i besmisleno, šta reći. Grosman, Mangel, Margris, Ljosa i još mnogi drugi a među njima ja. Užasno je glupa ta potreba provincije da se zakiti, da dobije na značaju dajući nagrade svetskim ljudima, tipičan provincijski kompleks u kom sam i ja, kao jadnik, uljez, zaludno provincijsko škrabalo.

U pubertetu veliki problem je bilo šišanje, odlazak u berbernicu, koja se nalazila u Jevrejskoj ulici, naspram sinagoge. Morao sam provesti desetak minuta pred velikim ogledalom. Čim bih seo u stolicu imao bih doživljaj onostranjenja. Pred sobom bih video lice koje nije bilo moje, u stvari, znao sam da je moje ali nisam tako osećao. Moglo je to biti lice bilo kog dečaka od petnaest godina. Neutešno, teško iskustvo.

89

DOMESTRI

Srba je nestao. Išao sam nekoliko puta u šetnju Bulevom narodnog poslanika u nadi da ću ga sresti, ali ništa, nema ga. Mislio sam da još malo popričam sa njim. Da li su ga odveli nekud? Ako ga ne vidim, pisanje ove knjige će se obesmisлити, onda je zbilja kraj.

(„ASTAL TIŠ RIBA FIŠ“, roman u raspadanju, odlomak)

90

DOMESTICA

kopneni pojas duž mora (mn.)

Krenem Ibarskom magistralom, peške. Idem ka moru, tako sam odlučila, a znam da se tuda ide ka onom koje je za mene dugo bilo jedino. Moji poznanici tvrde da se do vode stiže „samo pravo“, premda to nikada nije samo pravo, već moraš pažljivo da pratiš put, i to je u redu ukoliko gledaš u njega, što ja ne činim. Računam, noge se sećaju klimavih stolica u bircuzima, tragova od guma, marketa u kojima drže samo nekvarljivu robu, usijanih šoferšajbni, pumpi sa ove i druge strane drumu, flašica sa toplom vodom i znakova za, sada konačno dozvoljeno, preticanje. Trube mi, ali se ne obazirem: nisam automobil, ja sam čitava povorka! Kažem im, daću svojoj ćerki ime Magistrala, biće starija od mene čim bude napustila matericu, imaće pegave laktove i hodaće bosa.

Moja baka nekada ne može da se seti kako se zovem. Napreže se, glava joj se klati između dve zidne lampe, a onda odustane izmišljajući da je bole kolena. Ne znam da li izmišlja, ali znam da odustaje. Iznad desnog oka čuva modricu u obliku mahune. Gleda me. Peti put zaredom pita za sahranu na koju nije mogla da ode, premda joj nije žao porodice, već iznova proverava koliko je mrtva žena imala godina. „Nemoj da se bojiš smrti“, kažem joj, „plaši se nečeg neizvesnog.“ Leptirica se graciozno izleže iz njenog obraza i sleće na luster. Kada uhvati moj pogled, baka traži da je ubijem; bubu, razume se. Gasim svetlo i podsećam je da je sahranjena žena bila starija od nje samo nekoliko meseci. Sedimo u mraku, dok ne čujem kako bojažljivo progovara: „Je li sama htela da je spale?“ Leptirica sleće baki na kosu i ponaša se umiljato poput šnale, broša, umrtvljenog suvenira sa bračnog putovanja. „Da“, kažem, „tražila je da je spale. Dva puta, za svaki slučaj.“

Ne mogu da čekam da deca napuste mene, premda je to tako prirodno – daću ime svojoj putnoj torbi čim ja budem napustila kuću. Jednostavnije je, ako ja napuštam. Dopada mi se pomisao da mogu da držim magistralu u ruci, a zatim i da neko

kaže „dodaj mi tu magistralu“ ili „prosula sam kafu duž čitave magistrale“ ili „zaboravila sam magistralu u tuđem stanu“ ili bilo šta što dalje podražava ovu logiku posedovanja nečeg tako nesagledivog. Ja čak i nemam prtljag, ali kada jednom budem spakovala taj prtljag, zvaće se Magistrala, moja ćerka dugih prstiju i kratkih živaca. Nedostatak hrabrosti da budem sama ogleda se u tome što na put krećem danas, a petkom je saobraćaj pojačan: svi beže iz gradova u kojima misle da žive. Trube mi, moji poznanici, a ja se ne obazirem i zatim se pravim da je to neokretanje neoboriv dokaz moje odvažnosti. A nije – to je svrab zajednice, vašar na rasklapanje, ujed nevaspitanja. Ukoliko budem ipak dobila sina, zvaće se Maestral.

Napraviću upitnik, upozoravam rodbinu čija su mi imena nepoznata: moraćete da odgovorite na pitanja koja zbog svog dobrog vaspitanja ne mogu da vam postavim uživo. Radoznalost će, na sreću, nadživeti dobar odgoj. Pišite crnom hemijskom, insistiram; plave su nepodnošljive. Dok budem uveliko išla ka moru, vi ćete stići do: *Koliko dece imate i zašto ste ostalu pustili da se udave?*

Danas sam bez prestanka gledala u očeve šake: uvek je vodio računa o svojim noktima, to znam jer pamtim zvuk grickalice pre nego što sam ikada uspela sama da zaključim nešto tako važno o svojim roditeljima. Kliktanje grickalice, šuštanje turpije, tupo zahvatanje sladoleda ledenom kašikom. Zidovi u bolnici su boje prženog šećera, zbog čega se setim pločica na obali ka kojoj hrlim, i drugih naizgled jestivih delova kuća u kojima sam provodila brojna detinjstva. Očev sako izgleda kao pesak, i uz to mu dobro stoji, što sam sada dovoljno odrasla da primetim. Zažmurim u teretnom liftu, a moja baka je taj teret, pa pokušam da zamislim kako ga ne poznajem, oca, razume se, ali način na koji pomera stopala unutar cipela mi nikako to ne dozvoljava. Blago šakom pređem preko njegovih ramena, dovoljno nežno da on ne primeti, ali da ja osetim hrapavu površinu: čak i pod rukom deluje kao pesak. Jedan mu čovek u prolazu dobaci da se ne dere na svoju majku, istu onu koja ima modricu preko desnog oka, i ta nepromišljena drskost me naljuti. Mislila sam da će baka mirisati na mokraću, ali mirisala je na sok od zove, blago izvetrio. Leptir je, bez sumnje, mrtav. Kada smo stigli kući, lomila je parčiće hleba i na njih nevešto mazala puter, da bi na njega zatim spuštala malo džema od šljiva koji je sebi skuvala iz dosade. Bakin džemper je hrapav, ali ne poput peščare: na njenim leđima krošnje stoje nepomično, ukrivo, sanjivo: čekaju drvoseču.

Na trideset šestom kilometru stopala počinju da krvare od ujeda komaraca; moraću vozom. Pitam gde najbliže da se

uključim na prugu Beograd–Bar, u pravcu mora, to radim non-šalantno kao da biram mleko, zbog čega sam neobično ponosna. Pitala sam, vagon pod imenom Romantika putuje do mesta čije ime nisam zapamtila i nazad, vozi najviše petsto putnika, a karte se kupuju na šalteru br. 19 Glavne železničke stanice u Beogradu. Romantika operiše samo u letnjoj sezoni; bezimeni voz odvešće me gde treba.

Prvo se pozdravim sa majkom. Ona nekoliko puta zaplače, a onda mi spakuje tri suva sendviča i okrene glavu. Otac me potapše po ramenu i tiho kaže kako se nada da ću se vratiti. Moja mlađa sestra toliko liči na mene da mi se čini kako sama sebi želim srećan put. Javljam se komšinici sa prvog sprata, naglupom poštaru, pekarki i naposljetku ženi koja šeta psa u isto vreme kada i ja to činim. O njoj ne znam ništa, zaključujem dok mi pruža svoju negovanu šaku da se rukujemo. Izađem sa prtljagom, te napravim krug oko zgrade, jedan, drugi, treći: teret postaje težak. Nisam spremna, priznajem, pa se sramežljivo ponovo pojavljujem na sopstvenim vratima. Prvo se pozdravim sa majkom. Ona nekoliko puta zaplače, a onda otpakuje tri sendviča i odloži ih netaknute u frižider. Niko ih neće pojesti. Otac me dodirne po ramenu i tiho kaže kako mu je drago što sam se vratila. Moja mlađa sestra toliko liči na mene da mi se čini kako nisam nikada ni odlazila.

Njišem se na pramcu, gledam ka plaži iznad koje se proteže pruga kojom sam došla. Stvorenje koje je pratilo brod do luke sada luta magistralom u daljini, umorno i žedno; znala sam, iznova traži more. „Samo pravo” – urlam neprimereno. Nedaleko od njegovih leđa, sredovečan čovek u ispranom zelenom džemperu razgovara sa drvetom u dvorištu osnovne škole koja se klata na udaru vetra. Po tome što sa sobom nema adekvatnu odeću za ovo doba godine, te pretpostavljam da ju je ostavio negde u blizini, i po njegovoj elokventnosti, a čujem ga dovoljno dobro, zaključujem da je u pitanju lokalni nastavnik. Nagađam da predaje geografiju, jer geografija je ovde od presudne važnosti, i vraćam se u svoju prvobitnu poziciju. Još jednom zaurlam, nudim stvorenju mandarine koje ono odbija jer ne jede kiselo. „U redu”, kažem, „za to imam razumevanja, ali postoji neko sa kim bih volela da te upoznam.” Oduševljeno, stvorenje pruža korak i nenamerno spušta svoje stopalo na školu: ispod nokta ostaje da viri samo zeleni konac. Ipak uzima voće. „Dolazi zima”, kažem mu setno, „imaš li šta da obučeš?”

Stolice su pod pravim uglom podignute na kafanske stolove nakon radnog vremena broskog restorana, što je pokazao

93

DOMETI

telj jasnog održanja poretka. Danas sam od kapetana saznala da samostalna staklorezačka radnja pod imenom „Srča” proizvodi kvalitetne podmetače za čaše iz kojih se ovde pije, kao i prozorska stakla za sobe koje se nalaze u potpalublju. Sobe gledaju jedne u druge. Neke se pretvaraju u akvarijume u kojima ribe-ljudi pokušavaju da saznaju nešto o ribama-ribama od kojih ih deli čelik. Ribeljudi ubrzo umiru, sobe u potpalublju se prazne i dolaze druga stvorenja koja još uvek nisu naučila da dišu. Na zidu jedne od kabina zabeleženo je: *Koliko dece imate i zašto ste ostalu pustili da se pretvore u vas?*

Na obali se nalazi četvoročlana porodica koja za užinu ima do skora zamrznuto voće; prilazim, uzimam breskvu i sedam na vreli peškir. Gospođa u jednodelnom kupaćem kostimu nadgleda dvojicu dečaka od kojih svaki gradi svoj tugaljivi zamak. Očevo zdanje stoji pomalo nakrivo, ali ima kupolu sa koje se vidi futur drugi. Baka je zbunjena, mahuna na njenom obrazu podrhtava. Učini mi se da vidim sebe kako kružim oko tog zamka, sa malim prtljagom, a zatim se vraćam unutra, nesigurna. Zažmurim i pokušam da zamislim kako mi to nije otac, ali način na koji doteruje bedem me uverava u suprotno. Moja baka u izbledelom jednodelnom kupaćem kostimu zariva svoja nedovoljno negovana stopala među sitne kamenčiće, radi to dok joj se koža ne podere i raskrvari, a onda kada sam sigurna da će ustati, ona se ne diže. „Ponekad mi se kosti umire tako da ne mogu da se pomerim”, kaže tiho. Dodam joj bokal vode, saspem joj, bez pitanja, čitav plićak niz grlo. Čekam da se seti u kojoj fioci su makaze kako bih mogla da joj otvorim užeglo pakovanje bombona i krenem ka Železničkoj stanici. Petak je, kažem joj, ali ona ne odgovori. Ja se ne obazirem i zatim se pravim da je njeno ćutanje posledica oslabljenog sluha. A nije – to je vrtlog uvelog cveća, zaključanih školskih ustanova, vonj predsednice kućnog saveta; pročišćen i mekan strah.

Plivam već satima. Klonulu, jedno od stvorenja me nežno polaže na svoja hrapava leđa: na njima mediteranska vegetacija stoji nepomično, među 57 belih bungalova koji pripadaju hotelskom naselju. Uzimam većinu i pažljivo ih u vilicu smeštam umesto zuba, dok preostalih nekoliko koristim da u njih naseлим sve svoje porodice. Dužina Zlatne obale na mapi koju sam dobila za rođendan iznosi svega nekoliko milimetara, ali sasvim jasno vidim da na njoj stoje svi jedni na drugima: zadihani, uzbuđeni, poraženi. „Svakoga dana slaću vam razglednice”, uveravam ih i ukrcavam se nazad na brod. Napustiti, insistiram, sve svoje porodice odjednom.

luka tripković

bête noire

roman-amalgam

Vilijam Norton se hitro probijao kroz gustu, vernikularnu strukturu Vračara. Blagodareći atraktivnosti na tržištu nekretnina, ova centralna gradska opština je užurbano – cinici bi rekli stihijski – menjala svoj izgled. Isprva je, početkom prošlog veka, projektovana po uzoru na koncept anglosaksonskog vrtnog grada. Tada se, pod naletom industrijalizacije, težilo ka novom izgledu grada: kolektivni smeštaj trebalo je zameniti kućama sa pripadajućim vrtom, okupljenim u srodnu urbanističku celinu.

U Srbiji, međutim, ovakav pristup nije bio posledica prirednog razvoja – daleko bilo – već činjenice da je, nakon usahuća Otomanskog carstva, kraljevina povećala svoju teritoriju za tačno osamdeset jedan procenat. Sledstveno tome, za očekivati je bilo i to da se Beograd, kao administrativni centar nove države, proširi.

Uske, zgradama natkrovljene ulice po čijem je asfaltu lutao, pripadale su mikrocetini po imenu Kotež Neimar. Naslovljen po engleskom pojmu *cottage* (što je u Nortonu budilo neskriveni ponos, začinjen suptilnim imperijalističkim refleksom), te imenu jedne austro-ugarske građevinske firme, ovaj deo Vračara protokom vremena postaje jedan od najlepših delova grada.

Srazmerno toj lepoti – razume se – rasla je i požuda za naseljavanjem. Pomodna gramzivost je za posledicu imala to da se, u nedostatku terestrijalnih, pribegne osvajanju nebeskih površina. Počelo se sa raščišćavanjem terena. Uzevši u obzir komplikovane vlasničke odnose, proistekle iz podržavljenja imovine za vreme komunističkih vlasti, rušene su isključivo kuće sa jasnom vlasničkom strukturom. Gotovo redovno, u pitanju su bile one najlepše. Na njihovom mestu, izrasle su nezgrapne višespratnice; Celestijalni Vračar za nebeski narod. Sasvim prigodno. Udžerice – s druge strane – narasle u epohi egalitarizma, u epohi ravnjanja po siromaštvu – preživele su.

95

DOMETI

Zarobljen u ovom lavirintu divlje, a opet – legalne gradnje, trudio se da ni za tren iz vida ne izgubi orijentir: megalomansku, stilski nesrećno skarabudženu bogomolju, poznatu kao hram. Monumentalno arhitektonsko kopile sažimalo je u svojoj pojavnosti sve odlike naroda u čiju je državu došao: neukrotivu sklonost ka impulsivnošću, iracionalnost, aroganciju i ignoranciju.

Izbivši na prostrani plato sa kog se uzdizala crkva, setio se Aninih reči: *Dođi do hrama, pa pitaj nekoga, to je odmah tu.* Zadihao se. Poslovična trka sa vremenom postala je nešto što se u njegovim godinama ne podnosi previše lako. Svuda je stizao u poslednjem trenutku. Na toj, ne tako popularnoj, odlici mogao je da zahvali isključivo i jedino neodlučnosti pri odabiru sata. Budući da je čitav život posvetio stvaranju kolekcije, karakteristike ovih mehaničkih naprava su mu zadavale ozbiljne poteškoće pri izboru prikladnog modela za određenu priliku. Kada je reč o kravatama, manžetnama, odelima ili cipelama poprilično samouvereno je birao odgovarajuće kombinacije. Sa satovima je, međutim, bilo sasvim drugačije: te pažljivo sastavljene, skupocene naprave, neretko su o svojim vlasnicima govorile mnogo više nego što bi oni ponekad želeli da se zna. Nije bilo teško uočiti razliku između osobe koja je određeni primerak ciljano kupila i one na čijoj se ruci isti taj primerak našao gotovo slučajno – bilo kao posledica nasleđstva ili poklona. Takođe je, samo jednim pogledom, mogao zaključiti da li osoba dolazi iz prosvetene sredine, ili pripada *nouveau riche* populaciji, nakotu pogubnom po stare dobre običaje. Brend, odlike, komplikacije, raskoš – sve su to bili faktori koji bi pronicljivom posmatraču mogli reći puno o namerama sagovornika. Zahvaljujući toj analizi, Norton je – između ostalog – određivao način pristupa sastancima.

Danas se odlučio za *Vacheron Constantin Patrimony* od crvenog zlata, u nameri da ostavi utisak odlučnosti i nepokolebljivosti. Sprava je sadržala nekoliko dodatnih komplikacija, između ostalog, i perpetualni kalendar.

Kada se tempo srčanih otkucaja primirio, aktivirao je aplikaciju *Google maps*. U pretraživač je ukucao ime odredišta. Na displeju se, postepeno, nakon nekoliko sekundi, iscrtala nepravilna, plavičasta linija. Telefon ga je obavestio da se nalazi u Patrijarha Varnave 50. Dalja obaveštenja su glasila:

<i>Via Skerličeva</i>	3 min
<i>Mostly flat</i>	290m
<i>Head west on Patrijarha Varnave</i>	7m

Turn left at Modni frizerski salon „Voltrex”
toward Skerlićevea 81m
Turn right at Чувари, Čuvari, onto Skerlićevea
Pass by TERRA LINGUA BEOGRAD (on the left in 120m)
Destination will be on the left 200m

Digitalni crtež nestajao je pod njegovim koracima, sve dok se, nekoliko minuta kasnije, Englez nije našao podno crnog kubusa na kojem su, odgovarajućim fontom – u zlatnom kurzivu – bile ispisane reči:

HYPOTENUSE 2.0

Nad neoklasicističkim zdanjem – uredno restaurirane fasade i nišama sa brižljivo postavljenim aktovima – nadvijao se strmi, mansardni krov, očito posledica nadogradnje. Deo spoljnog zida žrtvovan je zarad masivne staklene površine koja je mušterijama pružala pogled na hram. Unutra, uprkos nesumnjivom ugledu lokala među potrošačima, nije bilo nikoga izuzev osoblja. Predstavivši se, ljubazno su ga uputili na sprat. Kada se popeo, ugledao je dve konture, obavijene kontralihtom, kako sede pred velikim prozorom. Osetio je poznati, sladunjavi miris aromatizovanog duvana.

– *Billie, my dear!* – Zagrlila ga je.

– *Dear Anna, how long has it been?*

– *Too long. We shouldn't even count.* – Osetio je blagu setu u njenim rečima.

– *It looks like you're smoking an USB.* – Britanac je prokomentarisao napravu iz koje je kuljao aromatizovani dim.

– *It's a mid-step, I plan to quit.* – Moć joj je prijala. Ambicija je oduvek izbijala iz nje, ali je sada postala, kako je često voleo da okarakterise ostvarene kolege – *finished article.*

– *Let me introduce you to Mr. Pašić, our minister of public administration.* – Pridružili su se čoveku za stolom.

– *Oh, I see you wear a Daytoner?¹ Nice pick.*

– *Reci seljačini da je ovo Roleks.* – Odgovorio je, smešeci se, dok je gostu srdačno stezao ruku.

– *It's his favorite Rolex model.* – Prevela je.

---

1 Roleksov model čija proizvodnja datira od 1963. godine. – Prim. aut.

Ministroke sitne, bledunjave oči, smeštene pokraj uskog, orlovskog nosa, odavale su utisak smernosti. Istovremeno su ga, iz nekog razloga, lišavale harizme. Norton se prisetio kako se, tokom službe, u gotovo svim tranzicijskim zemljama susretao sa mladim ministrima. Mladost je, odvajkada, podrazumevala volju da se istraje. U nestabilnim zemljama, narodi, nikako i građani, uvek teže ka poklanjanju poverenja jednom čoveku. *All in. Poker.* Nesvesni da se kockaju sa sopstvenim životima, spremno sopstvene sudbine daju na raspolaganje vođi sa autoritarnim karakteristikama. U takvoj konstelaciji, izabranik od svojih saradnika zahteva i očekuje samo jednu stvar: beskraju, neupitnu lojalnost. A ona se – izuzev ako u pitanju nije iskorišćavanje kakvih ucenjivačkih kapaciteta prema dotičnom licu – u neograničenim količinama može pronaći samo među mladim ljudima.

Otuda ne treba da čudi što se, kada se krene od istoka ka zapadu, ili, bolje, kada se krene ka njegovom kraljevstvu – i uobičajene dobi vršilaca izvršnih funkcija menjaju. Svaki je stariji, iskusniji, i – ako se hoće – prepredeniji od drugog. Nestaje smernosti u pogledu, te tupe, pseće odlike. Na kraju – mladost uvek gubi. Jer, ako je nekada mogla pobediti, onda je to bio slučaj sa ključalom krvlju Čezara Borđe. Nije, David, zabadava samo mit. Veličanstvenost te pobede i jeste u tome što se događa jednom u nekoliko hiljada godina. Ukoliko prihvatimo da se uopšte dogodila. Da je, kojim slučajem, to kakva uobičajena stvar, da je predmet svakodnevnice, za Davida se ne bi ni znalo. I zašto bi – u tom slučaju?

Norton je, zahvaljujući izboru na osnovu parametra lojalnosti, tokom godina imao prilike da se sretne sa plejadom piktoreskih likova. *Commedia improvviso.* Sledstveno tome, nije ga začudilo što se pred njim nalazi neko kome broj dana provedenih na zemlji još uvek nije dovoljan da bi savladao veštinu govorenja i razumevanja engleskog jezika. Zato je Ana bila tu.

Nakon nekoliko rezervisanih, gotovo protokolarnih rečenica, predočila mu je da ministra čekaju neodložne obaveze u parlamentu, te da sastanak mora biti kratak:

– Bili je nedavno imenovan za izvršnog direktora *Galetech* grupe, i, koliko razumem, izrazio je želju da poslovanje preseli u Beograd. – Počela je, a zatim ponovila rečenicu na engleskom.

– *I'd rather say we're interested. It's too early to make a definite decision.* – Ispravio ju je, kroz osmeh otkrivajući besprekorne, pravilno naređane zube.

– Siguran sam da ste upoznati sa planom o deljenju Hemske² regije na Ilirsku i Vizantijsku.³ – Nastavila je sa prevođenjem strančevih reči. – Razume se, planirana implementacija Višegradskog zakona o radu među članicama Vizantijske regije sa sobom donosi ozbiljne izazove za korporativni sektor. Vama je, pretpostavljam, potpuno jasno da bi prilagođavanje tim novinama iziskivalo mnogo vremena i truda sa naše strane – a vreme je vrlo ograničen resurs. Shodno tome, *Galetech*, kao vodeća kompaniju u oblast IT industrije, razmatra premeštanje proizvodnih kapaciteta u neku od država Ilirske regije. Ne želim da se istrčavam, ali možete da pretpostavite da smo zainteresovani da sedište kompanije bude u najvećoj državi regije, kao što je i do sada bio slučaj. Takođe, želim da verujem da bi ovako nešto bilo i u vašem interesu, posebno imajući u vidu našu konkurentnost na tržištu.

– Veliku zverku si nam dovela. – Zadovoljno joj se obratio ministar.

– *Your proposition is tempting.* – Prevela je Ana.

– Imamo razrađen i veoma uspešan sistem privlačenja stranih investicija. Reci mu da mogu da mu ponudim paket mera koji se sastoji od subvencionisanja svakog radnog mesta. Time bi pokrili troškove plata u periodu od pet godina. – Sačekao je da Norton sasluša, pa nastavio:

– Takođe, kao deo investicionog paketa dolazi i ustupanje zemljišnih kapaciteta na dogovorenoj lokaciji, neplaćanje zakupa i komunalija u dogovorenom periodu.

Norton je bio iznenađen. Bila je to ponuda o kojoj je samo mogao da sanja. Upravo iz tog razloga, međutim, nije pokazivao emocije – očekivao je ono čuveno *but*.

2 Hem – sin boga Boreja. Kada se drznuo da se uporedi sa Zevsom, ovaj ga je pretvorio u Hemske planine, koje kasnije postaju poznate pod nazivom Balkanske. Stoga je i čitavo poluostrvo u antici nazivano Hemsko.

3 2021. godine, na inicijativu osovine Pariz–Berlin, dolazi do potpisivanja sporazuma o „policentralizaciji Evrope“. Simbolično potpisan u Mاستrihtu, akt je predviđao podelu Evropske unije na pet regija:

Mediterransku – koja obuhvata Portugal, Francusku, Italiju, Španiju, Maltu, i, pomalo čudno – Irsku. Zatim je tu bila Rajnska, ili Magdeburška – nazvana po gradu u kom je održan prvi samit članica – predvođena Nemačkom, zatim Austrijom, Holandijom, Belgijom, Slovenijom i Luksemburgom. Skandinavsku su činile Švedska, Danska, Finska, Estonija, Letonija i Litvanija. Višegradska regija sastojala se od Mađarske, Slovačke, Češke, Hrvatske i Poljske. Poslednja – najveća, bila je Hemska regija, i njoj su pripadale Rumunija, Bugarska, Albanija, Srbija, Grčka, Kipar, Crna Gora, Makedonija i Bosna i Hercegovina. Nakon nekoliko godina, ova poslednja je, usled, velikih razlika u standardu, prepolovljena: Rumunija, Bugarska, Grčka i Kipar formirali su Vizantijsku, a Albanija, Srbija, Crna Gora, Makedonija i Bosna Hercegovina Ilirsku regiju. Očekuje se da će se Kosovo, nakon uspešnog završetka pregovora o članstvu, pridružiti upravo ovoj regiji. – Prim. aut.

– *But, there is a signing bonus percentage, which is required to be paid to the provider.* – Obrazi su joj se suptilno zarumeneli. Pretpostavljao je, samo zbog toga što on, a ne neko drugi, sedi za stolom. – *It's 20% of the subvention.*

– E sad, reci mu da može da prihvati ili da odjebe, pa nek plaća prekovremeni rad i sve doprinose kad novi zakon stupi na snagu.

– *Aleksandar hopes that his terms are acceptable.*

Englez, budući iskusan diplomata, nije pokazivao emocije. Preseljenje kompanije je imperativ, imajući u vidu da se u suprotnom suočava sa strmoglavim padom profita.

– *Are there any other privileges concerning the market? We need about two thousand skillful professionals, and a dozen ingenious individuals. After all, we are in innovation business. We could import a few from Romania, but, I assume that you require a majority of Serbian citizens?*

– Reci mu da je novac i više nego dovoljan da preuzme inženjere iz privatnog sektora. Po našem iskustvu, svaki put kad se desi ovako velika transakcija, dođe do gašenja nekoliko domaćih firmi. Oko, 15% njihovih zaposlenih napusti zemlju, ali ostatak se pojavi na tržištu. Evo, pošto je iz tako velike kompanije, dodajemo još 10%, da može da plati vođe projekata iz tih firmi. Ako traži više, reci mu sama da odjebe.

– Nema potrebe za tim Aco. – Rekla je, a Norton mu je, kroz polu osmeh, pružio ruku.

– Kontaktiraće te preko mene za nekoliko dana da uđemo u pojedinosti, ali načelno smo se dogovorili. Čestitam, šef će biti zadovoljan. – Ova konstatacija je ministru po prvi put izmamila osmeh na lice.

– Da, da, odlično. Mali! Donesi nam još po jedno pa da idem. – Pozvao je konobara. – Žurim, moram u kurčevu Skupštinu, branim neki zakon, ne mogu trezan da se zajebavam sa ovim degenericima iz opozicije.

– Zakon o finansiranju lokalnih samouprava? – Pitala je.

– Ma gde znam, ovi moji su ga napisali, jutros sam potpisao predlog. Nisam imao vremena da bacim pogled, dali su mi neke beleške, sad ću u kolima malo to da pregledam.

Odisao je razularenom samouverenošću. Poslovi, poput upravo zaključenog, bili su ministrovu istinsko zaduženje, stvarni izvor njegovog kredibiliteta. I upravo je iz tog izvora, potpomognuta nadobudnim karakterom, nadolazila bujična arogancija.

ENTR'ACTE

Dragi Bili,

Sećaš li se Roberta od Lajla, prvog barona od Lajla, potonjeg hodočasnika i franjevca? Odmah ću pretpostaviti da si ga, otuđen od nauke toliko godina, potpuno smetnuo sa uma; ili, da sam ja, privržen učenju, umislio kako su skroviti fakti, rukavci istorije, opštepoznate stvari. No, svejedno – gore navedenoj implikaciji nijedna od ove dve premise ne može nauditi.

Nije, zapravo, ni upokojeni Lajl previše bitan, izuzev toga što, zahvaljujući njemu, u nacionalnoj biblioteci imamo prekrasno iluminiran gotski manuskript: *Le psautier de Robert de Lisle*.

Zašto ti sve ovo pišem, pitaš se? Podeljen na trinaest dijagrama o učenju, predanosti i moralu, te pet strana o Hristovom životu i dve minijature na praznom papiru (s jedne strane, nalazi se *Odigitrija*,⁴ a sa druge – *Raspeće*), ovaj psaltir predstavlja najstariji meni poznat primerak *Dit de trois morts et des trois vifs* (namam se da francuski nisi zabravio, ali ću, za svaki slučaj, prevesti naslov: *Priča o tri smrti i tri mladića*). Ta drevna, srednjovekovna pesma, sadrži strofu koju nikada ne smeš smetnuti sa uma:

*Quod fuimus, estis; quod sumus, vos eritis*⁵

Tebi je jasno da niko, nikada, neće biti ono što smo mi. Čitav svet može biti samo ono što smo bili. Nema jednakosti. Nije li, uostalom, služba kojoj si nesebično poklonio tolike godine svoga života za cilj imala upravo održanje ovakvog stanja? Nije li, između ostalog, taj *Vado mori*⁶ čitavoga sveta neophodna cena našeg blagostanja?

Kada si me, ima tome nekoliko meseci, zamolio da ti predložim nekoliko knjiga, poželeo sam da ti predočim situaciju onakvom kakva jeste (molim te samo da digresije, koliko god opširne bile, koliko god da ti se učine nepotrebnim, pročitaš sa jednakom pažnjom). Pa – da počnem:

We see nothing but good and hope in a richer, freer, more contented European commonalty. But we have our own dream and our own task. We are with Europe, but not of it. We are linked, but not comprised. We are interested and associated, but not absorbed.

4 ΟΔΗΓΗΤΡΙΑ (latinska transliteracija: ODIGITRIA) – ikonografski prikaz Device Marije sa malim Hristom u naručju. – Prim. aut.

5 Šta mi bejasmu, vi ste sad; Šta mi jesmo, vi ćete biti.

6 Huet, Gédéon *Notes d'histoire littéraire: III. La Danse Macabré, 1917–1918.*

Ove reči, iako potiču od Čerčila – a ti znaš da o njemu ništa dobro ne mislim (i, da – nisam promenio mišljenje nakon ovoliko godina) – najbolje opisuju suštinu našeg odnosa prema Evropi.

Još od odrona Storega,⁷ oko 6100. godine pre Hrista, kada smo, zahvaljujući mega cunamiju, zauvek izdvojeni iz te terestrične mase, kontinent prema nama gaji latentnu, vešto skrivenu zavist.

To je osećanje duboko ušušvano u podsvesti evropskog čoveka.

Nije li, uzgred budi rečeno, zadivljujuće, da dve okolnosti – daleko najvažnije za formiranje naše nacije – dolaze upravo od Normana?

Koliko god nam fizička distanca omogućava stratešku prednost, ne postoji nijedan spoljnopolitički potez koji od strane Evropljana nije bio protumačen kao zadiranje u njihovu interesnu zonu. Ti to najbolje znaš. I poznato ti je – verovatno više nego meni – do koje smo se mere našli u čorsokaku onoga trenutka kada je sunce u našoj imperiji počelo da zalazi. Dekolonizacijom smo, u nastupu avangardne humanosti, samima sebi izvukli tepih pod nogama. Evropska zajednica bila je samo period prozora, nužna kupovina vremena tokom čijeg trajanja smo morali da redefinišemo naše pozicije, da uspostavimo dalje vektore kretanja društva. I sam si mi, uostalom, više puta govorio o tome da će De Golov duh zauvek lutati starim kontinentom, i da će, kad-tad, njegove ideje nanovo oživeti. Ipak je, da probam da se nadovežem na ove tvrdnje, Francuska najstariji američki saveznik, jedina država sa kojom nikada nisu ratovali. Kada je njen uspon ponovo počeo, bili smo prinuđeni da krenemo dalje. Nažalost, za to nismo bili potpuno spremni.

Nikada naše ostrvo nije istinski bilo deo Evrope, ali nam je ona bila potrebna. Ekonomska jednačina koju smo, dakle, imali u vidu kada smo im se priključivali (gotovo istovetna onoj kada smo od njih odlazili), protumačena je, ispravno – ali i sa prezirom – kao surova, pragmatična i lukrativna. Nikada na kontinentu nisu prevazišli taj mutirani viteški obrazac sabornosti. Izostanak reformacije učinio je da duboko ukorenjene prakse nastave svoj život. A što se ide dalje na istok, taj obrazac emanira sve jače.

Tokom godina sam sretao ljude, ugledne akademike, u čijim stavovima je provejavalo to da bi Hitleru, samo da je operaciju Barbarosa odložio dok se prvo ne razračuna sa nama, oprostili sve – izuzev holokausta. Kao da uz holokaust može stajati reč izuzev; kao da holokaust može stajati iza zarez. Ali, to je već sasvim

⁷ Storegga (norveška reč za veliku ivicu), označava tri odrona u norveškom epikontinentalnom pojasu, i smatraju se međ najvećim u istoriji. Tragovi mega cunamija mogu se i dan-danas pronaći na obalama Škotske. – Prim. aut.

druga priča; povest još jedne, duboko ukorenjene, medijevalne – autohtono evropske – vrednosti: antisemitizmu.

Otiđi samo u Urbino, u Nacionalnu galeriju, smeštenu u zgradu Duždeve palate, i pogledaj propagandne užase Učelove slike Čudo hostije:

Jevrejski sveštenik kupuje hostiju od jedne žene, sa name-rom da je spali, ali – na njegov užas – dolazi do čudesnih manife-stacija. Između ostalog, i sam hleb počinje da krvari. Ovo je prikaz jednog istorijskog trenutka, jedne mračne, potpuno zaboravljene tačke evropske istorije. Svuda su po kontinentu, u to vreme, Jevreji masakrirani pod optužbama da su otimali hostije.

Šta tek reći o institucionalnom progono?

Gotovo polovina koncila, održanih u periodu od 1195. do 1279. godine, završena je antijevrejskim propisima.⁸ Takođe je, između 1215. i 1370, u Francuskoj održano devet koncila i doneseno dvanaest kraljevskih naredbi o obaveznom nošenju žutog obruba na odeći.⁹ Da li si znao da je geto italijanska reč? Da li si znao da je u Veneciji, 1516. godine, ustanovljen Ghetto nuovo, po uzoru na onaj u Valjadolidu, te da je kasnije, 1541. godine, otvoren novi, prikladno nazvan Ghetto vecchio, a 1633. još jedan – ništa manje odgovarajućeg naziva: Ghetto nuovissimo?

Nemoj me pogrešno razumeti: daleko od toga da smatram da su naše tradicije izuzetne, ali sam sasvim siguran da su lišene ova-kvih atavističkih frustracija, proisteklih iz prvobitnog hrišćanstva.¹⁰

Sledstveno tome, svojim nacijama odriču postojanje pupka. Kreacionizam – sjeđinjen u državi i veri.

Genealoški etnosimbolizam predmet je prezira.

Evropska je istorija puna rukavaca, koji, poput ponornica, nestaju u određenom trenutku prošlosti, da bi, na opšte zaprepa-šćenje, iznenada nanovo izronili. Narastaju, poput akni, a onda – u stanju prenapregnutosti – pucaju, sejući gnoj.

Pitaš se sada, zašto sve ovo pišem? Čemu ovalike digre-sije? Sumnjaš da sam, posle toliko godina akademske karijere, konačno prolupao; da, šćućuren u svojoj univerzitetskoj čauri, ispredam, prelazeći iz digresije u digresiju, sopstvenu viziju sveta kojem nikada nisam bio naklonjen.

8 B. Blumenkranz, *Histoire des Juif en France*, Toulouse, 1972.

9 V. Robert, *Les Signes d'infamie au Moyen Age*, Paris, 1889.

10 Dojl ovde vešto izbegava da pomene Luterove rasprave Protiv Jevreja i njihovih obmana, te Shem Hamephoras, koju je sam Hitler štampao u milionima primeraka. Ovakav Luterov stav proizilazio je iz činjenice da, nakon rasprave Isus Hrist je rođen kao Jevrejin, štampane 1523, (čiji je cilj bio to da ovaj narod, pod naletom antikatoličanstva, preobrati u protestante), Jevreji nisu masovno prihvatili njegovo učenje. – Prim. aut.

Pokloni mi još malo vremena; dozvoli da te razuverim:

Srbi, među koje si došao, jedan su od pomenutih rukavaca. Ili – možda je bolje reći – svoje postojanje baziraju na uverenju da tim rukavcima pripadaju.

U njima racionalnost ne obitava kao kategorija. Ona, naprosto, ne postoji. Smatraju je precenjenim produktom jedne epohe. Mi se kada govorimo o našoj velikoj naciji, nadovezujemo na milenijumski kontinuitet uređenja čiji smo deo. Oni, pak, posmatraju milenijum unapred:

Ono što im se pred očima ukazuje, jeste daleki četrnaesti vek, projektovan u dalekoj budućnosti, razumevan iz vremena sadašnjeg.

Tragizam te osobine nije u projektovanju ideala per se. Verushalayim Shel Zahav je najbolji primer. Doduše, cinik u meni će tvrditi kako je „dogodine u Jerusalimu” potrajalo nekoliko hiljada godina, te će, po svemu sudeći, i taj srpski milenijum – u najboljem slučaju – potrajati znatno duže.

Srpska tragedija leži u nesrečnoj odluci odlaganja budućnosti. Izmeštanjem u futur, oni odbacuju odgovornost od sebe. Pravilno je raspodelivši, njome daruju kako pretke, tako i potomke. Oni sadašnjost razumeju, ili kao posledicu odluka onih koji su ih na svet doneli, ili kao nultu tačku procesa koji će pokrenuti i dovršiti oni što će na svet tek doći. Odgovornost među njima ne obitava. Prognali su je.

Priznaćeš, dragi Bili, da je u pitanju jedna obična provincijalna sofisterija. Ali, uprkos svemu, ja u tom narodu vidim stanovništvo najslabije našem.

Biće da su bogovi, konstituišući svet, bacali novčić, nadevši nam tako potpuno različite sudbine.

8.

Mali, zaboravljeni univerzum sreće. Tako je govorio Niče. Ovde je, jedne zime, zapamćene po obilnim padavinama, mučen insomnijom i stalnim dobovanjem krupnih kapi kiše, mah-nito napisao značajan deo rukopisa o persijskom proroku.

Trepereći na intenzivnom južnom svetlu, tirkizno obojen zaliv Ligurije činio je da voda zaliči na kakvu pomadu, gustu i prekrasnu.

Sedela je na terasi apartmana, ušuškana pod krošnjom pomorandžinog drveta. Pod njom se, kao na dlanu, prostirao Portofino.

104

DOMESTI

Besprekorni mir bi, tek katkada, poremetilo paljenje motora ponekog čamca, smeštenog u luci. Ta buka bi se, nakon kratkog odbijanja o skladne fasade zemljanih tonova, zauvek vinula u nebo i – nestala.

Samo je, iz daljine, na mah, osetila prigušeni zvuk razdraženih nogu što upravljaju pedalinom.

Bile su to njene noge, sićušne, i energične. Vrištala je, u detinjem zanosu, ushićena tom, tako ljudskom, težnjom za kroćenjem. Naterati vodi da ti služi. Naterati beskraju da ti se podvije pod noge, da ga zauzdaš. Da u tebi plamti nejasan, ali sladak, i opijajući, osećaj moći. Tako ljudski. Tako mio.

Čitave bi godine, izuzev nekoliko nedelja, kada se ova pomorska avantura odvijala, uporno zapitkivala majku o datumu sledeće posete ocu; Jer tamo su, nedaleko od njegove kancelarije, na jezeru Lugano, smeštene pedaline. Bilo je, razume se, pedalina gde god bi čovek poželeo, ali nigde, i nijedne, kao kod tate. Bile su veličanstvene, ogromne poput vikinških lađa, graciozne i moćne. Biti direktor Geneksa za nju je značilo imati na raspolaganju te morske nemani, satkane ljudskom rukom. Nije, dakle, ni očekivala ništa do poštovanja zbog činjenice da je kćerka čoveka koji poseduje takve naprave. U skladu sa tim su se, naravno, prema njoj i odnosili.

Zabadava uspinjača od Kasaratea do Monte Bre, zabadava nestvarni prizori razbujalih stabala hrasta, jasena, graba, bukve, klena i topole. Izlišno je bilo svako skretanje pažnje na strmine obrasle blede crvenim oleanderom, ljubičastim i belim sasama, crnim kukurekom, na drevna stabla masline i polja mimoza, ciklama, eukaliptusa i kamelija. Ničemu nije vredeo ni pogled sa vrha, razuđenog vazduha, na sklupčane planinske kućice kantona Tičino. To više nije bilo za nju. To još uvek nije bilo za nju. Da kroti vodu, to je znala; o planinama još nije mogla da misli. Kad dečije biće obuzme sladostrast moći, ono, suprotno odraslima, neće težiti da svoju žeđ utali lepim, da je prikrije humanošću, jer ono je ni ne poznaje. U tim trenucima, kada detinjstvo prestane, a mladost još uvek ne nastupi, čovek, formiran, no istovremeno nesvestan toga, ispoljava, bez zadržke, svoju istinsku prirodu. Onda, kada zna šta želi, ali ne i kako to da sakrije.

All together all alone / All at once my whole world had changed.

Mali, zaboravljeni univerzum sreće. Eden. A ipak je, uprkos tome, osećala nepodnošljivu, unutrašnju teskobu.

Izbori su blizu. I kada će, ako ne tada, pritisci evropske birokratije biti na svom vrhuncu?

Ministar spoljnih poslova Nemačke, Sebastijan Holcer, obavestio ju je, juče, *en passant*, na marginama konferencije o bezbednosti Unije, o porastu interesovanja za regularnost izbora: nagovestio je da bi posmatrači – čija je misija do sada bila svedena na kontrolu za vreme samog izbornog dana – od sada biti prisutni u toku čitave kampanje. A to nije smela da dopusti, budući da bi, u tom slučaju, vlast izgubila svoje najjače oružje – određene ruke tokom izbornog procesa. Jer, kao što je dosadašnja praksa pokazala, nekoliko meseci brutalnog obračuna sa protivnicima, ovaploćenog u bezočnim klevetama i provlačenju po naslovnicama tabloida, bilo je sasvim dovoljno da se rejting opozicionih lidera svede na istorijski minimum, a brojanje glasova na čistu formalnost.

Stabilokratija, ta čarobna spoljnopolitička formula, osmišljena kako bi se Balkan integrisao u Evropsku Uniju, predstavljala je dugogodišnji prećutni sporazum između starih i novih članica. Rušeći sopstvene principe, evropska birokratija je stvarala jednu vrstu autohtone kompradorske elite: autokrate, vladari sadašnje Hemske regije, obavezali su se da će u svojim društvima brutalno i bespogovorno sprovesti u delo sve što se od njih traži, kako bi – zauzvrat – dobili određene ruke kada je reč o svemu ostalom. Takva politika dovela je do toga da se korupcija, poput letnjeg požara, nekontrolisano razbukti. Podižući prirodni štiti od uticaja Rusije i Kine, Unija je u svoje okrilje primila zaostale, suštinski nereformisane države. Poput Frankenštajna – stvorila je čudovište.

Najčešći oblik zauzdavanja tih čudovišta predstavljalo je povećanje pritiska pred izbore. Tada bi, vršeći reviziju prećutnog dogovora sa elitama na vlasti, evropski komesari, u zavisnosti od procenta ispunjenih zahteva, podrškom na izborima aranžman i produžavali. Ukoliko bi, pak, bili nezadovoljni učinkom svojih kolonijalnih guvernera, pažnju su usmeravali ka opoziciji: najpre preko posmatrača izbora, pa preko finansijskih paketa, i, najzad – putem pravosuđa. Otuda, dakle, i Anina teskoba.

Znala je, naime, razloge Holcerovog nezadovoljstva. Otkada je, kao posrednica u dijalogu konačnog razdruživanja Kosova i Srbije, pokazala umešnost u zauzdavanju otuđenih, političko-kriminogenih struktura, Evropa je njenu ulogu vlasti videla kao jednu od ključnih. Nekompromitovana, bez partijske infrastrukture, Ana je kao ekspert jedina mogla da preživi smenu

106

DOMETI

vlasti. Ona bi, čak i ukoliko dođe do potpune rokade političkih činilaca, poput kakvog birokrate, samo nastavila da radi svoj posao. Nevolja je, međutim, bila u tome, što je za primitivce i polusvet, zadojene šovinizmom, oduvek bilo lakše potkupiti i uceniti, nego kada je reč o onima što u sebi nose kakve ideale. A kada neko trpi progon, kada mu se sistematski uništava sve do čega se može doći, tada se ideali neguju. Decenije ovakvog ponašanja vlasti jeste oslabila opoziciju, ali ju je istovremeno, zadojenu istrajnošću i idealima, učinila nesposobnom da preuzme vođenje države. Ne dolazi se, u republikama sa komunističkim nasleđem, na vlast, ukoliko se prethodno u opoziciju ne infiltrira nekolicina disidenata. Oni poznaju mehanizme funkcionisanja sistema, oni garantuju kontinuitet politika koje se sprovode. Pokušala je to da objasni Holceru. Pokušala je da mu ukaže kako opozicija nije spremna, i kako je u pitanju proces. On za to nije imao sluha.

Sve je u jeziku. U pravu je Sergej. Nije se zabadava u govoru nametnuo kolokvijalni naziv za Rajnsku regiju. I ne slučajno. A neće biti ni to da je osnivački akt regije iz nehata potpisan baš u Magdeburgu, gradu u čijoj katedrali počiva osnivač Prvog rajha, Oto I Veliki.

Nenametljivi marmor tuša raspršio je bujicu zloslutnih misli. Nečujno se, klizeći po besprekornom mermeru luksuznog smeštaja, zaputila ka kupatilu. Zvonki udari vodenih kapi o kamenu površinu postajali su sve glasniji. Provirivši kroz vrata, nekoliko trenutaka je posmatrala skladno, mladalačko telo. Renco je, nedugo zatim, uhvatio njen pogled:

– *Buongiorno bella.* – Natopljena kosa prekrivala mu je oči, ističući prekrasne zube. Zadovoljno se osmehnula, uputivši mu efemerni, nemušti pozdrav. *Dolce vita.* Bila je zadovoljna sobom. Bez reči se skinula i pridružila mu se pod tušem.

Kasnije, kada se vratila na terasu, zagledala se u svoje telo. Protivno godinama, još uvek nije izgubila bitku sa gravitacijom. Oštre usekline su se suvereno survivale sa obe strane stomaka, susrećući se na *mons pubis*. Pa ipak, $9,81 \text{ m/s}^2$ je ozbiljno ubrzanje, ono koje će nemilosrdno iskoristiti uvećanje mase. Odlučila je da doručak, koji se sastojao od dve nektarine, pomorandže i banane, od danas, u to ime, prepolovi.

небојша лапчевић

филателист

POST MARK HUNGARY

Budapest

Срочио сам више редака
за писмо које ти послао нисам,
иако сам их адресирао,
пријатељу мој,
јер сам се повукао у себе,
ускрађивао страст писања,
ускрађивао себи храну земље и неба,
иако сам написао неколико чланака за неколико дневних листова,
ни на њихову адресу их нисам отпослао...

Завршавам тамо где сам и почео...
У зеленим вртovima зверима настањеним,
док ти опет обитаваш
у јаркоцрвеним ненастањеним...
Носиш одела боје индига,
а ја опет похабана и бледосива...
Завршавам тамо где сам и почео...
И поново бесконачност...

Опробао сам себе као љубитеља
уличних свирача на тргу Верешмарти
код посластичарнице Жербо,
и то није ишло,
многима је класика звучала занимљиво,
а моје ухо је било раштимовано,
препуно Мункових крикова...
Чудно су ме гледали,
пролазници задивљени музицирањем,
с обзиром да сам се ја, опет, с друге стране
досађивао... Јер досада је алфа и омега мира...

108

ДОМЕТТИ

У окружењу астралних мостова над Дунавом туристи су се утркивали фотографисањем, што са мном није случај, не дивим се архитектури која пркоси природи, додуше, сећаш се моје нефотогеничности... Речи претходе сликама...

Одувек си имао склоности ка „откривању нових светова“, како ти то кажеш, пријатељу мој, док ја пак, тражим свемир у телу свом... У ногама носим прах...

Доносим поклон, један кишобран, кажу да је леп као стопера ластавица, додуше кишобран купио нисам, добио сам га од агенције као рекламу сећања на чардаш, ти волиш те стварчице садашњице, а ја опет... Сутра обилазимо Сент Андреју, сви се радују, а ја опет...

POST MARK AUSTRIA

Wien

Стално недовршен град у машти,
Беч знам из узбуђења...
Град сигурно има своје монографије,
мапе, разгледнице, поштанске марке...
Али нема тебе, љубави моја,
стално недовршен град...
Уместо фотографије
пред дворцем Шенбрун или Арсеналом
шаљем ти ову конструкцију
успомена о Бечу.
Зато, парафразирам
делове путописа Милоша Црњанског:
„Залазим у једну малу улицу,
где сам за поздрав радо скидао шешир.
Њени прозори су мали и шарени,
замишљао сам, како некад пре сто година,
иза тих малих прозорчића свлачила се играчица Тереза Кронес
кад је месечина била...

Читам Објављење,
најмлађа лирика Аустрије...
Забележићу име песника Георга Тракла и Франца Верфела...
Herbstaustellung је пун слика.
Ипак, многи уметници су отишли...
Гледао је замрзле басене
са зеленим сфингама у дворцу Белведера.
Данас туда не шетају официри, не продају се више гоблени
које су ћесари покрали или покуповали по Европи... Они
Бечки фијакеристи, изгубили су свој дијалекат...
Збогом, желим вам веселости."

POST MARK POLAND

И постепено,
сребро месеца
паунасто се спушта
ка ивици мола Висле,
као свила, баршун блистава
та заносна готик мала
слуша Шопенов
концерт Глатковској...

Шапутала,
е да мит о греху не постоји,
мало раширивши облутке,
то смело беласање бутина
чекајући одговор,
док
жедно је
сисала нарове...
Био је то говор њеног тела,
говор дволике стварности
и нас у њој: кратки живи,
несташни трзаји,
као добоши голог пупка,
бојарка пољских козака...

На лименом добошу трбуха
попут лумпен пролетера
испитујем пространства старења
и како преболети љубавницу,
исписујем кратке ониричке текстове
о нумеричкој поезији Јулека Болека,
и његовој поезији крај Мораве,
док је сањао ламент над Вислом...
Поново пишем непрегледни след књига,
Шимборске, Ружевица ил' Хербета...
Пишем и растем
из секунде у секунду
ка чистој аритметичкој ерупцији,
док жедно је сисала нарове...

POST MARK CHINA

Кина у сну

Писма су змајеви од папира
мисаоних порука...
Симболи неопагана
ил' приче о царевима
над сланим Лоп Нур мочварама...

Кад мамиш ме
пупољком јасмина,
као размена ноћних стража,
као Забрањени град,
Велики кинески зид,
Млечни пут бесконачности...

Кад беле руке,
беле се као пиринач,
као пиринчани папир
свих наших постеља снег,
бели сам жад, сам у свили,
што роса твоја
руб бамбуса роси,
у мекој води...

ДОМЕТИ

Писма су змајеви од папира
мисаоних порука,
скулптура од теракоте
у ноћ одевених
крај фењера црвених,
што пале очи наших моћи...

112

ДОМЕТИ

МОЗАИК

ДВОБОЈ

Разговара
паничар са
својим одразом
у огледалу
и каже:

Двобој није
смрт за мене.

Он траје до
заласка сунца.

Немам стрпљења
толико да чекам.

А одраз
њему одговара:

Победа је на
твојој страни.

И ако те ране у груди,
ти си научио да
дишеш стомаком.

ТАШТИНА

Разговарају
вампир и мрав.

Вампир
рече мраву:

Завидим ти.

Ти у огледалу видиш
безброј ликова.

А када га разбијеш,
делићи се још више
умножавају.

Ја не видим
свој одраз.

Када разбијем
огледало, ништавило
се умножава.
Мрав каже
вампиру:

Благо теби.
Када грицкаш
своју жртву,
ти можеш да
осетиш њен дах.

Моје жртве леже
непомичне,
испод земље.

А вампир изусти:

Срећниче.

Твоје мртве
прекрива лишће.

Каква је корист
од вечитости,
када у моме
рајском врту
не нађох лист,
да њиме прекријем
свој стид.

МОЗАИК

Мене смрт
неопрезно
узима.

Сече ме
кроз коске:

Користи нож,
уместо сатаре.

Зато пропада
њена оштрица,
не моја.

Нисам
исецкала
своје тело
на ситне
комадиће:
Посматрам
себе очима
пчеле.

Смрт ме гледа
слепим
очима кртице.

Зато мора
да окуси
моје тело.
Раздвоји
светлост од таме.

Склопи капке:

Сломљено
огледало
прекрије
црним велом.

Шта је
савршен
злочин?

Када кртицу
поједе мрак?

Или када
пчела
посматра
свој одраз у
поломљеном
огледалу?

Ово је сукоб
интереса:

Кристали снега,
попадали
на под од мозаика.
Бело иње,
спуштено на
паукову мрежу.

Бистра роса,
што милује
мирну
површину
мора.

Не плаше
ме сломљена
огледала.

Ни звездана
прашина која
се меша
са цветним поленом.

Ја грчим
мишиће свог
пчелињег тела,
само да бих
загрејала легло.

Побеђујем таму.

Хватам кртицу:

Набијам земљу
преко замке.

Остављам канал
проходним.

Живот је кртица:

Потребна је земљи,
да јој измеша хумус.

НИШАЊЕЊЕ

Нишаним.

Полагано
повлачим окидач.

Дубоко
удишем ваздух.

Потом га
издишем
до пола.

Не задржавам
га дуго.

Срце би
почело
брже да куца.

Померио
би цев моје
пушке.

Потпуна сам.

Цела.

Заокружена
прича.

Обема рукама
хваташ пиштољски
рукохват.

Не предајем
ти се.

Само
контролишеш
трзај.

Где иде део
ваздуха
који нисам
издахнула
нишанећи?

Дирам росу
на оштрици
самострела.

Зар је цела
вечност
тај моменат?

Кратак убод
у прст,
који тражи
само на трен
стиснуте очи.

Пиштољ се вади
на непријатеља,
тек када се овај
приближи довољно,
да можеш да видиш
његове беоњаче.

ЛОВ НА ВУКОВЕ

Моје исповедање
јесте намерно
продужавање
издисаја.

Кажу:

Када је издисај
дужи од удисаја
тело се,
на крају, одмори.

Нестајем лако:

Ваздух
издишем на нос.

Нос је мој живот:

Узан простор.

Зато продужавам
издисај:

Пуштам
да ваздух
дуже пролази.

Да би плућа
добила
што више
кисеоника.

А плућа су свет:

Хране се
мојим гресима.

Ћутим.

Ћутањем се брани
онај који има
шта да сакрије.

Свако
проговарање
значи ризик.

Ако је
ћутање Бога
тачан одговор
на моје
глупо питање,
одглумићу
улогу жртве.

Биће ми добри
само они анђели
које сам тек
упознала.
Не бојим се
извора свог
страха.

Бојим се новог
напада панике.

Неписано правило
преживљавања
у лову на
вукове гласи:

Вук побеђује
само онда, ако
први угледа ловца.

Лако праштам:

Моје стражње
ноге не крећу
се у истој
равни са предњима.
Нисам
права вучица.

Не ходам
праволинијски.

Ходам
као керуша:

Остављам траг
задњих удова
унутар трага
предњих ногу:

То памет штити
моје инстинкте.

Нисам узнемирена:

Залежем недалеко
од жртве.

Само узнемирена
вучица откида
комаде меса
и односи их далеко
од места злочина.

120

ДОМЕТТИ

ljubimac

Pogružena, bleđa starica u crnini, moja susedka, poklonila mi je hrčka. Kao gest zahvalnosti i izraz osobene naravi. Baš hrčak, a ne kafa, rakija, ili čokolada. Staračke mutne oči krvavih mrlja, željne razumevanja, tragale su za mojim pogledom, da se fiksiraju i ne lutaju više; to je delovalo kao alergija, svud po koži, vrlo neprijatno. A bio sam joj simpatičan – teglio sam njen ceger od ulaza u zgradu do stana na trećem spratu, gde i sâm živim. Ona mi je usput, zastajkujući da se odmori i ceo proces otegne, pričala o svojoj ćerki, o svom zetu, koji, oboje, nemaju posla, takva su vremena, zla, zla, zla. Njen pokojni muž je radio... Starica je uzdasima gnječila reči, čulo se iz mulja pluća mlevene mesa. Saslušao sam je do kraja. *Takva su vremena*, zaključio sam i ja, nakon svega, nepotrebno, znam, ali iznenadna tišina i odjekujući uzdasi bili su neizdrživi.

Verovatno ponesena mislima da sam obdaren makar i mrvicama saosećajnosti, stara žena je posle desetak minuta pozvonila na vrata mog stana i predala mi hrčka. Dobila ga je od unukine školske drugarice; znak pažnje vaspitanog deteta, rekla je. Ali, ona je trošna i ne može da brine o životinjama. Niti životinje o njoj. *Hoćete li, molim Vas, da...* Nije okončala pitanje, namerno, želela je da probudi sažaljenje, kao, nedostaju joj reči. Moj osmeh je bio moj grč, ćutao sam, ni iznenađen, ni obradovan, paralisani, što je bilo dovoljno da se starica pažljivo, prstima čvrsto skandžanim za gelender, začunja ka svom stanu. Hvatala je vazduh kao da će upravo da zaroni, ali se dvoumi. Možda je nešto i rekla, ne znam, ja sam ćutao.

Nisam siguran zašto sam prihvatio poklon. Nije mi stalo da budem ljubazan. Još manje mi je stalo do životinja, tačno, nije mi nimalo stalo, nikad nisam imao ljubimca, niti ga poželeo, ne; otac me je jedva nagovorio da pomazim dugouhog mršavog psa našeg daljeg rođaka, kinologa hobiste; sećam se toga precizno, pomilovao sam ga desnom rukom, brzo kao

da će me opeći, i još uvek osećam crnu pseću dlaku kako mi pulsira na nadlatici. Moguće da nisam uspeo da se oduprem gnusnoj servilnosti, ne sumnjam – urođenoj, pa sam od stari-ce uzeo tu tamnoplavu kartonsku kutiju predviđenu za obuću. Unutra, ispod jedva smaknutog poklopca, hrčak je bauljao po vlatima piljevine. Od početka je umeo da se zavuče u ugao kutije i propne na noge te tako posmatra veliki svet sa ruba svoje ćelije. To mu je bio manir. Često je to radio. Imao je oči kao sećanje na klikere naftaše. I dlaku nalik na staru, požutelu mapu nekog kontinenta, moguće Afrike, moguće Azije, ali pre Afrike.

Kutija mi je smetala. Kutija u kojoj je hrčak.

Kutiju sam odložio na frižider. Pre nego što sam otišao da spavam, spampuljao sam hrčku u piljevinu rendanu šargarepu i čep od flaše sa nasutom vodom. Tako sam poručio prvi sajt na listi onih koji se bave ishranom i zdravljem hrčaka. Mnogo je takvih sajtova.

Razmišljao sam sklopljenih očiju. I hrčak kao i ja živi u svojevrsnoj garsonjeri. Ta mi podudarnost pored svega ništa nije značila, ne tražim ja nikakve simbole; štaviše, bio sam ubeđen da će mi hrčak smetati. Ujutru čitam. Moja profesionalna znatiželja prerasla je u nešto ozbiljnije. Istražujem politički život i smrt Josipa Broza Tita. Ne znam šta će od toga ispasti. Nadam se – relevantan naučni rad; molim se za to svemu što vidim, molim se – ne stidim se, živim sâm – prozoru, čaši, vodi iz slavine. Na račun poznanstva sa direktorom Topalovim, iščeprkao sam iz Istorijskog arhiva stare brojeve *Politike*, listam požutelu, rasalatanu hartiju. Skeniram odabrano. Virtuelnim markerom podvlačim.

Podudarnosti na koje nailazim čitajući nesređene arhivalije mogu da odvedu na stranputicu. Van fakata, van naučne objektivnosti kojoj težim. Znam tu lekciju. Svaka spekulacija, razmišljao sam i ponešto zapisao, bazira se na pokušajima stvaranja korelacija kako bi postala jedna golema činjenica. Uzmi-mo hrišćansku religiju za primer. Šta je Biblija ako ne zamašno štivo nalik košnici, s povezanim hodnicima što kruže u beskraj, vode čas dole, čas gore, čas na raskrnicu, čas na stranputicu? Veze, hodnici. To je ključ. Znam izvesnog proroka iz Padeja, vrlo elokventnog spekulanta, znam kako radi. On kopa po životu svoje mušterije, vrši vrlo taksativnu anamnezu. Ne beleži ništa drugo osim samih podudarnosti. Datumi rođenja, smrti, važni datumi, te onda preklapanja tih datuma sa značajnim datumima u životu bliskih i daljih rođaka te osobe, eto to beleži taj prorok. Da bi na kraju svojevrsnim spekulativnim algoritmom sračunao

sledeći važan datum, pa i prirodu događaja, u bitisanju svoje mušterije koja mu tako postaje, zašto ne reći, jedna vrsta poklonika. Pokušavam da se zaštitim od razmišljanja o podударnostima dok istražujem materijal za naučni rad, svestan da će mi se takve misli nametati, bez mog poziva.

Posvećen sebi, gledam svoja posla. Mislim da nikog ne uznemiravam.

Predajem istoriju u Poljoprivrednoj školi. Smene menjam nedeljno, ali previše rano nikad ne idem na posao. To godi jutarnjem, istraživačkom elanu. O deci nemam nikakvo mišljenje. Jedan đak je tiho prokomentarisao da sam negativan i suvoparan. Pa? To me nije uvredilo. Dakle, naprotiv. Ubeđen sam da ima i onih koji misle drugačije od tog đaka. Jedna je učenica otvoreno rekla: *Vi pričate sebi u bradu*. Ni to me nije dotaklo. Nove generacije su sangvinične, jasno je i zbog čega. Nastavio sam po svom.

Neću, međutim, prenebregnuti fakat da su učeničke, neargumentovane konstatacije posedovale moć kauzalnosti; zbog njih sam umovao, siguran sam, nesuvislo.

Tokom odmora posle ručka, pouzdano pamtim vreme i boju neba, pala mi je na pamet ideja o postojanju drugačije dimenzije. Ne paralelne, nego drugačije. Zašto svi govore *paralelna dimenzija* kada ona može biti i ukrštena sa našom ili drugom dimenzijom, a može biti i slobodnoplutajuća? Uglavnom, ta moja dimenzija je nalik na san i u tom snu oženjen sam lepom, poželjnom ženom. Dovde je ideja obična i već viđena, ali njen je potencijal u onome što sledi dalje. Žena me opravdava pred svetom da ja s razlogom pričam sebi u bradu, žena poseduje fakte koje koristi za moju odbranu. Koristi ih i da jasno i glasno kaže zašto nemam nikakvo mišljenje o deci. Za sve postoji razlog, kaže ona gomili sjezerenih glava koristeći megafon fantastičnog dometa. Svi joj veruju. Jer je čudesna. Potiče iz ove dimenzije, ove, iz koje sad pišem o njoj. Voleo bih da nešto od te ideje postane stvarnost. Nekakav scenario za kratki film. Možda scenario za jednočinku?

Bacam tanke rezance od šargarepe hrčku u kutiju. Hrana pada na njega kao perje izbušenog jastuka, a ja razmišljam o tome da sam ideju već odbacio kao neoriginalnu. Mada, učinilo mi se da bi neko mogao da me ohrabri dok ponovo pišem o toj zamisli. Detinjarija. Mnogo ih je...

Hrčak juri svoj rep. A da ga pustim? Bezobrazluk. Kao da sam opsovao. Pustiti hrčka. Lascivnost. Prepuna skarednosti, kipti. Da nije u vezi sa idejom? Zar je nisam odbacio?

Neka mili! To je ludo i ko bi to očekivao od mene? Vadim hrčka iz kutije i puštam ga, hrčak grebucka žuti laminat, nije brz, pitom je, ispituje garsonjeru, ode, eno ga, ispod kreveta, evo, evo, dolazi do mene, do moje papuče, tu se gnezdi, čeka. Ponovo ide ispod kreveta, izlazi sa strane, pored nogare.

Pokušaću, puštaću hrčka redovno u ovo doba (sada je 15:24) i posmatrati njegovu putanju. Ta namera donosi neočekivano smirenje.

Nije namera. Hrčkov hod je ušao u moj život.

Njegov fekalitet je sitan, deluje bezopasno, na neki način prirodno, ne znam koju bih drugu reč upotrebio osim te. Prirodno. Počistim fekalitet metlom, nije mi teško, posle par sati sedenja pokretljivost prija. Počeo sam životinju da držim na dlanu, ona ume da se propne na noge, a ja onda kažiprstom i palcem slobodne ruke imitiram aplauz. Tada opet puštam životinju. *Životinjicu*. Nije uopšte patetično reći *životinjicu*. Ne volim deminutive, ali ovaj sigurno ima smisla. Zavoleo sam životinjinu slobodne kretnje po laminatu, navikao na tiho tapkanje vođeno instinktom. Instinktom za čim? Za hranom? Za drugim hrčkom? Za novim majdanom? Ne znam da li je moj hrčak mužjak ili ženka. Fakat, voli osojne delove garsonjere. Neka cunja. Kada bi hrčak nestao iz mog života bio bi mi ponovo potreban da me podseti na svoja metežna vijuganja. To bi mi nedostajalo.

15:04. Sunce je izblajhalo nebo. Nedelja – sparan dan, smrde prepuni kontejneri. Tupost. Leta na severu nisu prirodna, leta ne pripadaju severu; kada užegne, sve se usmrđi, i ono što bi trebalo da miriše, ili je bez mirisa, i to smrđi. Leta na severu su nešto najnakaradnije. Sada nije leto, ali se oseća gnusan smrad, najava leta u nedelju, usred podneva, a podneva su leta u malom. Gde je? Tamo, na neravnini laminata, na plastičnom ćuviku. Čujem muziku.

Nedeljni saksofon, sa zvučnika ili uživo, ne razumem se, a i daleko je. Gle, majku mu, mislim se dalje, pa tu bih muziku mogao da povežem sa jednim segmentom Brozovog života, da je zamislim kao pozadinu prvog njegovog govora u oslobođenom Beogradu. Taj govor bih mogao, upravo ja, učiniti ubedljivijim od običnog fakta, daleko značajnijim, i te kako. Jer reči upotrebljene u njemu ulančane su sa današnjom političkom realnošću. Mislim na prostor čitave bivše Jugoslavije. A zar to nije značajno? Stranicu sam fotografisao, a reči koje podvlačim u Fotošopu (obožavam ovaj postupak) su ove: *Nećeš! Pobjedićemo mi; Naši saveznici Sovjetski Savez, Engleska i Amerika; Slo-*

veni Juga; najveći sinovi srpskog naroda; izdajnik; Naša buduća pokolenja; Mi pružamo ruku pomirnicu; na podizanju; na obnavljanju. Čini mi se da sam skiknuo. Ko čuje? Počecu rad upravo ovako, a ne onako kako sam na početku zamislio, dakle: To što je Josip Broz napravio, hteli su da naprave mnogi, daleko na izgled sposobniji od njega, mnogo bliži duhu i osećanjima svih tadašnjih Jugoslovena.

Primećujem. Ja očigledno komponujem. Ja sam slobodni kompozitor, nešto od čega sam hteo da napravim odklon, na šta sam sâm sebe upozoravao pre nego što sam počeo ovaj rad. Fakat desno, fakat gore, levo, dole, mala izmena, mala – grdobna kompozicija.

To više nije muzika. To neko svira saksofon. Loše, čini mi se. Ne razumem se, ali smeta. Gde je hrčak?

Eno, eno ga. Do zida. Zašto se ne pomera? Pomera se, glava mu mrda. Uzeću ga i malo bacakati na dlanu. Ništa strašno, nikakvo mučenje, prija mu, radio sam to. Dođi. Ne može da se izvuče, šta je bilo? Ne može. Mjauče? Uzimam ga prstima desne, pa leve ruke, čupam kao grajfer. Zapreten je u međuprostoru olabavljene lajsne i zida, u nepokrivenom, betonskom delu. Pomerio sam lajsnu, zategao je kao luk, zalud, on je propao iza laminata i viri mu samo glava. Miran je. Garsonjera je moja, da, otplaćujem kredit, ne žalim se ali mogao bih; ovo, Lorande, ovo nije u redu. Da ga pozovem? Ali najpre hrčak. Savijam laminat koji sa druge strane krcka i sasvim pritiska hrčka. Ponovo pokušavam da ga prstima izvučem. Cimnem ga za glavu, odlučno, preživeće, no jezik mu i oči flufnu iz duplji, pretvorene u tečnu skramu; hrčak je postao klupko glatke dlake, bez glave, bez trupa, nepokretno. Opipavam ga i vučem napolje, dlaka se žulja, opada, telo tanji. Hrapav beskrvni ožiljak kao osmeh maloumnog deteta na telu nekadašnje životinje. U mom dlanu. U kutiji za cipele.

U svojoj garsonjeri. Zgužvan. Njegov hod mi odmah nedostaje. Njegov hod. Ne on, hrčak, sve manji, zgužvaniji; hodajući tamo-amo po sobi, sve ga više zaboravljam i leš životinje sve brže nestaje. Skuplja se. Ali hod! Zbog njegovog nesputanog hoda srce mi se steže. Nabaviću novog? Ne, to je onda privikavanje. A privikavanje je novo poglavlje.

Gde da ga bacim? Bolje da leš ukopam pre nego što nestane, a ja osetim krivicu. Zar to nije detinjasto? Nije mi do toga. Sahrana hrčka? To crpi energiju, a ja je, realno, nemam napretek. Neću ga baciti, ni sahraniti. Sešću za sekreter. To prvo. Na sekre-

125

DOMESTICA

teru su rasalatale novine. Na vrhu je fotografija sa uzdignutom glavom Adolfa Hitlera.

Nisam svom hrčku smislio ime. Primećuješ? Koliko li je prošlo otkad mi ga je starica poklonila? Ako si pomislila da ću ga zvati Buca, Trčko ili pak Cezar, prevarila si se. Odabraću sinonim za nepredvidivost. Nepodudarnost. Nešto poput sjaksivs. Ili nešto neizgovorljivo. Kao šsdžarč.

To će biti ime koje će mu odgovarati.

Prošlo je 15 časova. Vreme je.

perjana jakna

pastiš na gogoljev šinjel

U opštini... tamo je radio. Doduše, neću otkriti lokaciju iste, da se činovnici ne bi uvredili, shvativši ovu parafrazu kao uvredu države, jer tako oni shvataju svoj posao, s nekom vrstom beskorisne ozbiljnosti; oni su država, a ne zakoni koje bi trebalo sprovoditi. Pritom, bilo je mnogo tekstova u opozicionim novinama – tim pridevom su se predstavljali – ismevali su državne propuste, aforizmima i karikaturama, šišajući ih kao kakvog ježa, našta bi oni reagovali preko državnih medija. U cilju izbegavanja sličnih neprijatnosti, tu opštinu zvaćemo jednostavno – opština. Ali, on nije bio od te vrste, već od one jednostavnije, prostodušne, kakvu srećemo u pričama. Dakle, u jednoj opštini radio je službenik, čovek pedesetih godina, visok taman koliko je potrebno za bivšeg fudbalera-amatera, donekle proćelav, donekle koščat, donekle ugašenog pogleda. Za svoj izgled, on nije bio kriv, već majka priroda i donekle beogradska košava. Što se tiče njegove službe, činovnik je taj bio, što bi se reklo, večiti pomoćnik pomoćnika arhivatora i potrčko, po potrebi. Idealna fela za satiričare; materijal sažvakao i ispljunut, ne može, i ne zna uzvratiti istom merom. Ime mu je Aleksandar Akakijevič. Prezime će čitaocu zazvučati pro-ruski, te nije zgoreg pomenuti da je njegov deda bio potomak izvesnog Akakija Akakijeviča iz Petrograda. Neznanim putevima, dospao je u Beograd, početkom dvadesetog veka, i tu pustio korenje. Oslovljavaju ga imenom dobijenim slučajno, na lutriji, takva je bila moda u njihovoj porodici; njegova majka Emilija izvukla je iz šešira jednu od tri ponuđene cedulje, i odmah se složila s božanskom promišljju, kako je svečano izjavila nakon izvlačenja, a i podudaralo se s imenom njegovog oca. Kršten je na majčino insistiranje, u podrumu hrama; u to doba krštenja su skrivana od vlasti. To je verovatno bio rani znak da će postati arhivator, predodređen za rad i život u suterenu. U opštinu je dospao kao sin komuniste i borca, i tu se zadržao, ispostavilo se, čitavu svoju karijeru.

127

DOMESTICA

Službovanjem među registratorima, prašinom i pečatima, nije uživao nikakvo poštovanje kolega, naprotiv, ismevali su ga svi, od portira do rotirajućih direktora. Gurali su mu spise pod nos, ko god je stigao. Zavodio je u arhivu bezpogovorno sve što bi mu utrpali pod ruku i pečat, i potom ga zadirkivali i ismevali mangupskim dosetkama, nazivali ga kaluđerom, aludirajući na mesto njegovog boravka, našta je on čitao, reagujući na istrajnija vređanja rečima: „Ajde bre, pustite me na miru već jednom“. Doduše, nisu svi bili takvi, a jedan novajlija, vraćajući se kući, na Konjarnik, jednom prilikom, u prepunom autobusu, osetio je jaku grizu savesti, nakon što ga je taj dan prozivao, obodren cunamijem uvreda, i čuo unutrašnji glas: „Brate, grešiš, nemoj da ga zajebavaš više“ – zvonilo mu je između klempavih ušiju, ispod zalizane kose, još mnogo puta u životu.

Teško da bi se igde mogao naći arhivator, ili službenik, koji s toliko posvećenosti i ljubavi obavlja svoju dužnost. Na licu mu se ocrtavalo uživanje, dok je precizno okretao pečat, i onaj četvrtasti, i okrugle; voleo je operaciju podešavanja datumara, radio je to kao u transu, smešeći se, ponekad namigujući i oblizujući se. Iskazana revnost, da je imalo ko da je uoči, i da je nagrada bila uobičajen odgovor na pregnuća, ponekad i bespotrebno rmbačenje, dovela bi ga u najmanju ruku do mesta šefa arhivatorskog odeljenja. Doduše, jedan direktor, pošto je bio dobar čovek, svojevremeno uočivši njegovu marljivost u službi, hteo je da ga nagradi dajući mu kompleksniji radni zadatak. Posao je podrazumevao pisanje izveštaja o mogućim unapređenjima unutar odeljenja, i to na kompjuteru, jednom od nekoliko nabavljenih za opštinu, u sklopu modernizacije. Bio je to veći napor od udaranja pečata i zavođenja predmeta u arhivu, a pomisao na njega, zadavala mu je velike muke. Preznojivši se, naposletku je rekao: „Radije ne bih.“ Otad je ostavljen da udara pečate na dokumente potom prosleđivane na digitalizaciju, i menja položaj cilindra na datumaru svako jutro.

Aleksandar uopšte nije vodio računa o svom izgledu; zeleni somotni đubretarac star više od dvadeset godina bio je izlizan preko svake mere. Uzdužne brazde nisu se videle, tek tragovi; kapuljača šuplja na nekoliko mesta, dugmad-kljove polomljena, sve do jednog. Onako niskom, kaput mu je davao izgled još nižeg čoveka, a sportski kačket na glavi nikako nije pristajao uz ostatak odeće, računajući i patike. Talentovan za pehove, dešavalo se da mu, idući ulicom, iz nekog stana na glavu padne kesa puna đubreta, ili kora od banane. U najvećem broju slučajeva nije primećivao oblizivanje prsate devojkice u prolazu ili dilera la-

kih droga na uglu, za čiju je detekciju njegov zalizani kolega bio stručnjak – zjurado se smešio u tim prilikama.

Ali, Aleksandar Akakijevič je zato precizno znao položaj svakog pečata u ladici i registratora na polici, i s tim mislima ponekad je prelazio ulicu na crveno, mimo zebre i uz zvuk sirena, ne obraćajući pažnju gde se nalazi. Kada stigne kući, on odmah seda za sto i na brzinu pojede ostatke od jučerašnjeg ručka, a to su bila većinom u rerni podgrejana, gotova jela. Brzo je ustajao od stola, i sa strašću vadio pečat donešen kući za taj dan, potom ga okretao, vežbao preciznost ostavljanja otiska na novinskoj hartiji, odmeravajući najbolji ugao, brzinu i snagu.

Čak i u vreme kada se nebo iznad Beograda zamračí, a grad okrene svoje teme k ostalim zvezdama, i svi službenici obave obed kod kuće ili u nekom restoranu brže ili sporije hrane, shodno svojim prihodima, saobraćaj utihne i tramvaji se prorede, vozeći te iste uparadene činovnike na unapred dogovorena mesta za sastajanje s prijateljima, ljubavnicama i ljubavnicima, ili tek idući u susret k novim poznanstvima u galerijama, pozorištima, klubovima za bilijar, bioskopima, ili diskotekama s turbo-folk ritmovima; kada polagano odlaze u šetnju sa svojim psima po gradskim parkovima ili na džogiranje po Adi Ciganliji, na bespotrebno natezanje u teretanu, na sving žurku ili radionicu crtanja stripova; čak i u vreme kada državni službenici posedaju po sedeljkama u stanovima svojih rođaka, prijatelja, pijuci domaću rakiju, pelinkovac lošeg kvaliteta ili krivotvoreni viski u originalnom pakovanju, pušeci duvan za motanje ili uvozne cigarete bez markice, marihuanu iz Albanije ili hašiš iz Maroka, uvlačeći razblažen kokain kroz nozdrve ili ga utrljavajući u desni, gledajući fotografije s letovanja i listajući časopise s vestima iz sfera estrade i politike, čega se Srbin ni u kojoj prilici neće lišiti, ili čak, kad ponestane tih tema, iznova glume selektore sastavljajući najbolje košarkaške i fudbalske reprezentativne timove – kraće rečeno, i onda kada je svako jurio za rasonodom – Aleksandar Akakijevič je ostajao kod kuće, slušao muziku s tranzistora i posmatrao svoje pečate. Nakon redovnih vežbi udaranja, odlazio je u krevet, razmišljao o sutrašnjem danu na poslu i Božijoj promislí, zadovoljan svojom sudbinom i platom u visini trideset nemačkih maraka u dinarskoj protivvrednosti. Relativno spokojno bi živeo Aleksandar, da pred njim i ostalim državnim činovnicima i njihovim savremenícima nije bilo raznih nevolja i prepreka.

Postoji u Beogradu snažan neprijatelj onih čija je godišnja plata manja od tristo maraka, ili približno tolika, a to je jugoistočni vetar, poznatiji kao košava. Kada bi duvala, niko nije ostajao

129

DOME.TI

imun na njene višednevne nalete, prolazila je kroz kosti. Jedini spas je dobro se obući, po mogućnosti nabaviti bundu s debelim krznom, gumificiranu perjanu jaknu ili dobar kaput. Aleksandar se od pre nekog vremena počeo intenzivno smrzavati čekajući autobus, spoznajući potom, pažljivo pregledavši svoj kaput, meru do koje se stanjio i izlazio na plečkama, donjem delu leđa i laktovima; logično je što vetar prolazi kroz njega. Napomenuću da su mu se kolege i tim povodom rugale, nazivajući ga izliza-nim đubretarcem, ili jednostavnije, đubretom. Shvatio je – mora nešto da preduzme – i potom odlučio da odnese kaput kod svog komšije, krojača. Rale je, pored šivaće mašine pod prstima, imao i radnju za prodaju odeće u sklopu svoje kuće. Doselivši se s Kosova, započeo je privatni posao s preprodajom odeće; imao je pritom i tezgu na buvljaku, u novom delu Beograda. Shodno tome, često je bio na otvorenom. Pomenuću da je razvoj njegovog alkoholizma doživeo procvat upravo u saradnji s prodavcima na susednim tezgama, jer trebalo je ugrejati se i pregurati jutro iza pulta na otvorenom, našto je njegova žena Stanija, prсата ju-žnjakinja rošavog lica, s neodobravanjem često znala reći: „na-šljemao se rakiještine, kud sam gledala, u rakiju došla”, ili „pijan si ko letva, opet, šta ću s tobom”, ili „krojač u pokušaju i napuše-ni šaner, to si ti”.

Penjući se stepenicama ka Raletovom ulazu, na dva me-sta obeleženim skorelom povračkom s ostacima sira, testa i ke-čapa, Aleksandar Akakijevič razmišljao je i o potencijalnoj ceni novog kaputa, i čvrsto rešio ne dati mu više od sedamdeset maraka u dinarskoj protivvrednosti na dan preuzimanja, ako se odluči za tu opciju. Raleta je zatekao kako sedi u fotelji ispred upaljenog televizora, lista katalog odevnih predmeta, nogu prebačenih preko taburea, i psuje sebi u bradu: „đavolji Kinezi, sve im je jeftino, gotovo je s krojačkim zanatom”. Činilo se da je bio trezan, i pored krvavih očiju, a ne kao ranije, kada bi pijan spustio cenu zakrpa, i stvar bi bila rešena. Aleksandru njegovo trezno stanje nije odgovaralo, i taman kada je hteo neopaženo da izađe kroz vrata, Rale ga ugleda, a ovaj reče:

– Zdravo Rale!

– Zdravo Aco – reče Rale i pogleda u gostov kaput i pra-zne ruke.

– Čuj Rale, odmah da ti kažem...

Nespretnan u razgovoru, kakav je bio, ne završivši rečeni-cu, skide kaput i dade ga Raletu.

– Doterao si cara do duvara! – reče proturajući prst kroz rupe i usporeno pipajući stare zakrpe. Nije ih se sećao, premda ih je on sve zakrpio.

– Čuj Rale... somot, izlizalo se, ima i par rupica, vidi ako možeš nešto...

Rale polako ustane, i počne da osmatra kaput, držeći flašu piva u ruci. Nategao je nekoliko puta, osmotrio rupe s više strana, pa reče:

– Moram ti reći, Aco, kriza je, znam, ali jebi ga, nemoj više ovo da oblačiš. Je l' te zajebavaju kolege zbog kaputa?

– Čuj Rale, nemoj i ti... Stvarno ne može?

– Aco, kaput jadno izgleda; jeste, sankcije su, i sve ostalo, ali...

– Siguran si, Rale? Čuj... znači mi svaki dinar...

– Siguran. Ovo ide u prilog Kinezima, mamu im... sve ide njima u prilog (Rale je voleo u svakoj prilici da očepi Kineze), a mi očitno moramo iskrojiti drugi, ili da ti nađemo neku dobru, novu perjanu jaknu.

Čuvši reči „šijemo drugi“ i „novu, perjanu jaknu“, Aleksandru skoči pritisak i zaboli ga glava na trenutak. Etiketa s tri slova i brojem 1839 na pivskoj flaši bila je u fokusu njegovog pogleda tog momenta.

– Znači, ili šivanje novog kaputa ili nova perjana jakna?

– Tako je Aco. Predlažem ti novu perjanu jaknu, toplija je i manje će koštati.

– Koliko?

– Naći ću neku kvalitetnu za tebe. Ne više od sto maraka, reče Rale, unoseći se Aleksandru u lice i u ulogu trgovca; više je voleo tu ulogu od krojačke. Daje mu neku vrstu nadmoći nad sagovornikom, jer ne mora raditi kao pre, a zaradiće isto.

– Čuj, sto maraka za perjanu jaknu? – progutavši knedlu zavapi Aleksandar, glasnije nego što je ikada govorio.

– Jeste. Ako hoćeš neku u pastelnoj boji, koštaće sto trideset maraka.

– Pa je l' ne može, Rale, nešto jeftinije? – reče Aleksandar, odbijajući da poveruje u izrečeno.

– Aco, počinje mi serija. Čuo si cenu – odvrati Rale, i počne da zamotava zeleno lišće u papirić, a Aleksandar se potom okrene i ode.

U Raletovoj glavi još nekoliko minuta lebdela je misao o mudrom prelasku s krojačkog na trgovačko-šannerski zanat, a s ekrana se smešio čovek s repom, obučen u havajsku košulju.

Aleksandar Akakijevič, hodajući, umesto prema stanu, krenuo je u suprotnom smeru, preturajući po sećanjima na razgovor, gazeći šupljim patikama po lokvama ulja ispred obližnje automehaničarske radnje, ne primetivši ništa od toga, ni stub jedinog semafora u okolini, naletivši na njega nose, kada se konačno osvestio i uputio prema stanu, trljajući nos, razgovarajući i dalje sam sa sobom, ali ipak razložnije rezonujući. „Hm, jasno je, žena ga je preokrenula na trgovački posao. Posetiću ga na buvljaku, možda mi i zakrpi stari kaput, ako bude pijan.“ To je i učinio ujutro, a Rale je zaista bio prilično omamljen, činilo se, i Aleksandar mu dade u ruku tri kovanice nemačke marke. „Hvala ti, Aco, imam za pivo danas, a za jaknu, trebaće više, da, može, naći ću ti neku lepu, s prirodnim perjem, bićeš glavni baja u opštini, bolje će ti čučati od kaputa.“

Tada Aleksandar Akakijevič konačno shvati kako mora da investira u novu jaknu ili kaput i oneraspoloži se, svestan besparice. Možda od novogodišnjeg bonusa, pomisli, ali to je već namenio za kupovinu veša, stari je šupalj ko goblen. Još bi i dug za struju valjalo izmiriti. Nije imao rešenje, i pored očekivanog bonusa i eventualne, krajnje neizvesne povišice. Doduše, znao je da će Rale možda pristati i na sedamdeset maraka, ali i to je cifra koju može jedino da sanja. Četrdesetak bi i imao odmah, razmišljao je, i to od onih metalnih maraka, povremeno ostavljenih u kutiju pored tranzistora. Ali gde da nađe dodatnih trideset maraka? Jedino kada bi štedeo kao sumanut, više jeo hleba a manje gotovih jela, mada i onako kupuje crni poslednjih godina, i često jede mrvice, kao vrabac. Ipak, upornošću i disciplinom, vremenom se ispostavilo da je planirana štednja počela donositi plodove; kutija se punila. Jeste, hronično je gladan, razmišljao je, ali navikao je na glad, nije to bila baš velika promena, a pomisao na perjanu jaknu ulivala mu je hrabrost, čineći ga ispunjenijim i istrajnijim. Kao da se oženio, jer štedeo je za jaknu, a to je slično štednji i životu u paru. Stekao je sigurnost. Obodren, pomišljao je da izabere neku skuplju perjanu jaknu, veselije boje. Zašto da ne? Ponekad na poslu, bivao je rasejan, misleći o jakni i novom izgledu svoje pojave, te bi povremeno udario pečatom i po prstu, ali ništa krupno nije grešio. Navraćao bi kod Raleta raspitujući se o kvalitetu i bojama perjanih jakni na zalihama, i to je činio dva puta mesečno, vraćajući se potom zadovoljno kući. Ubrzo, kao da je slutio kako je Aleksandru potreban novac za jaknu, direktor

objavi vest o iznenadnoj povišici, i on shvati da će za mesec dana sakupiti dovoljnu svotu za kupovinu dugo iščekivanog odevnog predmeta. Otišao je kod Raleta. Dugo su razgovarali o modelu i boji. On će artikal naručiti iz najboljeg veleprodajnog objekta, od kvalitetnog, vetronepropusnog materijala. Konačno, narudžba je dogovorena, boja i model odabrani. Jakna je stigla kod Raleta, i on je, po dogovoru doneo perje u suterenu kupca. Aleksandar je osećao neizmernu sreću videvši novu, ljubičastu perjanu jaknu u rukama ponosnog trgovca s širokim, zadovoljnim osmehom. Obuče je, i pokaže se da njegovoj figuri perjana jakna mnogo bolje pristaje od bilo kakvog kaputa. Potom Rale svečano izjavi da je ovo najkvalitetnija perjana jakna trenutno dostupna u srpskim radnjama ili na buvljaku, svejedno. Cena je maltene prepolovljena, ako ne i više od pola snižena, i to strogo zahvaljujući njihovom poznanstvu. Aleksandar ga isplati i odmah potom pođe prema kancelariji, dok ga je Rale posmatrao iza ćoška trljajući ruke. Znajući da je perjana jakna kvalitetna, da mu lepo stoji, a koliko oseća dobro i greje, koraćao je prema autobusnoj stanici zadovoljniji nego ikada. Stigavši na svoje radno mesto u sutere- nu, u roku od nekoliko minuta oko njega se okupiše kolege. Vi- devši ga u novoj jakni, počeli su s prozivkama kako je u obavezi počastiti čitav kolektiv, jer ipak je kupio novu jaknu, našto se on nije previše obazirao, već se jednostavno postideo, ne znajući šta da odgovori na uporno dosađivanje, sve dok ih jedan šalterski službenik nije sve pozvao kod sebe u stan, večeras, jer mu je rođendan, našto su ostali krenuli da mu čestitaju, prihvatajući poziv. Iako mu se nije išlo na proslavu, toga dana Aleksandar je nastavio da se oseća srećnim zbog novog odevnog predmeta i svog obnovljenog sportskog izgleda. Pažljivo je položio jaknu na krevet svoje garsonjere u sutere- nu kuće u prigradskom naselju, i posmatrao je neko vreme, upoređujući rajskeršlus s polomlje- nim kljovama, još uvek ne verujući u konačno ostvarenu modnu transformaciju. Predveče, on obuče jaknu i krene u suprotni deo grada, na rođendan, koraćajući kroz svoj neosvetljen kvart, peša- čevići i menjajući prevozna sredstva u nekoliko navrata. Naposlet- ku, stigao je u otmeni deo kruga dvojke gde se odvija proslava, nenaviknut na svetleće izloge, parkirane limuzine i kafiće pune lepih, pretpostavio je i mirisnih žena, uglavnom s velikim grudima. Video je par mekanih sfera. Kao da su ga posmatrale, on se iznenadi, zadovoljno osmehne i oseti blagu erekciju, pomislivši: „bilo bi lepo zagnjuriti glavu u taj procep“, ali odmah potom po- stiđeno nastavi dalje prema na papiriću zapisanoj adresi i stanu šalterskog službenika smeštenom u otmenoj zgradi s gipsanom fasadnom plastikom nastalom tridesetih godina dvadesetog

veka. Ušao je u zgradu. Penjući se stepenicama uživao je u pogledu na kovanu ogradu od gvožđa savijenog u dvostruke spirale s listolikim završecima obasjanu pretežno naranžastim, zelenim i žutim bojama vitraža svetlarnika s motivom rajskog drveta kroz koji se probijala svetlost ulične rasvete. Iz stana je dopirala glasna muzika. Ušao je u predsoblje, čulo se jasnije, nešto poput: „ti si za mene svetinja, u stvari si avetinja...“, okačio jaknu na čiviluk i otvorio vrata prostorije s prigušenim svetlom, ispunjene ljudima u plesnom zanosu. Većinu njih je odmah prepoznao, kao i oni njega, te su pojedini smesta pohrlili u predsoblje željni pogleda na njegovu perjanu jaknu, našto se on zbunio i osetio toplinu u obrazima. Nakon što se gužva oko perja stišala, Aleksandar je ponuđen pivom, vinom, rakijom i žužuom, bojažljivo i nespretno se probijajući prema stolici u čošku prostorije, nenaviknut na večernje izlaske i druženje s velikim brojem ljudi, i na druženja uopšte. Posmatrao je plesače s čuđenjem i blagom nezainteresovanošću; to stanje je splasnulo s nekoliko ispijenih čašica rakije; izgubio je uobičajenu prisebnost. Nakon dva sata, iskrao se iz sobe, neprimetno napustivši prostoriju, obukao perje u ljubičastoj futroli i izašao na ulicu. Napolju, život je vibrirao. Cureo je iz stanova i kafića u vidu mlazeva svetlosti, izmešanih melodija, prigušenih glasova i ženskog smeha. Pored njega prođu dve devojke s dubokim dekolteima, i on ponovo oseti isti poriv, kao pri dolasku, iznenadivši se reakcijom svog tela, sluteći mogućnosti potencijalnog susreta s prorezima između sfera i jabučastih pihijastih oblina, napola sakrivenih elastičnim materijalom bele boje. Odluči da prepešači deo puta, uživajući u noćnoj šetnji i novom iskustvu. Nakon desetak minuta hoda pristigao je na trg s fontanom u centru, tik uz park.

Tamo u daljini, video je stražarsku kućicu pred zgradom. Vrativši pogled na vodoskok, zastao je na trenutak, osmatrajući igru vode. Pod pritiskom je izbijala kroz dizne, u mlazevima; sastajali su se pri vrhu tvoreći oblo zarubljenu vodenu kupu. Zatvorio je oči, oslušujući žubor vode. Kada je podigao kapke, pred sobom je ugledao tri na ćelavo ošišana mladića u trenerkama. Jedan od njih mu udari šamar i reče: „Baticе, lepa ti je jakna. Sad je moja“, a druga dvojica mu lupiše po dva šamara. Skinuli su jaknu s njega i ostavili ga da čuči okrvavljenog nosa, uplašenog i nemog. Kada se pribrao, Aleksandar Akakijevič je ustao i počeo da viče na sav glas, dozivajući policiju, te potom otrčao do čuvara zgrade, grdeći ga što on nije reagovao i zvao policiju, našto se ovaj – objašnjavajući kako ništa nije video, ali da bi već sutra trebalo prijaviti pljačku u policijskoj stanici – povukao u

portirnicu. Videvši da nema vajde od zapomaganja, Aleksandar se u pletenom džemperu – s motivom pahulje snega – uputio prema svojoj garsonjeri, drhteći od straha i zime, unezverenog pogleda, nosa umazanog krvlju. Nakon žustrog udaranja o ulazna vrata kuće u čijem suterenu je živio, gazdarica u lila spavaćici ih otvori. Videvši ga krvavog i čuvši šta se dogodilo, savetovala ga je da ode u glavnu policijsku stanicu, i to direktno kod šefa policije, jer on kao državni službenik i član vladajuće partije ima pravo biti saslušan na najvišoj instanci. Inače, po njenim rečima, taj šef policijske stanice sjajan je čovek, i vernik pritom, i nema dileme da će ga primiti i po ubrzanoj proceduri pronaći nasilnike. Možete pretpostaviti o čemu je razmišljao Aleksandar kada je, nakon što se umio i detaljnije osmotrivši nos konstatovao da je na svom mestu, legao u krevet. Rano ujutro, otišao je pravo u glavnu policijsku stanicu, i od dežurnog policajca zatražio prijem kod šefa policije, našto mu je ovaj odgovorio da sačeka, jer šef nije trenutno u mogućnosti da ga primi. Nekoliko puta je Aleksandar, tokom višesatnog čekanja insistirao na prijemu, pripreivši medijskom pompom u poslednjem nasrtaju. To je izgleda upalilo, jer je oko trinaest časova uspeo da izdejsvuje susret s glavnim opštinskim policajcem. Hladno ga je primio, s dozom čuđenja i neverice, ispitujući ga izokola o razlogu njegove kasne šetnje i drugim, za Aleksandra u tim trenucima nebitnim detaljima, našta je on ljutito izašao iz njegove kancelarije zalupivši tapaciranim vratima, razočaran u površnost države, sistem i ljude u njemu. Vratio se kući i toga dana po prvi put u karijeri izostao s posla. Sutradan, otišao je na posao, u starom đubretarcu s polomljenim, landarajućim kljovama. Ulazeći u kancelariju, kolege su se čudile zašto nije u svojoj novoj perjanoj jakni, dok nisu čuli o čemu se radi, i pritom mu se neki od njih ponovo podsmevali. Ipak, pojedini su osetili nešto poput sažaljenja, i odlučili pokrenuti akciju prikupljanja sredstava s ciljem kupovine nove jakne za Aleksandra Akakijeviča. Inicijativa nije uspeła, jer su se prethodnih dana istrošili izdvajajući sredstva za kupovinu Larusove enciklopedije kod akvizitera Janka i donji veš i parfeme kod šanerke Mice. U međuvremenu, jedan kolega ga dobronamernim savetom uputi da prijavi slučaj kod jedne značajne ličnosti, visoko pozicioniranog službenika u Ministarstvu i vladajućoj stranci. Obodri ga rekavši mu da će stvar biti rešena vrlo brzo. Značajni čovek ima nekoliko funkcija, i obavlja ih istovremeno, zahvaljujući svojoj sposobnosti i ljudima iz okruženja. Aleksandar Akakijevič je saslušavši savet mlađeg i uglađenog kolege odlučio da ga posluša; i sam je ranije naćuo o znaćaju i moćima tog znamenitog službenika i partijskog kolega, a u više navrata ga je

135

DOMETI

i video na ekranu gazdaričinog TV prijemnika, dok je obećavao bolje sutra uz zalaganje svih, ne isključivo iz njegove partije. Taj čovek, visoko pozicionirana značajna ličnost, imao je blagu narav i poštenu facu, mislio je Aleksandar Akakijevič, a to što se priča da cedi reči u prisustvu ljudi nižeg ranga od sebe kao što se cedi voda iz suve drenovine, i što za svaku reč upućenu niže rangiranom od sebe zahteva desetostruko veću zahvalnost zbog nenadano izrečenog poklona, i što se govori po hodnicima da je umešan u najmanje tri malverzacije na najvišem nivou, nije doticalo Aleksandra. Požurio je da se najavi kod značajne ličnosti. Slučaj je hteo da je sutradan baš u to vreme bio na sastanku privatne prirode, sa šurakom dogovarao gletovanje i krečenje zidova dva od ukupno devetnaest stanova u svom vlasništvu, i nije hteo da primi Aleksandra Akakijeviča dok ne završi razgovor. Naposletku, kada su utanačili izbor glet mase, poludisperizije, pretresli ton kartu i porodične teme, popili po dva viskija i povukli po crtu, naredio je sekretarici da pusti tog ludaka Akakijeviča kod njega u kancelariju, taman da se zabave on i šurak. Nakon nekoliko sati čekanja, Aleksandar je ušao kod ministra i molera na audijenciju, i objasnio svoj slučaj s otimanjem perjane jakne; čuvši razlog dolaska, značajna ličnost izgrdila ga je uz povike „Idi u materinu, seljačino, nemoj me zajebavati, znaš li ti s kim razgovaraš, vidiš da je ratno stanje, udarili nam sankcije, imam druga posla, crve mali, nisi ni za jabuku, kakvo te perje spopalo, ovo je ozbiljna institucija, mi branimo ugled otadžbine i ne bavimo se kojekakvim perjem i sitnom otimačinom, već jedino krupnim stvarima” i slične grdnje, našta je pokradeni udarač pečata reagovao onesvešćivanjem ispred nogu značajne ličnosti i njegovog rođaka. Izneli su ga polumrtvog.

Aleksandar Akakijevič došao je sebi u hodniku, nakon ponuđene čaše vode i kocke šećera. Dok je hodao prema stanu, otvorenih usta, ne znajući šta ga je snašlo, drhteći od pretrpljenog straha i uzbuđenja, košava ga je šibala kroz rupe izlisanog đubretarca i produvala. Za tih pola sata, koliko mu je bilo potrebno da stigne do svog suterena, navukao je nabez i pao u krevet, dobio visoku temperaturu, potom i upalu krajnika, sinusa, ušiju, mozga i pluća. Lekar ga je pregledao sledećeg dana i prepisao mu terapiju zapisnika radi, videvši kuda vodi njegovo naglo pogoršano zdravstveno stanje. Potom je kontaktirao pogrebno preduzeće. Aleksandar Akakijevič je tih dana pod visokom temperaturom doživljavao vizije i priviđenja. Video je Raleta s dve ogromne sfere veličine omanje dinje, ispod ognutog đubretarca; on puši džoint i đuska u hodniku s ministrom odevenim u mini

suknju i njegovom gazdaricom, koja ih povremeno ošine kablom od televizora; dve upadljivo našminkane devojke u policijskim uniformama raširenih nogu spuštaju se niz gelender spiralnog stepeništa pravo u njegovo naručje, dok on doživljavajući erekciju otkopčava šlic; video je portira u spavaćici; on pleše s dva nasilnika raščupane, kovrdžave kose i Raletovom Stanijom u ljubičastoj perjanoj jakni obučenom na golo telo, na stolu u njegovoj kancelariji, dok im kolega zalizane kose i klempavih ušiju udara ritam mlateći pečatima po registratorima i čelu šefa policijske stanice, uzvikujući „Konjarnik, Konjarnik“, i slične scene, buncajući besmislice poput „Ne dirajte moje perje“ ili „Don't let me down“. Na kraju, Aleksandar Akakijevič ispusti dušu. Po njegove stvari niko nije došao, već je gazdarica sledećeg dana u kontejner bacila tih nekoliko predmeta: izlizani đubretarac, dva pečata, nekoliko pari čarapa, donji veš. Tranzistor je zadržala. Beograd je ostao bez Aleksandra Akakijeviča. Državna administracija nije osetila njegov nedostatak, kolege su ga zaboravile istog trena, čim su ga zamenila dva nova udarača pečata. Bližih rođaka nije imao, mrtvozornik ga nije ni pogledao. Mora se priznati: jedino ga je njegova perjana jakna učinila srećnim na neko vreme, obasjavši ga svojom ljubičanstvenošću, kako je to primetio Rale poslednji put pominjući Acu svojoj supruzi dok ga je ova gledala s pozorenjem, pre nego što ga je prijavila policiji za bračni mobing i konzumaciju lakih droga.

Mislite li da se priča o Aleksandru Akakijeviču ovde završila? Grdno se varate. Ako ste čitali sličnu pripovest o šinjelu iz kog je sve izašlo, slutite šta se dalje dešavalo. Ukratko, Beogradom se pronela vest da se noću na potezu oko kafane Brodarska kasina i Brankovog mosta pojavljuje mrtvac s likom činovnika, tražeći nekakvu otetu perjanu jaknu prvenstveno od policajaca, državnih službenika, političara, fabrikanta, bankara i berzanskih špekulanata, ali i od ostalih koje bi slučajno sreo, ne birajući previše, poput *dial-up* internet frikova, pokondirenih i običnih folirana, majora, moralnih gnjida, slinavih kurvara, numerologa, konobara, vidovnjaka, novinara Trećeg oka, frilensera, joga letača, genijalaca, književnika i njihovih kritičara, dizelaša, geopolitičara, ukletih pesnika, karatista, samoubica, švercera mašinica za motanje duvana, mafijaša, špijuna, besprizornih frikova, akademika, strankinja sa plavim očima, šminkera, pozera, preteča hipstera, i od sve brojnijih izbeglica i prognanika s divljeg zapada, iskusnih i novopečenih klošara, skidajući s njih kapute, perjane jakne, tunike, mantile i dronjke od štavljene kože, teksasa, čipkaste svile s heklanim aplikacijama, medveđeg i nutrijinog krzna, lateksa,

cerade ili najlona, citirajući im nobelovca na uvca: „Svi smo mi mrtvi, samo se redom sahranjujemo“, ponekad ovlaš gricnuvši isključivo ženske školjke egzotične lepote. Jedan šalterski službenik, Aleksandrov kolega iz opštine, prepoznao ga je i odmah pobegao, od straha, ostavivši mu svoj kaputić boje miša i sivi džemper s roze rombovima, mada to ovaj od njega nije ni tražio, već mu je prosto pokazao ispružen srednji prst. Leđa i ramena značajnih i onih drugih ljudi, ako je za verovati novinskim izveštajima, izložena su masovnoj prehladi usled mrtvačevog delovanja; za njim je izdata policijska poternica, bezuspešno realizovana jednom prilikom, usled nespretnosti policijskih službenika. Naime, počeli su da kijaju od prevelike doze ranije zaplenjenog nerazblaženog belog praha, uzevši ga radi osveženja nosa prilikom hapšenja mrtvacu. On je potom iskoristio njihovu nepažnju i nestao bez traga. Otad je zavladao još veći strah od osvetnika. Navešću još jedan događaj, vezan za ovu potpuno istinitu priču. Izvesni značajan čovek je nakon susreta s Aleksandrom Akakijevičem ipak osetio nešto što liči na grizu savesti zbog verbalne torture. Saznavši da je ovaj ubrzo umro, ceo dan je bio neraspoložen. Otišao je na večeru kod prijatelja, oraspoločio se usled dobrog viskija i kvalitetnih linija, te potom odlučio službenim vozilom prebaciti se do privlačne mlade dame, preteče starleta, pre nego što se vrati porodici i poljubi suprugu u usta i ćerku u čelo, nikako obrnuto. Dok se bezbrižno vozio na zadnjem sedištu službene limuzine prisećajući se pojedjenih jastoga, popijelog vina i dogovorenih poslova, smeškajući se pritom, neko ga čvrsto ščepa za okovratnik. On se okrene i prepozna Aleksandra Akakijeviča, u izlizanom đubretarcu, i preblede, a ovaj mu potom reče: „Čuj! Lopove, neodgovorna slino mala! Ipak sam te našao, glisto nijedna... Uzeću ti kaput!“ Značajna ličnost još jednom preblede, skide kaput sa sebe i u panici poviče vozaču da ga vozi kući, umesto kod mlade prijateljice. Kada se ujutro probudio, bio je sed. Otišao je u kabinet Vlade, potpisao neopozivu ostavku, i više nikoga nije nipodaštavao i maltretirao. Otad, mrtvac se navodno nije pojavljivao, valjda mu je ministrov kaput odgovarao, mada strah i dalje postoji kod činovnika i neobrazovanih ministara. Jedan tajkun je relativno skoro svedočio da ga je prestravila utvara, anonimac belog lica, širokog osmeha, tankih tamnih brkova, krajeva uspravljenih nagore, i isto tako tanke linije na bradi, takoreći uspravnog, trećeg brka.

sve je pank i sve je poezija

UMIREMO

umiremo.
ne ti, ne ti.
ti si mlad
polako prilažeš svaki novi dan
u herbarijum
čije buduće stranice stoje prazne
za one gladne raznovrsnih biljaka.
kao da nas to gradi.
a ja sam sva od otpalih delova koji
ne umeju da se spoje samo se sudaraju.
moji herbarijumi su malene humke jer umiremo.
ne ti, ne ti.
tvoji herbarijumi se radoznalo otvaraju
runolist paprat majčina dušica ruzmarin selen,
selen je nesavladiv
požutele jednom žive biljke će nemoćno ležati
ti ćeš dodavati sveže
koje će potom umirati
mladost prezire korenje
ali uspešno se adaptira okolini, kratkotrajno
kreće se u polutonovima, pleše nošena svim vetrovima
a moj ceo život spljeskan na jednoj stranici tvog tek započetog
herbarijuma

sećanja fermentiraju
moji strahovi izmiču formi
nade nema a odgovornost je sve veća
nikako da objasnim životu zašto sam ga oslonila baš na tebe

EKSPERIMENT

ja sam tvoj omiljeni pacov
čak i pod anestezijom
dira me tvoje saosećanje
prema meni dok vadiš skalpel
zato nisam ustuknula
plašim se ali ne mrđam
znam da ne želiš da me boli
ti si iz dobre kuće

svetluca skalpel među tvojim nevinim prstima
gledam te s ljubavlju i poverenjem
dala bih obe noge za tebe
i ti ih sečeš
sanjam velike snove, kako doprinosim svetu
nadimaju se od ponosa moje pacovske grudi pre no što ih
skalpel raspori

140

DOMESTI

ja sam tvoj omiljeni pacov
nisi video kako se osmehujem
dok demonstriraš seču tela misleći da ne osećam
kroz tvoj beli mantil i kroz kožu probija se zvezdana svetlost
mada šta pacov zna o zvezdama

ja sam tvoj omiljeni pacov
dok mi vadiš srce, ne pomeram se od zahvalnosti
svet je veliki
neka bude bolji jednom, za tebe
čekaju te one fine tihe mlade devojke koje se stidljivo osmehuju
sa jednom od njih ćeš se sresti evo odmah pošto odložiš skalpel
skineš rukavice i mantil i
i baciš ostatak mog tela
opereš ruke

jednom ćeš ugledati napuštenu ambalažu na vetru,
neupotrebljivu
jednom ćeš videti vrbu sasvim pogrbljenu
jednom ćeš shvatiti neophodnost običnih udaha
i tada ćeš znati
šta sam sve znala o zvezdama

SVE JE PANK I SVE JE POEZIJA

sve je pank i sve je poezija
osim knez mihailove trga republike ade ciganlije
redova u prodavnicama vikendima u kojima se grabi
samo najbolje za porodicu
ja nemam nikoga izbačena sam iz redova
sve je pank i sve je poezija
osim
verskih praznika kad bi svi da se dodvore bogu
bezvazdušnih prostora tržnih centara u kojima
odvratna razmažena deca
samodovoljnih roditelja sprovode teror
crkvi u koje ne ulazim čak ni da razgledam svodove
banaka u koje ulazim želeći da u njima je sve moje
skupštine koju stalno zamišljam u plamenu
dok na klupi u parku prekoputa uživam u prizoru
grickajući kokice
sve je pank i sve je poezija
osim
desničara iz predgrađa i njihovog ništavila
koje traži da se lome tuđe kosti
provalije umesto ličnosti
krštenih levičara iz centra i njihovih tribina
koje nikome ne pomažu
dok samodovoljno citiraju fukoa i badjua
ja sedim bespomoćno
vidim, naučili su lektiru
i kako da nose marame
a meni bude tužno
svi samo žele negde da pripadaju
bude mi žao svih
teror tribina teror nove umetnosti teror većine
teror upravljanja teror projekata teror porodica
teror mišljenja i stavova stalno mišljenja i stavovi
poludeću od mišljenja i stavova
a najveći od svega teror istomišljeništva
najveći od svega teror pripadanja
žao mi je svih nas
sve je pank i sve je poezija
tvoj život tvoje lice
sve je predivno
eksplozije kada se čestice razlete i sve postane ništa
ima lepote u delovima tela rasutim po ulicama za neke više

141

DOMESTIKA

ciljeve
to su samo fotografije
ipak, branila bih te svojim telom ako bude potrebno
sve je pank i sve je poezija
moj bes u dosluhu
s tugom
moj napor da budem
srećna
tvoja rezigniranost koja liči na mir
prekor u tvojoj sabranosti
mi ne možemo
bez slobode
zato ne spavamo
takva sam
zaljubim se i ne pitam šta košta
a košta
i nema te banke koja bi mi pomogla ni tog krsta ni te ideologije
ne postoji ništa na svetu lepše od tebe
pamti me bogdane

142

DOMETI

SKEJT

prvi put kad sam ti prišla
onesvestila sam se
sledeće čega se sećam moja majica mokra od vode
kojom me je neko polio
izgubila sam dah kada sam te videla
kako kidaš vazduh na plavom skejtu
dok ti se sunce upliće u kosu
sledeći put sam htela da ti dam pismo
sa citatima ramonsa
osnove upoznavanja
ipak tog jutra su me ponovo odvezli u bolnicu
noćima sam halucinirala pokretnu plavu traku u belini
hodnika
pokušavala da se prisetim tvog lika
toliko sam često odlazila da ti nikad ne bi uspeo da me upamtiš
svaki put kad bih izašla izgledao si nekoliko meseci drugačije
baš kao i ja, prozirna,
ruku punih modrica različitih boja od igala za infuziju i
svaki put neka nova devojčica pored tebe da se
divi tvom skejtu
koji te trijumfalno vozi u zalazak sunca dok je

svaka modrica nemilosrdno treperila
već je bilo jasno na šta će ličiti život

DOK GLEDAM FUDBAL

mešam se
s ulicom, vazduhom,
s jaknama prolaznika
s prljavom vodom
s kalenića koja otiče u okolne slivnike
bilo s čim neuhvatljivijim od mene, ako to postoji
bilo s čim sklonim mešanju
i tako stižem u kafanu
poručujem pogledom
smanjujem se
do nevidljivosti
mešam se sa scenografijom
dimom
duša birtije uklapa se u moje porušeno ja
oko mene samo muškarci
srbija koja će jednom ustati
iako oni, njeni sinovi, ne mogu da stoje
viču o tome kako je tamo nekog lika žena kurva
pa mi se izvinjavaju, valjda jer im ne deluje da ja jesam
muškarci su čarobni
čak i ovi raspali
stapam se sa zidom
ja sam od onih koji stišavaju muziku
u kolima kada prolaze pored bolnice
zaustave dah kada čuju
sirenu hitne pomoći
ja sam od onih koji ne umeju
da ne pogreše
gledam fudbal na ekranu iznad ulaznih vrata kafane
varam hormone
neprekidni komentari za susednim stolovima
nadjačavaju ton
nemaju pojma
zvuče poput mene kada analiziram svoj život
vraćaju me u zonu komfora
sve postaje nepovezano
muti se
a onda

143

DOMEPI

psuju premijera
dignem glavu, klimam s odobravanjem
instinktom stežem viljušku i nož
osećam se revolucionarno,
nešto bih veliko
da uradim
da spasim ovaj svet od sveta
bes se pretvara u tugu
šaljem ti još jednu poruku
gde si ti smestio sve te uspomene
pa meni nokti modre koliko sam te ostala željna

jedan smer

JEDAN SMER

Kad izađem
na ulice Beograda
uvek gledam u jednom smeru
(naivan bi pesnik sad dodao
prema Topčideru)
ali ne
ja gledam u daljine
tamo negde prema
najvišem soliteru
penjem se pogledom
do poslednjeg sprata
mada bojim se visina
nešto me vuče tamo silno
kao pticu da uzleti nad planinu
kad je njeno krilo zove
htela bih gore
da okom dohvatim sve krovove
a najviše onaj
gde smo nas dvoje
jednom snevali kiše i more
gde smo jeli
iz iste kašike
nebo i oblake
gde smo uvek
gledali u istom pravcu
u jednom smeru
tamo
gde bajke
još postoje
(.....)
u srce svoje.

DIONISIJE MALI

Naučiše me neki fini monasi
da se molim i za tuđe ljude.

Naučiše me neki fini monasi
da rastem uz tuđe sreće i kada nisam srećna.

Naučiše me neki fini monasi
da se radujem i suncu.

Naučiše me neki fini monasi
da ne zijam u tuđa dvorišta.

Naučiše me neki fini monasi
da delim i kada nemam šta da podelim.

„Izmisli da imaš“

Naučiše me neki fini monasi
da se nikome u život ne mešam.

Naučiše me neki fini monasi
da okrenem glavu kad vidim preljubu.

Kako je l' to hrišćanski?

„Jeste“

Naučiše me neki fini monasi
da ćutim kada mi se govori a urlam kada mi se ćuti.

Naučiše me neki fini monasi
da samoća ključa mozak a uvodi u mozaik igre iz koje ne izlaziš
kao gubitnik.

Naučiše me neki fini monasi
da sve ljudsko strano mi nije.

Naučiše me neki fini monasi
da odlaze.

želim vam sve najbolje na tom putovanju

U izlogu Manga blejao je noj. Ulice su bile pune ljudi i niko nije obraćao pažnju. Dve studentkinje su stajale ispred prodavnice, gledale u odeću na lutki. Cipele blatnjave, para se kratko zadržavala na staklu. Stao sam pored njih da bih ga bolje osmotrio. Jedna je htela salonke, druga da dodirne materijal žutog kaputa. Ptica je gledala iznad njihovih glava u januarski pločnik Knez Mihailove. Povila je dugi vrat i zaronila kljun u desno krilo. Lakirane čizme su jače sijale od njenog perja. Devojke su se kikitale pa razdragano ušle kroz klizna vrata. Dodirnuo sam staklo dlanom, kažiprstom pažljivo kucnuo nekoliko puta da bi me džin primetio. Polako je izvukao glavu iz krila i opet se zagledao u šetaliste kao da razmišlja. Osvnuo sam se oko sebe da bih ustanovio da li ga je još neko primetio. Nijedan pogled u nojevom pravcu, nijedan uzvik iznenađenja, straha ili radosti. Radnica Manga je prišla lutkama i pre nego što je jednu od njih obuhvatila oko struka i ponela na presvlačenje nasmešila mi se. Noj je raširio krila i kljunom počeo da prebira po njenoj visoko podignutoj pundri. Ušao sam u radnju. Stao sa druge strane izloga. Nojevi guzovi su se šepurili iznad moje glave. Okrenuo se ka meni i rekao:

- Kako mlečne masti utiču na tebe?
- Ne znam – odgovorio sam.
- Možda bi valjalo da se testiraš. Ućutao je i uzdahnuo.
- A keratin? Vej?
- Nemam pojma.

Nesvesno sam pokušao da uvučem stomak. Ispravio sam ramena. Napolju je počeo da pada sneg. Uporno je piljio ka šetalistu, kao zagledan u prolaznost vremena.

- Ja bih da dovedem svoje telo do savršenstva.
- Šta to znači?

– Pa brate, ishrana i tegovi. I naravno kardio. Ali, bato, ne može telo bez mozga, a moj je mali.

– Mali ti je? – zakašljao sam se.

– Samo ti zajebavaj. Nova godina i nove odluke. I nemoj ni da mi spomeneš rezolucije, koristimo naše reči.

– Okej.

Ćutali smo. Iza nas, prodavnica je bila puna uzbuđenih kupaca. Košulje, čarape i šeširi su tiho padali na uglancani pod dok je iznad njih žamor pulsirao u ritmu koraka i smeha.

– Jel znaš šta sam ja, buraz?

– Noj? – pažljivo sam upitao.

– Daj, nemoj da si površan. Nije sve u onom spoljašnjem, ima nečeg i u, znaš već. Unutra.

Krilom je zamahnuo od sitne glave ka grudima prekrivenim crnim perjem.

– Ptica?

– A nemoj me sa razizmom sad. Moraš da paziš šta pričaš, jebote. Ne možeš da kažeš crncu da je crnac. Kažeš mu da je čovek. Kontam da ne možeš baš ni da mi kažeš da sam životinja, osim ako ne izbacujemo u teretani. To bi bilo okej, brate, kompliment, brate. To je ok.

Nije prestajao da uzdiše. Kao da ga je zajahao depresivni demon koji se svom težinom svalio na njegova leđa, pritiskao i mučio pluća i želudac. Kao da ima kilu ili da mu je strašno zapušten nos, puhtao je i duvao. Gledao sam kako se perje podiže i spušta. Duge sive noge su se oslanjale na zajebane kandže.

– Dobro, šta si? Glup sam, ne znam.

– Ja sam suština. S U Š Š Š T I N A. Pročistiš telo, osnažiš duh, ostane suština, buraz. Ostane ono što je bitno. Ono unutra. Moraš da imaš stav. Moraš da znaš odakle potičeš. Ko su ti preci, ko ti je ekipa. Onda ideš dalje, dignute glave. Boriš se za sebe, za svoju suštinu. Ko ti se usprotivi, pozoveš ekipu, izvmeš njegovu suštinu iz lobanje. Jer to nije dobra suština. Razumeš, brate?

Klimnuo sam glavom. Zamislio sam nojevu opaku ekipu kako odvrću šiju afričkom termitu jer je smatra da je dug jezik kod ženke baš vruć atribut.

– Ispričaću ti sada nešto – rekao je tiho kao da se poverava. – Postoji taj šaman u Novom Sadu. Odvela me jedna riba tamo. Vrh riba, brate. I kao, on joj je ortak, bavi se nekim trava-

ma, leče i pročišćavaju duh. Ja, buraz, znam, šta se jede kad se čisti telo: zeleni čaj, celer i laneno seme, ali ovaj baja ima sve sastojke za ajahuasku i daje je besplatno svima koji mu u kuću ulaze sa dobrim namerama. Kontaš ti to? Svako ko ozbiljno želi da pročisti duh zna za njega i ajahuasku, ortak. I sve je prirodno. Ja to podržavam.

Kljunom je kliktao i proizvodio zvuk sličan mljackanju nekog zardalog robota. Oči su mu se razrogačile od oduševljenja kada je počeo da se priseća.

– Tu sam, bajo moj, odlepio. Imao sam vizije. Moja stara majka i otac u nekim žutim kolima voze mene u pelenama kroz džunglu, nebo se otvorilo, pakleni vozači okruženi crvenom prašinom vozili su harlije oko sunca, sve u krug u krug do besvesti i mi smo im se pridružili. Osećao sam kako mi se mozak širi i postaje čulo dodira i ukusa, sve je prolazilo kroz mene. Sve. Lav je prišao, jahala ga je najjebozovnija ženka noja, pružila mi je ruku i rekla da moram da se iskupim. „Borba je sve, brate.“ Tako mi je rekla, kao da je boginja svih porničarki. Moćno, čoveče. Kad sam se probudio nisam znao gde su mi novčanik i nove adidaske, ali je lik bio prijatan, skuvao nam je čaj i ispržio jaja, proteini bato moj, poklonio mi je svoje stare čizme u kojima je hodao kroz Amazonsku prašumu, pa sam se prilično oraspoložio. Posle tog iskustva sam mnogo razmišljao i krenuo korak po korak. Teški treninzi, zdrava ishrana i duboka samospoznaja. Počeo sam da čitam, sve od početka. Prvi na redu su bili Ivica i Marica, tu sam porazio želju za ugljenim hidratima, Ezopove basne – sad sam vegan, idem redom i neću posustati. Stigao sam do Andersona. Devojčica sa šibicama, ortak. Koji je to sjeb! Plakao sam k'o ikona. Vidiš onaj čošak tamo, tu sam bio prošle noći i palio šibice. Bilo je dovoljno hladno. Minus me je dobrano radio, ali na kraju ništa jebote, ne osećam ništa. Iskupljenje je teška stvar kad ti je mali.

Iskezio sam se.

– A jebi se. Mozak. Mozak mi je mali. Jedino što sada znam je da sam otišao najdalje sa šamanom, pa sam ga zvao da dođe pošto je danas Božić, moram da probam da pročitam Šibicarku u tom stanju. Rekao je da ću isповraćati mozak ali produktivna patnja je ok, to moraš da znaš ortak. Brine me jedino što ništa na svetu nema gori ukus od ajahuaske osim kada povraćaš ajahuasku.

Kljunom je povukao rajsferšlus bomber jakne na lutki i elegantno skliznuo kroz vrata na vlažnu ulicu. Mahnuo sam mu iz izloga. Zanesen mislima, nije mi uzvratilo. Negde ispred njega praznične pahuljice su padale na kaput promrzlog šamana.

149

DOME.TI

александра батинић

тремоло

РЕКВИЈЕМ

Сва наша чињења
и разчињења,
у еолском, бледом муљу
оставиће неки траг...

И зар ће неко
једног дана знати
души очи раскопати
прашинчити и гатати
што смо се с ветром и змајем
обесно, лудо играли
посрнули лажном надом
да смо вечни,
па заспали...

И хоће ли препричати
извоштени, шупљи, нем
de gloriae mundi
тужни реквијем...

Да ли ће желети, умети неко
између тринаестог ребра
и сребрног зуба
да нађе голуба,
или се само шести прст броји
код оних који су весели, будући,
али никад наши,
и никада моји.

Да ли ће знати изгрцати
извоштени, шупљи, нем,
de gloriae mundi
дуги реквијем...

150

ДОМЕТТИ

И хоће ли препознати
градинари бивше кости
све радости и пакости
и грехове и опрости,
све што беше злато, блато
блажено што снива испод папрати
у бескрајном је кругу
искупљења душе
којим Земља, добра мати,
свако раз на аз врати.

Да ли ће моћи прећутати
извоштени, шупљи, нем
de gloriae mundi
вечни реквијем...

ТРЕМОЛО

Тремолу умишљаја, љубопитљивости,
испрати прву претпоставку дну кристала,
где месечево око заљуља пробуђено „али“.
Из звучног зида грла загроле, ћудљивости,
суноврати, на мору где је, за вечност, пристала
једна мисао, слово по реч, тихо да ме тали.

У времену, огромна чељуст тишина,
ко бронзано клатно над судбином
која не постоји, или штимује нерве годинама.
У времену, нанос звезданих прашина,
скрива ноћ под ведром горчином,
која се љуспа у себи, а гради лепши мрак.
У нама, у нама...

Ту ноћ смо давно познали, као грех
из давнина послат, да гуди, струном опомене.
Ту ноћ, спавај, у сну би вода и далек смех,
мрачни, грозничави тон, што преко шарених поља
каучове коже, у врху косе, стиже до мене.

И тад спознах палиндром.

Не чух себе како мрем, у горском оку вука.
Има ли шта тише од прекида жице на гитари?
Горди поглед драгог чудовишта,
док Немо прелази равни полара, моје хладноће,
у срж кристала.
Тремоло, љубопитљивости, у једно ништа.

У времену, обојени неми филмови,
Могу ли да врате, кадар по кадар, пуцкетање
туге на излизаној траци? Или је то последњи мит?
У времену, рубикови комедијаши Дивови,
као Кербери, бране, могућно одгонетање
– играм ли краљев (смело је то), или дамин гамбит?

Онда, заиграх палиндром.

Маргина сањивог ока из ничег ишчита глосу.
Играм, и читам, ту ноћ, нештедимице.
Пуб ли сам, зашто ми кафанску полку,
филозофију и душобољку, на опкладу просу,
у бесцење? И спусти руке, као птице
кад закриљују птиће? Глосом изигра
вамписку смелост црног лауфера,
док свиће, свиће...

Ту ноћ, и сад познајем, по магли,
што ми, преко коже, упија, ваљда живот
у глосу гурнут, док на усни трни,
ко пијана шансона.

Ту ноћ, кад смо се усудили, па се нагли
над том тајном забрујалом, ко фагот,
да ми кроз хладну, јесењу језу
оста тек сећање пиона.

Заплаках палиндром.

У времену, дирљива симфонија еона,
ко двосекли рапир у ваздуху, застао неодлучан,
да диригује оркестру судбоносно „али“.
У времену, древна, паганска звона
да испуне наш предео звучан.
Хоће ли сећи? Или ће да жали?

Ја бејох звук, а не чух ни како се рађам
у горском оку вука. Има ли ишта тише од маине?
Питоми поглед драгог чудовишта,
док Немо изнова прашта игре смехом кристала,
што путује у срж, у чистилишта.

А тремоло, љубопитљивости, тремоло је све.
Оно што спознах, можда и пре света, да долази,
као крвава радост, безвременски чисто,
без линија и слова, као креација и као лом.

Тремоло, тај дрхтави космички руб
узе ме, ту ноћ, ко и ти мене, на вучји зуб,
да ни неми филм не може пустити више,
шта су у мени твоје тишине, а шта умишљај.
Тремоло, љубопитљивости, тремоло.
Или палиндром.

* * *

* * *

Господе, колико се може! – изнова
искушавати душу с пролећа?
Опет се котрља зрнце наде,
а душа – за њом:
научена, у главу туцана, до гуше искусна, –
али душа за њом!
Да ли си хтео, Боже,
насељавајући ову бледу копију Раја,
осведочити се, да је моја душа још жива, –
па онда гледај: жива је,
јер се смеје, и плаче, и радује се,
обревши се у вечности,
која час нестаје, час се појављује,
а зове се пролеће;
нашавши се пред сликом Твога Раја.
Гледај: жива је!
И дозволи јој да догоревала
на тврдим земним путевима,
не демонстрирај заточенику
све чари слободе,
о милосрдни...

* * *

Дан отвара белу страницу.
Појављују се контуре ствари.
Пажљиво и весело их загледам.
Упознајем их! Оне су се преселиле овамо
из јучерашњег дана.
Дубље су постале боре столица,

грубље и уморније – руке витрина,
срамежљиво и сањиво прекривају очи
танке завесе.

Зашто оне не желе са мном да буду
отворене?

Контурама предмета и ствари
писан је текст на белој страници дана.

Гледам пажљиво и весело.

Нагаћам подтекст.

Он се притајио иза страница витрине,
иза наслона столица.

Трепери, као привиђење.

Ограда од ствари – потајна врата,
која воде у бљештаве лавине подтекста...

Али ја још не знам
шифру браве у тим вратима.

Још не знам.

Буди милосрдан према мени, Господе,
испуни још и овај мој хир...

Међутим, он је насумице, за сваки случај,
обцвркутао шумицу,

који се вешто провлачи
између бронзаних кипова,

(непознато је какве ће мишиће надувати они,
млади ранораниоци, на свежем ваздуху).

Тим пре што су сви у једнаким свежим пупољцима.

Сви су, као кокош јајима, бременити перспективном
будућношћу.

... Они ће и помрети са својом перспективном будућношћу,

Јер свако од нас је, као пуж за шкољку,
залепљени за свој датум рођења.

Таквог сам мишљења ја,
цветак тамне загушљиве ноћи.

А ноћ, као што је познато, нагиње ка сакопању,
филозофије и узалудних снова
о недостижном звезданом небу.

* * *

Ја кафу овде пијем са кишом.

Киша ми капље у њу,

а киша је за друга.

и киша је за судију, чија решења

жалби не подлежу.
Она спира са мене слој за слојем.
Све, што се тако брижљиво лепило,
додавало, меркало,
дотеривало, – љушти се, пропада.
Мало је тужно – јер колико то
пропада времена, труда и новца!
Али ја сам увек била лакомислена.
Већ следћег трена осмехнућу се:
а сујета сујета, и све је сујета.
Да се мало нечим покријем,
наћи ћу стару мамину кошуљу.
Киша ми капље у млеко.

* * *

Не желим урастати у станиште,
као растиње у земљу,
ни корење пуштати у клизавој тами,
где валга и плесан влада,
ни тамном крвљу га натапати,
утробу мучити, и зависити, и клањати се.
Не упадајте овамо, ствари,
и не гледајте ме тако тупо,
ово – није ваш дом, окрените руду.
Као риба, изврнућу се
у отвореним устима кевђућих дроњака.
Са гађењем и паничним страхом враћам
респектабилну ситуацију.
Па, примићу стољак,
па, столицу, па, канабе...
Све, све, доста је!
Откуд се скупило толико тога?
Време је да се избацује.
И даћу, поклониху,
избацићу.
Шта је, испаде ћорак?
Ходаћу паркетом лако-полако,
а кад осетим прави тернутак –
отворићу балкон и излетети с промајом.

ПОСЛЕДЊИ ЦВРЧАК ЛЕТА

Уши су пуне шума –
цео дан цврче цврнци.
Чак ни пуцкетање пламена
који је гутао суву лозу кромпира,
није пригушивао њихово
панично цврчање.
Ни међу нежним георгинама,
ни међу баршунасто
окамењеним невенима,
оно није престајало,
па чак уз пругу брзог воза,
с обе стране тамног просека,
навире снажно цврчање
цврчака.
А код куће из букета,
у трку набраног цвећа
у опустелом врту,
тако незаштићено, усамљено
и неописиво очајно
озвао се један –
последњи цврчак лета.

ДЕЦЕМБАР

У томе гају
још лежи неуморна јесен,
а ветар све брже и брже
увија је
у кокон од лишћа
жутог, црног, пурпурног.
А облаци се више не гомилају на небу
већ цеде кише
у ретку цедиљку грана.
Подгуркује те време у лећа
на црну стазу
иза тог златног гаја.
Као туђим ногама
ходаш.
Стаза је све ужа и ужа,
као змија.
Већ је црни конач над понором,

већ се остаци конца
над понором
неким чудом лагано њишу
и не падају.
Балансираш,
скачеш.
Доле кркља
хладном утробом
црни децембар.
Најзад је под ногама –
поуздано тло.
Пећина.
Спава у јаслама Детешце.

Са украјинског превео:
Јарослав Комбиљ (2016)

Халина Паламарчук (1948), песник, прозаиста, новинар.

Дипломирала је на Филолошком факултету универзитета „Тарас Шевченко“ (1972) у Кијеву. Радила је као коректор у издавачкој кући „Молодь“ („Омладина“) и у часопису „Ранок“ („Јутро“).

Објавила је збирке песама: „Суничний липень“ („Јул шумских јагода“) 1975; „Солодкі радощі земні“ („Слатке земне радости“) 1979; „Щепа“ („Калемљено дрво“) 1983; „Сонячне сплетіння“ („Сунчано плетиво“) 1987; „Магнітні бурі“ („Магнетне буре“) 1991; „Останній цвіркун літа“ („Последњи цврчак лета“) 1998.

Објавила је и књигу прозних радова: „Аорта Софіївська“ („Аорта Софијивске лавре“).

Податке прикупио: Јарослав Комбиљ (2013)

лаза костих – полиглота, космополита, филозоф¹

О аутору песме „Santa Maria della Salute“ писано је највише као о песнику. Тако то и треба да буде јер је Лаза Костић пре свега био песник. Важно је, међутим, не превидети да је он био много више него само песник. Прецизније речено, његово песништво било је обојено и обогашено тиме што је Лаза био многострука, богата личност. Данас ћемо говорити о Лази као о полиглоти, космополити и филозофу, то јест о три испреплетене стране његове личности, без којих би било тешко схватити и Лазин живот и његово дело.

Лаза се родио и највећи део свог живота провео у Србији (схваћеној у ширем смислу), у Србији на раскрсницама цивилизација, у Србија која је силно желела да буде укључена у главне токове европске културе као њен равноправан учесник. У таквој Србији, која је тек требало да до краја изгради свој политички и културни идентитет, и која се борила за своје место у заједници европских народа, било је неопходно знати бар пар европских језика. Лаза Костић је у том погледу био изванредан пример. Као ретко који Србин, па и ретко који Европљанин, Лаза је познавао осам језика: поред свог матерњег, он се још служио грчким, латинским, немачким, француским, енглеским, руским и мађарским. Све те језике говорио је и на њима је читао, са скоро свих преводио, а писао је на српском, немачком, француском и латинском. (Своју докторску дисертацију из права, на пример, написао је на латинском.)

Бити полиглота значи, у минималном смислу, познавати и служити се са неколико језика. У Лазином случају, то је такође значило и темељно познавати културе земаља у којима се тај језик употребљавао. Не ради се ту само о познавању најважнијих уметничких или филозофских дела

¹ Ово је текст предавања одржаног у Градском музеју у Сомбору, 16. октобра, 2015. године, поводом изложбе о Лази Костићу.

исписаних једним језиком и током времена утканим у образовне и културне токова једног друштва. Употреба језика подразумева и овладавање читавим низом прећутних претпоставки, од религиозних и метафизичких, до социјалних и локалних, које чине окосницу друштвеног и културног живота. Такве претпоставке, од оних мање скривених до оних најдубљих, често излазе на површину приликом превођења са једног језика на други. Лаза је од младости, па до дубоке старости, био заинтересован за превођење важних дела, од песничких креација до правних списа. Његови преводи, попут превода Шекспирових драма, а још више његови коментари превода других преводилаца, на пример превода фрагмената предсократовских филозофа са грчког на латински, показују колико је Лазино владање светским језицима било темељно и суптилно.

Познавање неколико језика може нас завести да се усмеримо на разлике у структуралним везама и прећутним претпоставкама на којима се ти језици заснивају. Кад нас те разлике не воде да се усмеримо само на оно што је различито, већ нас, баш насупротив, наводе да увидимо и оно што је слично и заједничко, онда се померамо ка ставу према свету који се може назвати „космополитским“. Као што је полиглота онај који влада многим језицима, космополита је особа која снажно доживљава повезаност и јединство света. Космополита себе доживљава као грађанина света, једног и заједничког света у коме морамо живети заједно и који представља камен темељац тог заједничког битисања.

Лаза је био грађанин света не само по знању мноштва светских језика него баш по својим светским манирима, назорима и оријентацији. То не значи да је он заборавио или одбацио своје српско и православно порекло. Он се њиме поносио и наручито је у „белом свету“ истицао вредности српске епске поезије, коју је и добро познавао и која му је била важна инспирација од младости па до краја живота. Он је хтео да ту српску епску поезију мери по највишим европским стандардима. У те највише стандарде Лаза је убрајао старогрчку литературу и филозофију (Хомер, Есхил, Емпедокле, Хераклит), Шекспира (Лаза је превео „Ромеа и Јулију“, „Краља Лира“, „Хамлета“ и „Ричарда III“), као и Гетеа. То су били Лазини главни извори инспирације, и у свом стваралаштву он је, попут својих узора, тежио ка универзалним темама и симболима.

Саму реч „космополитанизам“ је у ширу употребу увео немачки филозоф Имануел Кант, својим есејом о „Идеји

историје са космополитске тачке гледишта”. Кант ту наступа као најважнији представник европског Просветитељства, као заступник рационалне оријентације, демократских институција и универзалних људских права. Корен речи „космополита” и „космополитизам” је наравно много старији. Он се налази у старој грчкој речи „космос”. Та реч се односи на свет као целину, на свет схваћен не као мртав Њутнов механизам (како се то веровало у Кантово, а почесто и наше доба), него као јединствени живи организам – свет као живу силу и живо биће. Док је Кант инсистирао на јединству света у свом развијању космополитске оријентације, његов нешто млађи сународник, Гете, стављао је нагласак на јединствен животни принцип. Свет је јединствен не толико по својим институцијама и квантитативним научним стандардима (како је то замишљао Кант у својој идеји космополитске историје), него управо по свом квалитативном животном принципу који тако делује да се у природи ништа не одвија што није у вези са целином света.

Овде долазимо до треће карактеристике коју бисмо желели да размотримо – Лаза Костић као филозоф. За Лазу се често писало да је он најзначајнији „песнички мислилац српског романтизма”. Признајем да мене буне оваква карактеризација зато што ми се чини да она ставља акценат на погрешно место. Таква карактеризација нас води да се питамо како дефинисати српски романтизам, ко су његови остали важни представници (од којих је Лаза наводно значајнији), као и питање да ли се пред крај свог живота Лаза још увек кретао романтичарским стазама, или је он скренуо у неком другом, можда само себи својственом правцу? Мене та питања буне зато што нас одводе од оног најзначајнијег, а то је шта уопште значи бити песнички мислилац и у ком смислу је песник Лаза био један такав мислилац.

У Основном начелу Лаза је писао да „нема песника без мислиоца, ни право мислиоца без маште”, а такође и да „сваки песник треба да има нешто од филозофије”. Такве мисли су заступане и раније, почевши од Платона па до Гетеа. Платон се двоумио у вези тог гледишта, па је из своје „Државе” протеривао песнике, док је у свом списатељском опусу он заправо представљао оличење једне изванредне синтезе поетске инспирације и дубоке мисли. Гете се није двоумио него је чврсто стајао на становишту неопходне интеграције поетског и филозофског. Под тим је Гете сматрао не само да песник треба да развије своја књижевно-теоријска и естет-

163

ДОМЕТИ

ска схватања, него да он треба да развија и своје филозофско-космолошке мисли.

Утицај Гетеа на развој нашег песничког мислиоца је у бројној литератури о Костићу или превиђан или потцењиван. Зашто је то тако и у чему се тачно састојао тај утицај, то су теме за неку другу прилику. Овде је важније скицирати Лазине филозофско-космолошке мисли, за које је он повремено гајио наду да их може развити на систематски начин, а које су ипак остале недомишљене и некомплетирание. Такође је овде важније указати на то да је занос који је водио Лази у својим стваралачким напорима заиста садржао важне елементе филозофског мишљења. Он је наравно добро знао да поезија настаје из ирационалног заноса који је он тако сликовито описао као стање између јаве и сна („Међу јавом и мед сном“!). Баш такав занос је Платон осуђивао, не увиђајући да постоји разлика између тренутног и искључиво емотивно понесеног заноса са једне стране, и „вечног исконског заноса песничког“, како се Лаза изразио у својој Књизи о Змају. Лаза је о себи говорио као о „хладнокову“ – једна од његових бројних кованица – то јест као о песнику који не ствара док је још у ватри осећања, него тек са дистанце, тек пошто су се емоције мало охладиле. Попут Гетеа, Лаза инсистира да су нам и емоције и мисли неопходне, и то не само за поезију и филозофију, већ и за сваки балансиран и хармоничан приступ проблемима које нам намеће живот.

Један од начина да окарактеришемо историју филозофије јесте да кажемо да се она састоји у историји разграничавања. Почевши од Платона и његове „линије“ која раздваја пећину илузија од истинске стварности (оличене у вечним, непроменљивим и савршеним Идејама), до Кантових разграничења између чулног и интелектуалног, разумног и умног, теоријског и практичног, филозофи као да могу да мисле само у категоријама анализе („или – или“). Попут Гетеа, Костић је првенствено мислилац синтезе и филозоф интеграције („и ... и...“). И Гете и Костић виде укрштање као централни принцип за наше разумевање света. И један и други схватају васељену, и наш живот у њој, као борбу супротности која истовремено тежи хармонији.

У хришћанској филозофској и религиозној мисли, о тој хармонији се размишља у суперлативима који остављају простора само за једно могуће објашњење – та хармонија мора да нам долази од Бога, да се са небеских висина

164

ДОМЕТРИ

спусти у нашу долину суза. И Гете и Костић су радикално супротстављени таквом схватању природе и извора хармоније. Гете се силно разочарао у Канта када је велики мислилац из Кенингсберга пред крај живота објавио књигу Религија унутар граница чистог ума. Кант је ту настојао да избаци из религије све што није етички и рационално чисто, што је Гете доживљавао као искривљавање саме природе религиозног. Да ствар буде још гора, Кант је ту некритички прихватио хришћанске тезе о грешној људској природи и првобитном греху. По Гетеовом мишљењу, управо је природа – природа људска и природа уопште – оно што је чисто, оно што треба продуховити и даље развијати, а не оно чега се треба стидети и што треба по сваку цену сузбијати.

У поређењу са Гетеом, Костић прилази питању хармоније на нешто другачији али комплементаран начин. Преводећи Хомерову Илијаду, он наилази на реч хармонија која се ту употребљава у смислу уклапања жљебова две даске спојене приликом прављења чамаца и бродова. Ти жљебови су тако направљени и укрштени да, када они уђу један у други, тако састављене даске се више неће раставити. Оно што су била два тела сада функционише као једно. Фасциниран тим примером и изворном грчком употребом речи хармонија, Костић схвата да су они одраз оштроумног увида у то како се ствари односе једна према другој и како су сложене у природи. Размишљајући о хармонији жљебова, он увиђа да су исто тако склопљене кости у животињском и људском зглобу. Зглоб, или саставак две кости које функционишу као једна, јесте најједноставнији и најбољи примерак хармоније. Хармонија настаје, дакле, када се два (или више) елемента тако укрсте да они функционишу као једно. За настајање хармоније није потребна ни божанска воља нити божански план (као Лајбницова престабилирана хармонија) спуштених на земљу са неба, него она баш настаје одоздо, из самих разноразних елемената природе који налазе функционалан начин да се уклопе и слажу као један.

Постоји ту још један важан елемент Лазиног поетског мишљења који је био недоцењен како од стране његових савременика тако и од стране његових следбеника. Да бисмо разјаснили тај важан моменат, преко кога су многи олако прелазили, присетимо се овде разликовања индукције и дедукције. Ту је реч о два супротстављена приступа сазнању стварности. Индукција је метод прикупљања података и приступа сазнању који иде од појединачног ка општем.

Ако утврдимо да неки примерак једне врсте ствари (или живих бића) поседује одређену карактеристику, па затим даљим испитивањем утврдимо да сви познати примерци те врсте поседују исту карактеристику, онда је методолошки оправдано да очекујемо да ће сви примерци те врсте ствари, укључујући и оне са којима (још) нисмо упознати, испољавати ту исту карактеристику. Та карактеристика постаје један од начина разликовање те врсте ствари од других. Велики део нашег здраворазумског сазнања се базира на сличном приступу, а у природној науци се он промовише у централни методолошки принцип.

Дедукција је приступ супротан од индукције. Уместо пажљивог прикупљања података и њиховог уопштавања, код дедукције се полази од једног општег, понекад универзалног принципа. Такав принцип се користи и као основа за даље логичко закључивање, то јест извођење последица из таквог принципа, и као опште правило под који се подводе и помоћу кога се просуђују будући конкретни случајеви.

Индукција и дедукција су још једна илустрација оног искључивог (или – или) приступа о коме смо већ говорили. Индукција је за Лазина живота била широко прихваћена у емпиријски оријентисаним и на конкретно усмереним англо-саксонским земљама. Дедукција је негована тамо где је доминирала немачка култура која је највише развила спекулативни начин мишљења.

Наравно, у пракси се те методолошке оријентације не искључују, него се баш обично дупуњују. Но, овде се ради о нечем другом, нечем што је Костић увидео да им обема недостаје. Метафорички изражено, индукција је оријентација која иде од ока ка разуму. Дедукција, насупрот томе, иде од разума ка оку. Па било да то окренемо овако или онако, испада да оно што карактерише и дефинише нашу људскост јеста глава: да ли прво очи па онда разум, или обрнуто, свакако остајемо при глави. А тело? То грешно тело је некако заборављено, као да смо ми бестелесна и безосећајна бића.

Е па баш и није тако, можемо лако замислити Лазу како се инати. Оно што је највише људско, јесте срце. То срце што куца у нама је симбол живота, оно је то што нас повезује са остатком природе и света. И то срце јесте оно место укрштања природе и духа, телесног и душевног, разумног и чувственог. То срце, некад мирно а некад узбуркано, јесте оно што нас покреће, што нас мотивише – да живимо, да сазнајемо, да растемо, да волимо, да уживамо, да патимо...

То срце је оно што фали и индукцији и дедукцији. А шта је људско биће без срца? А баш то срце има своје тежње, своје жеље, своје принципе, који могу да се супротстављају и очима и разуму. Како то каже једна од Лази најомиљенијих народних песама, она о Омеру и Мерими, „није благо ни сребро ни злато, већ је благо што је срцу драго“.

Ако бисмо хтели тај тројни систем елемента да прикажемо на филозофски начин, уместо о оку, разуму и срцу могли бисмо говорити о принципима реалног, рационалног и идеалног. Лаза је песнички мислилац, песник-филозоф, за кога је најважније оно идеално. Важно је подвући да се Лаза свесно опирао традицији европске филозофије која је то идеално навек покушавала да преведе, често и редукује, било на реално, било на рационално. У англо-саксонској традицији, на пример, то идеално се често схвата у терминима здраворазумског мишљења (*common sense*) и онога што је корисно (*usefulness, utility, practicality*). Идеал се ту своди на оно што је прорачунљиво и практички корисно, на економски интерес и лично задовољство. У немачкој традицији, пак, тај идеал се најчешће своди на осећање дужности – према нацији, према важећим законима, према апстрактном категоричком императиву... Док је према англо-саксонској традицији врховни принцип живота онај економски, према немачкој је то онај политички.

Лази су били страни и један и други приступ. Принцип користи и личног интереса је супротан српском карактеру; он је тешко спојив са нашим менталитетом. Наравно, већ и за Лазина живота, а још више у другој половини двадесетог века, тај приземни принцип се наметнуо као водећи, као доминантан, са свим оним последицама по природу и друштво којих постајемо све више свесни.

Српском менталитету је ближи немачки принцип, принцип осећања дужности. Он је у нашој традицији комбинован са словенским осећајем за патњу и идеалом јуначке жртве. За Србе је врховни симбол тог менталита битка на Косову. Никада нико у англо-саксонској традицији не би славио такав катастрофалан пораз, који је српску нацију увео у вековно ропство; за Енглезе и Американце, такав би пораз био неизбрисиви жиг срамоте.

Ако се пажљиво загледамо у Лазине списе, без обзира да ли су то његове песме или проза, тешко да ћемо ту наћи Косово као идеал. Нити ћемо код њега наћи изразите примере херојског јунаштва. Лаза се јесте дубоко дивно

српској епској поезији, али када је он ту поезију хвалио и приближавао европској публици, он није причао о српским јунацима него баш о женским карактерима. Кад говори о племенитости, Лаза не истиче херојство српских јунака већ њихових мајки, супруга, и кћери. Како су знали већ стари Грци и како је то Хомер певао у Илијади, врхунац јунаштва је херојска смрт. Али као што Хомер не завршава свој спев са освајањем (и пљачкањем) Троје већ наставља своје појање још тежим испитом за свог јунака – Одисејев повратак кући – ни српски народни геније не заборавља мајку Југовића и жртве безброј уцвелењих жена после Косовског (као и сваког сличног јуначког боја). Живот је такође жртва – не тако спектакуларна као јуначка смрт на бојном пољу, али свакако не безболна. Штавише, управо је таква жртва она коју исправно сматрамо као трагичну: некада је далеко теже живети (и надживети) него мрети.

У женским ликовима српске народне поезије Лаза Костић налази највиши животни идеал, идеал људске чистоте и племенитости. Када он попут Гетеа уздиже женску лепоту у космички принцип (присетимо се завршних стихова Фауста: „*Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan*“), онда он не мисли на лепоту у оном директном чулном смислу: па и Омер схвата да је Фатима путно лепша од његове Мере, али Мера је та коју његово срце жели, једина за којом његово срце чезне.

Лаза је покушао да своје филозофске мисли уоквири у један филозофски систем, у један естетски обојен приказ света, који би био различит и од англо-саксонске индукције и од немачке спекулативне дедукције. Он је желео да формулише и развије филозофски систем који би полазио од осећања живота, од срца, и у коме би лепо било постављено и као етички и као космолошки принцип, као принцип који заснива и одражава јединство космоса. У томе он није успео ни приближно у оној мери у коме је оваплотио своје гледиште и животну искуство у својој последњој, бесмртној песми – „*Santa Maria della Salute*“. Стога, иако је Лаза Костић био много више него само песник, њега се с правом и најчешће сећамо као песника.

марко паовица

критичар њим самим

Михајло Пантић: *Од стиха до стиха*; Народна библиотека *Стефан Првовенчани*, Краљево, 2014.

Критичком књигом *Од стиха до стиха* Михајла Пантића, трећом у његовом хроникалном низу „Свет иза света” посвећеном савременом српском песништву, обухваћено је ни мање ни више него четрдесет осам песничких имена. Од тога мноштва, тридесет шест песника и песникиња представљено је засебним критичким, односно есејистичким записима, док је осталих дванаесторо подвргнуто групном третману у четири информативно-промотивна оглашавања (троје протагониста нишке сцене плус девет нових гласова, двотрећински женских). А огромна већина појединачних наслова, изузимајући седам првих огледа и портрета у дугом хронолошком низу, тиче се песника рођених између 1945. и 1975, то јест аутора делатних у последњој четвртини прошлог и у првој деценији овог столећа или снажније потврђених крајем тог раздобља.

На челу низа, ни случајно ни само према главном начелу композиције, стоји аналитички оглед о песми „Запуштени источник” Војислава Илића. Анализом ове Војислављеве, према Пантићу, најлепше и најбоље, заиста велике песме обелодањује се у новом осветљењу његов комплетан поетички лик и исцртава песников портрет са ауром непорецивог модернитета и трајне књижевноисторијске величине, која је сукцесивним сменама управо модернистичких као и авангардних поетика прошлог века све више умањивана. Исти образац портретисања Пантић користи посредујући и стваралачки лик Душана Радовића, Драгана Стојановића, Братислава Р. Милановића и, донекле, Новице Тадића.

Различити су поводи и полазишта Пантићевог критичког оглашавања. Неретко је појава изабраних / сабраних пе-

сама појединих песника / песникиња за овог хроничара прилика да – било на проспективан, било на ретроспективан начин – осветли основна поетичка својства њиховог поетског опуса. Тако Пантић код Ивана Растегорца, на пример, уочава пророчки стилски комплекс, као и песникову склоност да о свим емоционалним и мисаоним подстицајима проговори на неуочен, ишчашен, нискофреквентан начин, док у спонтаности, у наглашеној реторичности и у свеопштој опречности сагледава главна обележја поезије Бранислава Петровића, у осећању уклетости и бачености у свет – његову везу са Дисом, а у слављењу тајне рођења и чуда живота његову сродност са Растком Петровићем. За Чарлса Симића каже се, поред осталог, да је дубоко везан са српском поезијом, коју је са страшћу истрајно преводио. Поезију Марије Шимоковић Пантић тумачи у, можда, повлашћеном расткопетровићевском кључу, као телесну, физиолошку раекцију на спољашње надражаје, док на другој страни, примера ради, прилежно прати песничке преображаје Снежане Минић на њеном путу ка освајању једноставности.

Од многобројних одазивања на нове књиге нема наслова који не вреди помена мада се неки, углавном арбитарно, могу и издвојити. Књига Јелене Ленголд привлачи пажњу критичара колико по себи, толико и по повратку осведочене песникиње поезији, после подуже авантуре са прозом; књига Милене Марковић – по преласку на премоделоване „градске гатке“ уз задржан антилиричан, непатетичан, бруталан језик, односно уз псовку и елиптично-синкопиран урбани говор, а књига Владиславе Војновић по томе што у простор културе уводи писање телом из свакодневне и породичне перспективе, оснажујући са физиолошког становишта фреквентност све јаче женске беседе у данашњем српском песништву. Књигом Владимира Копицла Пантић, на једној страни, самерава домете новосадског таласа трансавангарде разматрајући, на другој, превасходно две главне стваралачке црте њеног аутора – радозналост и разностраност у сталном пресецању идиличног и суровог. Посматран ретроспективно, с гледишта његове седме књиге, Дејан Алексић виђен је као поетички номад коме је традиција акустички простор, тј. огледно поље нових стихова, док га у референтној књизи интерпретатор затиче негде на пресеку веризма и (нео)символизма. Узоран случај модерног књижевног приказа, према компатибилности приступа са структурним склопом приказиваног дела, представља Пантићева интерпретација изузетне треће пес-

ничке књиге Алена Бешића. Али, да Пантић уме и да се учини невешт и да тежиште интерпретације стави на сасвим споредну страну дела, сведочи његово осветљење за сада претпоследње песничке збирке Мирослава Максимовића; да може и њега да ухвати дремка, јер и Хомер каткад задрема, показује се при Пантићевом читању једне од новијих књига Милосава Тешића; да Пантић, најзад, зна да начини провокативан дисбаланс у оквиру појединачног интерпретацијског рукописа, види се по његовом критичком пријему најновије песничке књиге Саше Радојчића. Но, све су то ипак веома ретки изузеци.

Неколико оглашавања без јасно разазнатљивог повода у новој Пантићевој књизи иде свакако међу њене највише вредносне домашаје. Ту је, на првом месту, студијски заснован оглед о Новици Тадићу, песнику гротеске и тамних ствари, сачинитељу *антипсалама* и *обрнутом пророку*, гласнику смрти *идиле*, том Сиорану савременог српског стиха и анахорету у Београду. Затим долази, не мање студиозан, оглед о полихисторским траговима Ивана Негришорца на мапи актуелне српске културе, писан присно, ентузијастички, али без трунке патетике. Ни смирени дијакхронијски осврт на песничко дело Милована Марчетића не заостаје битно, бар по ширини критичког увида, за вршним тачкама Пантићеве књиге.

Отворен за све боје и тонове, за све инспирације и артикулације, речју, за све постојеће поетичке концепције, сем можда једне, Михајло Пантић пружа, чини се, појачану критичку подршку неколицини сушних лиричара међу српским песничким гласовима наших дана. Понајближи том виду певања, мада се не може сасвим идентификовати са њим, Живорад Недељковић доживљен је, чини се, у својству Тадићевог антипода, као самосвојан рестауратор *идиле*, схваћене не буклично, већ као *нерешиве загонетке светлости и времена*. Први из тројства сушних лиричара представљених у Пантићевој књизи јесте, у ствари, Томислав Маринковић, песник времена и тишине, који *слуша тишину и трпи самоћу*. Други је Војислав Карановић, такође изричити песник тишине и представник *константног, магистралног лиризма у традиционалној и у модерној српској лирици, подједнако*. А трећа је Гордана Ђилас, главна јунакиња ове књиге, којој Михајло Пантић посвећује серију аналитичких приказа писаних из једне, накнадне временске тачке у односу на појављивање већине њених књига. Њену поезију карактерише певање о светлости, што је повезује с Недељковићем, и певање о *елементима*, та

најризичнија могућа поетска позиција. Певајући о светлости, да, увек осветлости, Гордана Ћилас нас, по Пантићу, подсећа како је меланхолија основни, природни тон сваког лирског сведочења о субјекту и свету, о субјекту у свету, о свету у субјекту.

И најзад, Пантић не губи из вида ни рубно подручје песничке речи, које, граничећи се са разним правцима и стилловима савременог музичког израза, или му конститутивно припадајући, залази у зону супкултуре. Или маскултуре, како вам драго. Отуд се у овој књизи наилази и на интерпретације поп-поезије (Момчило Бајагић Бајага), рок-песништва (Ђорђе Кубурић), битничке поезије (Звонко Карановић) и песничког израза Миодрага Раичевића саобразнога духу блуза.

Претресајући у краћој уводној речи издавачку ситуацију данашњег српског песништва, Михајло Пантић не помиње ни једно књижевно-издавачко средиште изван Србије, као што се на дугом списку представљених аутора и ауторки у његовој књизи *Од стиха до стиха* не налази ни једно песничко име из Републике Српске или, далеко било, из Црне Горе. Индикативно. На једном месту, успутно, Пантић све бројне домаће поетичке струје дели на две групе: ону коју карактерише идеологемски (!) интониран дијалог са историјом и текућим добом и ону коју одликује надтемпорално засновани субјективизам. Погодите на којој су страни Пантићеве критичарске симпатије и његова културна политика. Па ипак, независно од тога, обележени печатом дубоко личног доживљаја, како би рекли рецентнији критичари, и ништа мање дубоким познавањем природе песничког говора и простора његове културно-социјалне акустике, дневне критике и есејистички записи Михајла Пантића прихватају се са подједнаком мером сугестивности и поузданости. Културни оквир једне литературе није, међутим, питање личног доживљаја.

КЊИГА О МАЈАКОВСКОМ

Душан Опачић: *Maјakovski: pesnik revolucije*; Друштво за афирмацију културе – Пресинг, Младеновац, 2016.

На почетку овог текста желим да истакнем велико задовољство, које сам осетио када ми је, ових дана, локални поштански службеник уручио пошиљку с књигама Душана Опачића, мог блиског рођака, а у којој су биле пажљиво упаковане три његове песничке збирке (*Урлик из тетрапака*, 2014, *Из апартмана 303*, 2015 и *Криви солитер*, 2016.) и књига, или боље и прецизније речено студија о: животном, грађанском, револуционарном, емоционалном и песничком путу, и усхиту, грузијског, совјетског, па, у извесном смислу, и руског песника ВЛАДИМИРА ВЛАДИМИРОВИЧА МАЈАКОВСКОГ (1893–1930). Оно што ме је одмах, наглашено подстицајно, окренуло тој, јасним, веома прегледним и језички богатим приступом, написаној књизи МАЈАКОВСКИ: ПЕСНИК РЕВОЛУЦИЈЕ, ситуирано је у једном важном податку моје средњошколске биографије, а који је везан за чињеницу да ми је Наставничко веће апатинске Гимназије Никола Тесла школске 1968/69. године одобрило, као ученику природно-математичког смера, да за завршни матурски испит: пишем, полажем и браним дипломски рад из српског језика. И као што се у том мом фамозном „матурском случају“ може календарски израчунати – то је било пре скоро педесет година или пре непуних пет деценија, пре дигиталне епохе и њених богатих понуда из сфере претраживачког изобиља, дакле у времену када је савремени човек започео ослобађања из чељусти ропске везаности за крута и најчешће контрапродуктивна библиотечка правила и њихове до бирократског бесмисла надуване „законе“. Морам да признам да ми је тада, пре толико времена, одобрено да матурски рад напишем и одбраним на тему *Живот и дело Владимира Владимировича Мајаковског*. И успело ми је да то на моје велико задовољство и учиним

и тим радом обогатим моју личну библиотеку, коју сам, у прошлом и овом миленијуму, градио уз немерљиву помоћ моје покојне мајке Драгице Драгиње рођене Опачић и мог покојног брата Душана. А, истицање свих ових „историјских“ података, из ефемериса моје породице, учинио сам да бих потенцијалног читаоца упознао с природом „окидача“ овог мог текста из жанровске заједнице књижевних приказа.

И као што написах с почетка уводног пасуса, или пак одељка, мој блиски рођак Душан Опачић написао је богатим стилским захватом ефектну студију о песнику В. В. Мајаковском. Ту ефектност писац је језички изградио користећи се процесом „економичне“ употребе простора и цитата између чијих имагинарних граница се простира, или протеже, суштина феномена резимеа у смислу: сабирања, збрајања, издвајања и типовања главних елемената тематског корпуса. На том послу уочљива је пишчева енергија у савладавању увида у материју, која подразумева компетентно бављење фокусом Мајаковски. У том резимеу, сажетку или апстракту је тематску главнину поделио на неколико поглавља: Фракција, Идеја, Револуција, Биографија, Књижевно стваралаштво у постреволуционарном периоду и Епилог и утицаји. Речју, Владимир Владимирович Мајаковски, творац чувене и у светским читалачким размерама познате поеме Облак у панталонама, је рељефно приказан као писац који је совјетској поезији револуционарно даривао нову димензију и својим стиховима у њој очистио лирски ваздух од „угљендиоксида“: аутсајдера, скрибомана, неписмењаковића, стихокрадица, преписивача, књижевних клептомана и осталих литерарних кретена. Из сваког од наведених поглавља може се сазнати колико је Мајаковски био велика фигура свог времена, совјетске и светске поезије. И колико је био у праву Јосиф Висарионович Стаљин, велики вођа Совјетског савеза, такође, као Мајаковски, рођен у Грузији, када је на жалбу песникиње Љиље Брик, њему лично упућену, реаговао „резолуцијом“. „Друже Јежов, молим вас да преузмете одговорност за писмо другарице Брик. Мајаковски је највећи и најталентованији песник наше совјетске епохе. Занемаривање његових дела једнако је злочину. Жалба другарице Брик је по мом мишљењу оправдана.“ Та Стаљинова „резолуција“ носи у себи пророчку оверу визије о бесмртности поезије и поетичког ангажмана Мајаковског и то не само као песника, који је померио жанр поеме уводећи у њу структуру чувеног степенастог

ређања стихова, већ и као један од, по многим историчарима књижевности – кључни, оснивача руског футуризма, и који је битно допринео 1912. године појављивању текста *Шамар јавном укусу* или *ти Манифеста руског футуризма* који су потписали песници: Бурљук, Александар Кручоних, В. В. Мајаковски, Виктор Хлебњиков и др.

За име В. В. Мајаковског везане су многе мистерије, а најинтригантнија је она у којој се, или којом се, спекулише и лицитира на тему: да ли се и зашто убио, или био убијен. Али, како год Мајаковски је за собом оставио написаним велико песничко благо, које се означава и великим поглављем светске поезије. У свему томе књига Душана Опачића помаже да се у нашој српској и славистичкој књижевној збиљи још једном осветли лик великог светског песника чија популарност траје и у овом трећем миленијуму. Ову књигу краси и богатство црно-белих фотографија, као важних историјских докумената, на којима „дефилије“ Мајаковски са својим књижевним и политичким савременицима, нарочито из времена када је написао стихове: „У овом животу није тешко мрети./ Изградити живот далеко је теже.”

На крају наводим и неколико реченица из биографије писца ове драгоцене корисне књиге.

Душаан Опачић је рођен 1977. године у Београду. Новинар је по професији. Био је сарадник редакција многих листова и гласила у земљи и расејању. Пише поезију и кратке приче... Објавио је три песмозбирке под насловима наведеним у овом тексту.

tokovi savremene ženske proze

U ovogodišnjem užem izboru za NIN-ovu nagradu, od jedanaest romana tri su napisale spisateljice, a sva tri je objavila *Laguna*. To su romani *Ravnoteža* Svetlane Slapšak, *Odlazak u Jolki Palki* ili *Lažna uzbuna u Aleji zaslužnih* Mirjane Đurđević i *Arzamas* Ivane Dimić, koji je kasnije i dobio priznanje za najbolji roman.

Romani *Ravnoteža* i *Arzamas* dobar su primjer, svaki na svoj način, dominantnih pravaca u domaćoj savremenoj književnosti koju pišu spisateljice. Ipak, treba imati na umu da je riječ o autorkama koje su već iskusne i koje imaju dugu karijeru iza sebe, dok mlađi ženski glasovi u prozi gotovo da su i dalje nečujni. Osim generacijske bliskosti, uslovno rečeno, ono što je ovim autorkama takođe zajedničko jeste to da se njihovo djelovanje ne zadržava samo u polju proze, već one pišu u različitim formama, a bave se i drugim oblastima humanistike. Slapšak je akademsku karijeru vezala uz klasične nauke, dok je Dimić dramaturškinja.

Zato ne čudi da su romani ovih autorki na formalnom nivou postmodernistički, što najviše pogoduje spajanju različitih književnih žanrova, čak i prekoračivanju granica između disciplina. Svetlana Slapšak na stilskom je nivou ipak vještija od Ivane Dimić. Dok je roman *Arzamas* sastavljen od proznih crtica i dramskih fragmenata koji se smjenjuju bez neke logičnije povezanosti, posebno u prvom dijelu romana, u romanu *Ravnoteža* pastiš, parodija i realistično pripovijedanje i na nivou teksta stoje u ravnoteži.

Slapšak parodira pisanje oca nacije, tako da umjesto dominacije jednog muškog glasa, roman čini polilog ženskih glasova. Autorka daje glas ženama da bi opisala iskustva života tokom devedesetih godina, i to grupi žena koje udruženo djeluju kako bi se izborile da prije svega fizički prežive, a potom i da pronađu smisao u nacionalističkom društvu koje svoje ispunjenje traži u vođenju ratova. Ovo pomjeranje perspektive na

mnoštvene ženske likove predstavlja svojevrsan iskorak naspram dominantnih tokova u domaćoj i regionalnoj književnosti, u kojoj se priče o ratovima iz devedesetih najčešće saopštavaju iz ugla muških pripovjedača, i to obično pojedinca, dok ovdje nije u pitanju jedna žena, već po životnoj dobi, nacionalnosti, karakteru, seksualnoj orijentaciji različiti likovi žena.

Dimić takođe glavnu riječ prepušta ženskim likovima i piše dijalog između pripovjedačice i njene majke. Prozne crtice u prvom dijelu romana date su iz ćerkine perspektive. One se uglavnom pozivaju na velike umove filozofije i književnosti, poput Hajdegera, Humbolta, Vitgenštajna i Čehova, i nisu najbolje povezane sa dramskim segmentima. Takođe, kontrapunkt između ženskog odnosa koji je u središtu romana, sa dubokoumnim, često pretencioznim komentarima pripovjedačice, nije najbolje usklađen, niti motivisan, a dodatni je problem u tome što je nevješto izveden i ne prati jasnu umjetničku viziju. U drugom dijelu knjige, autorka je pronašla unekoliko uspjelije rešenje. S tim u vezi jeste i prelazak sa citiranja velikih „muških“ umova na dijalog sa književnicom, jer su sve crtice u tom segmentu vezane za iskustvo bolesti Emili Dickinson. Tim postupkom, bolest pripovjedačicine majke dobija komentar u vidu intertekstualnog dijaloga sa američkom pjesnikinjom.

Na tematskom nivou roman *Ravnoteža* predstavlja nešto drugačiji ženski pogled na jednu od centralnih tema u regionalnoj književnosti, na rat i njegove posljedice, iako je važan segment teksta i prikaz privatnog života žena, u kontrastu prema ludilu i nasilju spoljašnjeg svijeta. Za razliku od ovako široko postavljene priče, Dimić je fokusirana na lični odnos između dvije generacije žena. Njena tema je vrlo aktuelna, i na nivou globalne književnosti, a posebno u odnosu na anglo-američku, u kojoj je ova tema vrlo česta kada je u pitanju žensko stvaralaštvo.

Romani *Ravnoteža* i *Arzamas* se razlikuju i na nivou početne pretpostavke priče, kao i na nivou izvedbe. Oba se, međutim, zadržavaju u granicama postmodernizma i ne nude neki novi način pisanja, već nastavljaju tradiciju koje se u regionalnoj književnosti razvija već nekoliko decenija. Jedan za polazište ima regionalni društveni kontekst, kroz priču o ženskom otporu nasilju kao opšteljudskoj potrebi za pacifizmom. Drugi se zasniva na ličnoj priči, ali priči koja je podjednako opšta jer prikazuje sukob, ali i ljubav, između generacija. Kako je u fokusu oba ova romana ženski pogled i kako se u njima insistira na opisu odnosa između žena, oni predstavljaju moguće pravce, prije svega tematski, u kojima bi nadalje mogla da se razvija domaća književnost.

вијетнам и девет змајева

Радмила Гикић Петровић: *Вијетнам и девет змајева*;
Орион спирит, Сремска Каменица, 2016.

После путописне прозе *Намасте, Индијо* (Матица српска, 1984) и награђеног путописа *Кореја пост скриптум* (награда Љубомир Ненадовић за 2015) пред читаоцима је и трећа књига путописа Радмиле Гикић Петровић *Вијетнам и девет змајева*, којом ова новосадска књижевница заокружује своју триологију азијских путописа. А управо у овој књизи ауторка ће на једном месту, пишући о реци Меконг, рећи и ово: „Књиге пишу да је река по величини дванаеста у свету, не знам да сам видела већу, па ми је највећа, најдужа у Азији, а мени је Азија и највећа и најлепша.” Тиме је, ако не објаснила, а оно макар наговестила шта је то што је толико везало за далеке пределе Азије, њене лепоте, њене људе и њене културе а о чему ми тако мало знамо.

Ауторка свој путопис отпочиње пре самог пута. Причу о Вијетнаму почиње у Кореји, док Вијетнам није још, видела: „Син је рекао: Идемо у Јапан. Мој Муж је рекао: Идемо у Вијетнам. Ја сам желела мир и нисам ништа рекла. Стигла ми је наручена камера из Токија, Син је планирао да купи компјутер. Данима смо се распитивали и обилазили агенције у Сеулу. Нудили су нам којешта, ми смо терали своје. Није било лако организовати пут у Вијетнам; у време када смо ми сањарили да кренемо на путошество, појединачна путовања била су могућа једино уз велики напор и уз посредовање агенције: тачне назнаке куда желимо да путујемо и шта желимо да видимо. Једино тако – и никако другачије, нема скретања с пута.” О политичким приликама и друштвеном устројству Вијетнама – толико. Само још на два-три места, пишући о обавезним водичима који су им били додељивани, списатељица ће нам дозволити да понешто о томе наслутимо.

У следећим поглављима, која носе звучне, мелодичне наслове *Ха Лонг*, *Ку Чи*, *Вунг Тау*, *Ми То* (*Лепа госпођа*), *Острво Кон Пхунг*, *Чудесна река Меконг*, читаћемо нешто сасвим друго, упознаћемо историју, културу, митове, уметност, књижевност Вијетнама. Видећемо људе, поља, планине, реке, пловећа острва и плутајуће насеобине, воће и цвеће, и пијаци на чамцима у руквацима делте Меконга, и Французе, Американце и бомбе, иако је Муж обећао да о рату неће причати и иако се она опирала да о рату пише.

Писаће о храмовима, о запњујућем Храму литературе подигнутом још у 11. веку, за време цара Ли Тај Тоа. Све до 18. века ту је била Централна царска школа и ту су се, сваке шесте године, одржавали испити за највиша државна звања и положаје. Уз причу о Храму литературе иде и прича о првом вијетнамском песнику који се звао Нгујен Траи. Писао је на ученом кинеском језику ханвану савршену ритмичку прозу. А сазнаће ауторка, и уз њу и ми, да је цар Ле Тханх Тонга „на свом двору, како то само цареви могу, створио друштво песника и учењака, створио и прву вијетнамску академију; наредио да се састави *Зборник песама* на народном језику. И сам цар је писао песме, око триста их је написао, а царева се реч поштује, створена је дворска песма на вијетнамском језику”.

Вијетнамску културу и историју Радмила Гикић Петровић слика и кроз причу о бризи за уређење друштва и неговање језика: За писање закона у Вијетнаму су се посебно школовали људи који су добијали звање Ти-ен-си. Вијетнам има устав, кривични законик и многе друге законе још од 1042. године а писани су јасним језиком тако да их свако разуме. И вијетнамско ратовање и војска нису од јуче – Царска војна академија основана је 1259. године и у њој су се током дугих векова школовали многи војници и војсковође. Ту је учио и генерал Ђап који је 1954. године избацио Французе из Вијетнама, потукавши их у легендарној бици код Дијен Бијен Фуа.

Пише ауторка у свом *Вијетнаму и девет змајева* о Французима и периоду њихове владавине, о улицама, црквама (једна је умањена копија париске катедрале Нотр Дам), административним палатама и седиштима владалаца па, наравно, и о њиховом поразу и одласку. Не може, а хтела би, и то често понавља, да избегне и рат са Американцима. Не може се то у Вијетнаму. „Музеј у прашуми. Све је подређено рату са Американцима. [...] А знаш ли, кажем мом драгом Библиотекару, некад су то подручје надлетали авиони и из

лимених буради с наранџастим ознакама распрскавали отровну садржину. После две-три недеље густа, зелена шума претварала се у еколошко згариште. Лишће би нестајало, а остајала сабласно огољена пожутела стабла. Сигурна сам да о томе ништа не знаш. То су били, запамти, ефекти употребе агенса оранжа, којем су Американци прибегавали како би разоткрили герилце Вијетконга. Деца се рађају с тешким телесним и менталним деформацијама, што је последица изузетно моћног отрова, ваљда се то зове диоксин у хербицидној оранж смеси. Замисли, бар толико можеш да се од књига одвојиш, замисли војну акцију која се назива: обешумљавање. [...] Ми смо обишли само два нивоа тунела, Мом Мужу су предложили да не иде у трећи, па нисмо хтели ни Син ни ја. [...] А некад је у њима било и до тридесет хиљада војника. У тим ходницима ширине метар и двадест и висине до метар. Где понекад залепршају слепи мишеви. Сада су атракција, туризам, групе се кикоћу, забави нема краја, годишње се кроз њих провуче педесет хиљада доконих радозналаца, купе понеки сувенир, уздишу, зајапуре се, навлаче шлемове, хватају се пушака и митраљеза, забаве ради, туризма ради, и одлепршају.”

Од почетка књиге читаоцу ће бити јасно да ауторка, ни Њен Муж ни њен Син, који су с њом, нису, у Вијетнаму, могли да иду никуда без водича. Неколико. Уз још двоје-троје људи, то су једини Вијетнамци које је упознала. Међутим, Радмила Гикић Петровић, не описујући ове људе и не доносећи о њима своје судове, нуди нам могућност да савремени Вијетнам упознамо кроз оно што они причају и раде, како се понашају, осмехују, колико су распричани а колико и када уздржани. Тако ћемо сазнати, кроз причу водича, да у данашњем Вијетнаму, у једном селу на северу, постоји дивни фестивал неостварених љубави. Једном годишње тамо се састају парови који су се некада волели и проводе заједно по неколико дана на се, онда, поново враћају свом свакодневном животу. Од стално насмејане и чаврљању склоне младе жене, која је једнога дана била водич, чућемо још једну причу о неоствареној љубави, причу о томе како се чувена Маргарет Дирас, рођена у Вијетнаму, у Сајгону где је живела са мајком и братом, била заљубила у лепог и богатог Кинеза и како ју је мајка, да би онамогућила ову љубав, послала, кад јој је било седамнаест година, у Париз.

Водич ће их водити, рукавцима Меконга, и до усамљеног старца на маленом острву, до његове куће и билјака и, на-

равно, његових прича о пољопривреди Вијетнама и Вијетнамцима који реку воле, воле и море али се, и поред свег напретка науке и технологије плаше планина, не воле их и избегавају јер у њима живе, чврсто верују, зли духови горја и шума.

Ту је и задивљујућа стаклена кућа, фабричица у којој се, и данас, прави хартија од пиринча.

Једна друга девојка, водич, показује Меконг: „Ван Дан, Познаница Која Пише О Чехову, мирисала је на реку, била сам сигурна да се и њена кућа налази на доковима, када смо се упознали на обали, иза ње је протицао Меконг. Ми разголићени, као да смо пошли на сунчање, она с дугим рукавима и сламнатим шеширом, ми са бучним говором, да буку мотора надјачамо, она с осмехом улази на наш брод, ми нос да сломимо тражећи равнотежу, она као газела весело скакуће. Весело прича о реци, онако како треба за туристе, а мисли и осећа другачије.“ Али кроз причу о Меконгу и Ван Дан ауторка нам нуди и једну паралелу, којих је у овом путопису много, о путопису Чеховљевом који је путовао у Сахалин и који је, пре пута, читао Гончарова, сматрајући га најбољим путописцем. Из њене приче сазнаћемо и колико се, и како, Вијетнамци довијају да дођу до новца, до благостања. Она каже: „Лонген се бере два пута годишње, а они који гаје то воће имају знатније приходе од произвођача пиринча, али је посао тежак и подсећа на ратно време. Никад се корито реке Меконг неће очистити од бомби. Никада, понављала је наша сапутница.“ Ето, такви су Вијетнамци – мукотрпан рад, а о страхотама кроз осмех.

Осим о Маргарет Дирас, њеном животу у Вијетнаму, прво, па затим у Француској, за стално, Чехову и његовом путу у Сахалин, читању и припремама за путовање и писање, читаћемо и о Црњанском, Дереку Волкоту, и Грејему Грину који је у Вијетнаму живео и о Вијетнаму писао, али другачије, онако како мисли и пише Американац.

Своје читаоце подсетиће Радмила Гикић Петровић, у овом путопису, и на важне научнике: на Нобела, Хенрија Бекерела, Радефорда. И на Пјера и Марију Кири. Нарочито на Марију Кири. Кроз присећања ауторке читаоци ће схватити стрепњу која је обузимала ову изузетну жену и страх од сопствених научних открића, од опасности радијације за будућност човечанства. И та се, ето, могућа опасност, најстрашније остварила у Вијетнаму. А Марија Кири није хтела рат, мржњу, већ науку, знање, љубав, прво са Пјером па

после, читамо, са другим, са младим страственим асистентом. Љубави скоро и да није било, страсти да. И радијације.

И тако, цео овај путопис најмање је дескрипција – све је у наговештајима, кратким примедбама и изненађујућим погледима, или дужим подсећањима и објашњењима Мужа, Сина или водича. И све је дубоки лични доживљај. Радмила Гикић Петровић то каже овако: „Вратили смо се у хотел Меконг. Чаврљамо, изгледа да је свако упамтио другу причу.”

182

ДОМЕТИ

zdenka feđver

društvo

DRUŠTVO

I grlom i nozdrvama, bunovna, jer tek sam ustala, uživam u kafi, kad odjednom tihi zvuk utkiva se u misli, zbunjuje me i pokušavam da otkrijem da li sam stvarno budna ili još uvek spavam i sanjam!?

Zvuk liči na poj cvrčka, no mnogo je tiši, na momente liči i na cijuk gudala, ali ipak nije samo ciknuo, ritmično i uporno se oglašava, a i dublji je, liči i na zvuk testere, malecke, a marljive, liči i na groljive kapljice vode kada skakuću s kamena na kamen, a liči i na neko neobično škljockanje.

Za moje uši, a i za moju kuhinju, zvuk i ritam potpuno nepoznati, a nisam baš sigurna ni iz kog pravca melodično i uporno dopiru.

Sluhom, jer drugi radar ne pomaže, strpljivo tragam, duže nego što sam mislila i konačno otkrivam, naspram sebe, a u naslonjaču stolice, usamljenog svirača. Nevidljivog, a čujnog.

Žižak!

Bubica koja jede drvo.

Ne znam mu stas, ali sada mu upoznajem glas.

I jutrom, sada već mesecima, svako svoju kafu pijucka.

Naslonjač, gordo uspravan, junački trpi.

STANAR

U moju spavaću sobu, u kojoj se ne loži, uselio se u jesen, nepozvan, tiho, jer to mu je u krvi, izabrao svoje mesto i marljivo tkao svoju raskošnu mrežu između dva ogromna kaktusa, a ispred dva krila trokrilnog prozora, kao da je znao da zimi samo treće krilo svako jutro otvaram, da svežim vazduhom izbacim ustajale noćne duhove iz sobe.

Tako sam ga i otkrila. Otvarajući krilo. Istina, ne odmah njega, već samo pletivo, skroz završeno.

Pauka sam primetila tek uveče, kada sam pošla na spavanje. Očito nije noćobdija, jer već je mirno spavao na sredini svog pletiva. Carski. Četiri para nogu pravilno su bile raspoređene po unikatnoj postelji. Paljenje sijalice nije ga uznemirilo, kao ni otvaranje ormara, tik uz njegov dom.

Ujutro, kada sam otvarala prozor, nije ga bilo, što znači da je ranoranilac, za razliku od mene, a uveče, s prvim sumrakom, njegova postelja već je bila puna, za razliku od moje.

Ne znam šta jede, nema u mojoj sobi ni muva ni komaraca, u njegovoj kući-lovici nema ni jedne žrtve, a ja još uvek svako jutro ustajem bez tragova da me je načeo.

Ne znam ni da li je stvarno pauk.

Možda je žensko?

Steći će prinove?

Za njih me čuva?

KORZO

„Idem kod mame, dosadilo mi je da letim po kuhinji“, rekao je moljac i navalio na vrata od špajza. Moljac, koliko god se trudio, nije kućni ljubimac i ja sam ga samo klepila tuckalicom za muve. Njegova mama je u špajzu, kao i sve što pripada njihovom i mom lancu ishrane. U gornjem desnom uglu, na kraju špajza, kada god uđem, iz prazne pletene korpe, a na vrhu je sa hranom prepune police, veselo zaleprša jato i ugnezdi se na visokoj tavanici. Previsoko su da ih pozdravim tuckalicom.

Mamu ne vidim, ali čim ih je toliko na tavanici, dobro ih je vaspitala.

Još uvek, jer sve je dobro zapakovano, nisam otkrila na kom delu police je njihova menza, pa ih tuckam, šta mi drugo preostaje, jednog po jednog, na kuhinjskom korzou.

„Vuneni“ moljci, skriveni u sobi, za sada mudro čute.

ZOV

Crna keruša, sitna, sitna kao zmce, dostojanstveno je hodala na čelu kolone, sredinom glavne ulice, a za njom je poslušno, a nijedan nije bio sitan, hodalo deset kerova. Budno motreći svaki njen pokret, da bi bolje videli, nisu obrazovali baš pravilnu vrstu, s vremena na vreme, ali u hodu, kevtali su, niži na više, a sa pristojne daljine ceo čopor pratila su još dva kera.

Prolaznici su, takođe u hodu, sve posmatrali, neki uplašeni, neki radoznali, a oni u šetnji sa ljubimcima, odmah su svojim naručjem rasu štitili.

Na prvoj zelenoj oazi keruša je legla na bok, damski prekrstivši prednje i zadnje šape, kerovi su je čutke opkolili. Sada su viši lajali na niže, a ona dva usamljena kera legla su na beton i sve posmatrala.

Niko nije režao.

Posle kratkog odmora, svesna svoje moći, keruša je pošla ka sledećoj zelenoj oazi, a kolona udvarača krotko je krenula za njom.

I scena se ponovila.

Ne znam „kada je repom manula“.

ČUVARKUĆA

Petak. Udarni pijačni dan. Opet pravim istu grešku. Idem pešice, umesto biciklom i onda pretovarena vukljam sve kući. Od moje kuće pijaca nije daleko, desetak minuta laganog hoda, ali pri povratku, zbog tereta u mojim rukama, kao da se kuća odmiče, odmiče, umesto da se primiče i nikako da stignem do nje.

Ipak, stigla sam.

Odmah uključujem ringlu, kao autobus kad pravi pauzu, da odmah skuvam kafu i odmorim se pre sledećih poslova.

U ocov!

Zaboravila sam da kupim mleko.

Odvikla sam se od kafe bez mleka, srećom, dućan je na nekoliko minuta od kuće, ali ovaj put, kao da su kilometri u pitanju, neću peške.

Tek što sam pred dućanom ostavila bicikl, nailazi nepoznata žena sa svojim, na paktregeru bicikla sedište, u sedištu devojčica, a na kormanu gomila punih torbi i kesa.

185

DOMETI

I oni se vraćaju sa pijace.

„Trebam samo hleb. Da li biste hteli da mi pridržite bicikl?“

Automatski pružam ruke, čvrsto prihvatam i sic i korman, devojčica me ćutke gleda, iznenađena kao i ja što je i ona pripala „pridržavanju“, u dućanu gužva, ništa od onog: „samo hleb“. Počinjem da zabavljam Palčicu, ćuti i dalje, ali na svako pitanje potvrdno mi ili odrečno odgovara glavom, a repić vezan crvenom mašnicom veselo leprša.

„Kako ću sa sladoledom u radnju?“ – čujem muški glas.

Na prvom stepeniku, nisam ni videla kada se pojavio, stoji nepoznat čovek, sa dopola pojedenim sladoledom na štapiću i gleda u mene.

„Dajte ga meni. Čuvam nepoznatoj ženi dete, bicikl i robu, mogu i Vama sladoled. Neće se otopiti, hladno je.“

I eto mene, čuvara.

A ringla na mom šporetu ostala uključena.

OKSALNA KISELINA

Kad nozdrve sa uživanjem upiju miris zaprške sa belim lukom, šerpa se sklanja sa ringle, u zapršku se sipa mleko, lagano promeša, doda se kratko obaren i sitno iseckan spanać, šerpa se vrati na ringlu, a kada, uz stalno mešanje, sve proključa – ručak je gotov.

Neko, kao prilog spanaću, ispeče „jaje na oko“, neko fašir, neko skuva krompir pire..., a neko uživa samo u spanaću i hlebu.

„Iako je bogat gvožđem, u organizmu se ono teško resorbuje, jer je vezano za oksalnu kiselinu. Zato se preporučuje priprema ovog povrća obavezno sa mlekom kako bi se oksalna kiselina iz spanaća vezala za kalcijum.“

Piše u novinama.

Vraga je moja baka čula za oksalnu kiselinu!

Naučila od svoje mame da se spanać kuva u mleku, stečeno znanje prenela mojoj mami, ona meni, ja sinu, a i on će sinovima.

S kolena na koleno.

Može i muško.

NEKA MENI MENE

Kažu da je čovek pametan onoliko koliko jezika govori.

Ja sam glupa. Govorim samo srpskohrvatski. Koji se više ne priznaje. Podelili ga na srpski i na hrvatski. Pa sad ne znam jesam li i ja podeljena ili samo još gluplja.

Znam šta su hleb i kruh, luk i kapula, šargarepa i mrkva, spanać, špinat i špenat, paradajz i pomidor, šta kupus i zelje, šta je krompir, krumpir, kumpir, kompijer, a bogme znam i šta je krtola i papate, šta su žganjci, kačamak i palenta, šta pasulj i grah, pirinač i riža, knedle i gomboci, petao i kokot, zec i kunić, šerpa i laboška, šta su tiganj i tava, zdela i činija, znam šta je šefla, kutlača i sipača kašika, šta su žlica i kašika, viljuška i vilica, šta su kajсии i marelice, nar, mogranj i šipak, lubenica i bostan...

Kada su kod nas došli Rusi i sve, „od igle do lokomotive“, da prežive, prodavali za „čvenu“, sva sretna što ću konačno progovoriti ruski sa pravim Rusom, a ne samo u školi – sledovao mi je šipak. „Rusi“ iz ko zna kog dela SSSR-a govorili su meni nepoznatim jezikom i vrlo vešto, gestikulacijom, određivali koliko „čvenih“ sam dužna.

Kada je kod nas stiglo vreme da mi, da bi preživeli, sve prodajemo za „čvenu“, stigle su nemačke marke. Poletele cene u nebeske visine, „čvene“ sletele pod zemlju, a mi, još više obezvređeni, postali ljubičasti.

Običnim smrtnicima ni znanje nemačkog nije pomagalo. Svi smo „obrali bostan“.

Posle?

Posle je stigao engleski. Razgacio se. Skroz odomaćio. Niko engleske reči ne gleda kao tuđice.

A ja stigla u „sunčanu jesen života“.

Učeci da radim na kompjuteru, tražila sam da sve komande budu na srpskohrvatskom. Nemam ni volje, ni želje, ni snage da učim engleski. Poslovnu biografiju nikome neću pisati. I ona je u „sunčanoj jeseni“.

Istina, dok pišem na kompjuteru, neprizvana pitanja povremeno iskaču, na engleskom nešto zapitkuju, a zapitkujem i ja: „Šta opet hoćeš?“, pa srpskohrvatski psujem, neprizvana pitanja hladnokrvno brišem, a kompjuter me savršeno razume.

Neka meni, mene.

Glupe.

Kasno je za – CV.

187

DOMETI

SUNČANA JESEN ŽIVOTA

„Kako si?“ – dovikuje komšija komšinici, sa druma, sa bicikla, sav u žurbi.

„Štimam se!“ – odvikuje komšinica sa trotoara.

Eto pravog odgovora. Ja obično kažem: „Matorim.“

Pre nego što ustanem, svako, ama baš svako jutro, osećam se kao Limenko iz „Čarobjaka iz Oza“ dok tražim pumpicu da podmažem mozak, okamenjene zglobove, koske, mišiće i samu sebe primoravam, jer pumpice nema, da izbacim sebe iz kreveta.

I ustajem, ako se to može nazvati ustajanjem, umornija nego kada sam legla.

Nerazbuđena, škriputava, otvaram prozor od sobe, u prolazu kroz kuhinju, bunovno lelujući na putu do kupatila, uključujem ringlu da bude spremna za džezvu, kao što sam i ja, uzalud nekoliko puta umivena, spremna za kafu i pravo buđenje.

Ušuškana pidžamom i kućnom haljinom, uz tihu muziku iz u međuvremenu uključenog radija, polako, penzionerski, a sve neuspešnije, budim ćeliju po ćeliju.

Razbuđena, ali i dalje usporena, lagano perem džezvu i šolju, praznim pepeljaru, ako ima još nekog nereda, spremim i kuhinju, dok se kuhinja luftira, u sobi nameštam krevet, a onda u kupatilu nameštam sebe. Za grad. I svakidašnje kupovine. Hleb, novine, mleko i poneke sitnice, a kada su u pitanju „kru-pnice“, sve ravnomerno rasporedim u dve platnene torbe – da ne izgubim ravnotežu. Još uvek ne umem da se prilagodim torbetini na točkiće.

Kod kuće, i dalje usporena, istina manje škriputava jer hodanje po gradu delimično je podmazalo moje točkiće, silim sebe da radim sve što treba. Pritisak igra kazačok, a i naramak drugih fizičkih tegoba – sve veći je.

Napunila sam šezdeset i šest.

Eto mene, kažu, u „Sunčanoj jeseni života“.

Da mi je znati ko li izmisli taj slogan?

Nanu mu naninu!

C

C!

Najkraća reč. Potpuno i jasna i glasna. Uvek kaže – ne.

Uvek odgovor na pitanje. Bilo ono kratko ili dugačko.

Hoću li opširnije objašnjavati?

C!

189

DOMETI

jožef j. fekete

neka meni mene

Zdenka Feđver: *Prtine*; izdanje autorke, Sombor 2016.

Kako sebe pretočiti u priču? Kako priču pretvoriti u sebe, u „ja“, u biće koje se može čitati na stranicama knjige? Saznaćemo, a možda i naučiti tu umešnost iz knjige *Prtine* Zdenke Feđver.

Ona svoju okolinu posmatra kao literarni teren, slažući segment po segment stvari i opisuje svoj mikrosvet ispunjen osećanjima, utiscima, događajima, suptilnošću, kontemplacijom, i – pre svega – rečima. Njena narativa je prepoznatljiva, lapidarne rečenice, kratki tekstovi, iznenadna opažanja, duhovitost i ironija: prema doživljenom svetu i prema sebi jednako. Njene kratke priče – ponekad građene samo od nekoliko rečenica – su ogoljene od suvišnih reči, nepotrebnih narativnih stranputica, tako postaju direktne, neposredne sa dozom humora ili tuge, ne retko u istom tekstu. Rečenice Zdenke Feđver su potpuno „doterane“, nema suvišnih, nepotrebnih reči, taman ih ima toliko da rečenice toliko dobiju na svojoj težini da se ni jedna više ne može dodati priči, ali ni odstraniti iz teksta bez opasnosti da se priča ne uruši. U ovom veštom i preciznom vaganju reči i rečenica leži umešnost i umetnost Zdenke Feđver u pretvaranju sebe u priču i obrnuto.

Pripovedačica jasno omeđuje svoj svet: to je Sombor sa svojim sponama na primer sa Vukovarom i Novim Sadom. Unutar tog malenog sveta u svojim pričama fokusira sve uže i uže, na stambenu zgradu sa stanarima, pa na svoj stan, na svoju porodicu, na unučiće, i u poslednjem tekstu u knjizi samo na jedno slovo. Ali to fokusiranje, bolje rečeno „zumiranje“ ne znači ujedno i uzak videokrug, nasuprot, otvara široku panoramu doživljenog, na detalje, fragmente opisanog ličnog sveta. U taj svet ulazi sećanje na detinjstvo, sadašnjost ispunjena zdravstvenim problemima, briga o budućnosti familije, ali ulazi i intimna bliskost sa mačkom Žujkom, niz emocija od drugarstva, prijateljstva, braka

190

DOMETI

i nekih, možda i neobjašljivih emocija koje spajaju ili razdvajaju ljude u svakodnevnom životu. Od životinja osim Žuljke „junaci“ priča postaju žižak, pauk, moljac..., ne zato jer su opravdali svoje opisano „junaštvo“, nego zbog toga, što autorka pomno prati sve što se oko nje događa, razmišlja i formuliše konkluzije. Za to su potrebna: iskrenost, veliko srce, prizemnost i objektivnost u prosuđivanju, kritičnost, ljubav, ironija i duhovitost... i sve to u svega nekoliko rečenica. Nova pouka koja nas uči ne samo o tome, kako treba pisati, nego i o tome, kako se može razmišljati o stvarima – delićima našeg ličnog i kolektivnog bitisanja – koje možda i ne primećujemo i možda smatramo da je bit čoveka u filozofskim visinama razmišljanja. Ima krajnjih pitanja kojima se bavi eshatologija, kako u verskom, kako u filozofskom smislu, ali autorica je uspela da pored ovih pitanja postavi i recept spremanja spanaća: zaprška sa belim lukom, mleko, skuvan i iseckan spanać – nauka preneti sa kolena na koleno, ništa manje vredna od moralnih načela i filozofskih smernica, jer na primer, ako nekome u vizijama pojavljen propast sveta znači najtežu muku, nekoga isto toliko boli gubitak svoje domaće životinjice. Zdenka Feđver je naučila da život vodi na tankoj niti, ali bez spasonosne mreže ispod te neponovljive atrakcije, pa njen „virtuelni spomenar“ satkan od kratkih priča preporučujem ne samo onima koji vole savremenu žensku narativu, sećaju se multietničke i multikonfesionalne države, zvane Jugoslavija, koji prepoznaju pravo štivo, nego i onima, koji ne žele čitati filozofske radove, ali su otvoreni da saznaju, kako se svet može poimati prirodno, stalozeno, sa kritikom i ljubavlju, a da iz svega toga iznikne umetnost pisane reči.

191

DOMETI

амалгам прошлости и садашњости

У једном од најпознатијих критичких текстова прошлог, двадесетог века, Томас Елиот одређује однос између традиције и индивидуалног талента као један посебан вид историјске свести у којој истовремено постоји целокупно уметничко наслеђе. Вредности прошлости преламају се у садашњој свести, настављају да живе захваљујући њој и, колико год да обликују садашњу свест, нису ништа изван актуелизације у оквиру ње. Управо то се дешава и на сликама из циклуса „Снови и сећања” Небојше Васића: својеврсно амалгамирање прошлости и садашњости, стапање у нову целину.

Васићеви „Снови и сећања” рачунају са универзалном читљивошћу симбола које активирају, али се ипак специфично ситуирају у један одређени хронотоп: у градску културу позног средњовековља. Симболички кругови недвосмислено упућују на идеале витештва: оружје и штит, утврђени градови, коњи, пси и соколови нису пуки декоративни наноси, већ чиниоци богатог симболичког фона на коме се издвајају женски ликови, предмети чежње и жудње, профињеног еротизма у коме се као у својеврсној жижи окупљају и преламају разноврсне асоцијације које слика покреће. Загонетан, истовремено изазован и чедан, поглед тих ликова који у исти мах и припадају и не припадају призору који их окружује, управљен је у исту измаглицу минулог времена у којој сликар „открива” своје мотиве. У контексту начина на који средњовековље третира савремена српска уметност, и култура у целини, са доминантним инсистирањем на сакралном, мартирском и танатичком елементу, Васићеве животне, соларне слике, испуњене еротичким набојем, делују као важан коректив и преко потребна надопуна.

Само по себи се разуме да у таквој уметничкој поставци одлична ликовна техника не може бити сама себи циљ, нити се симбол редукује на културолошки цитат, што се де-

шава код неких сликара који такође баратају различitim историјским слојевима универзалних симбола. Тамо где би сви очекивали декорацију, Васић нам открива палимпсест. Уместо да понуди наравију и алегорију, он нас изазива, предлаже нам да се асоцијативно изборимо са мрежом могућих значења приказаних или наговештених сцена, ликова, симбола. Ако је постмодернистичко сликарство до врхунца довело умеће баратања цитатом и алегоријским приказом, на сликама из циклуса „Снови и сећања” дочекује нас нешто веома слично, а ипак из темеља различито: напор да се изрази оно што је достојно израза, поглед на целину, коју чине снови и сећања, живот и љубав.

193

ДОМЕТИ

